

T.C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

KANT'IN TRANSANDANTAL DÜŞÜNCESİNDE KUVVETLER
BAĞLAMINDA NESNENİN KENDİ BAŞINALIĞI (ÖZNEYE
AŞKINLIĞI) SORUNU

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Ulaş AYAZ

Danışman:

Prof. Dr. Ahmet Ayhan ÇİTİL

İSTANBUL

2024

T.C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

KANT'IN TRANSANDANTAL DÜŞÜNCEİNDE KUVVETLER
BAĞLAMINDA NESNENİN KENDİ BAŞINALIĞI (ÖZNEYE
AŞKINLIĞI) SORUNU

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Ulaş AYAZ

Danışman:

Prof. Dr. Ahmet Ayhan ÇİTİL

İSTANBUL

2024

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe Anabilim Dalı, 200221YL01 numaralı Ulaş AYAZ'ın hazırladığı *“Kant’ın Transandantal Düşüncesinde Kuvvetler Bağlamında Nesnenin Kendi Başınlığı (Özneye Aşkınlığı) Sorunu”* konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 17/09/2024 günü (11:00 -13:00) saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Ahmet Ayhan ÇİTİL
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
(Tez Danışmanı)

Prof. Dr. Emre ŞAN
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
(Üye)

Dr. Öğr. Üyesi Tarık Necati ILGICIOĞLU
Galatasaray Üniversitesi
(Üye)

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ulaş AYAZ
17/09/2024

ÖZ

Bu tezde Kant'ın Transandantal Felsefesi içerisinde kuvvetler bakımından "kendinde şey" kavramının bilinebilirliği sorgulanmıştır. Bunu yaparken Kant'ın temsil anlayışı incelenmiş ve temsil ile kendinde şey arasında bir “ara bölge”nin imkânı üzerinden soruşturmamız devam etmiştir. Bu bağlamda hem Kant'ın neye sınır çektiğini serimleyip hem de bu alan üzerinden ortaya çıkan epistemolojik problemler ortaya koyulmuştur. Kuvvetleri etkileri bakımından empirik olarak bilirken onların (kuvvetlerin) kendinde hallerine dair bir bilginizin olup olmayacağı problem konumuz olmuştur. Bunu yaparken de Kant'ın Saf Aklın Eleştirisi'ni ve Doğa Biliminin Metafiziksel Temelleri'ni esas alarak yaptık. Ayrıca Modern Fizik tartışmalarının konuyla alakalı kısmını da tezimize dahil ettik.

Anahtar Kelimeler:

Temsil, Kendinde Şey, Kuvvet, Transandantal İdealite-Empirik Realite, Sınır, Ara Bölge.

ABSTRACT

This thesis examines the knowability of the concept of "thing-in-itself" in terms of forces within Kant's Transcendental Philosophy. In doing so, Kant's understanding of representation is analyzed, and our investigation continues through the possibility of an "intermediary region" between representation and the thing-in-itself. In this context, both the limits Kant draws and the epistemological problems arising from this domain are expounded. Our problem concerns whether we can have knowledge about the in-itself states of forces while empirically knowing them in terms of their effects. In this pursuit, we primarily based our study on Kant's Critique of Pure Reason and Metaphysical Foundations of Natural Science. Additionally, we incorporated relevant aspects of Modern Physics discussions into our thesis.

Keywords:

Representation, Thing-in-itself, Force, Transcendental Ideality-Empirical Reality, Limit, Intermediary Region.

ÖNSÖZ

Bir eser neden yazılır? Gerçekten de bu soruyu sürekli göz önünde tutmak gereklidir diye düşünüyorum. Gerekli kavramı burada önemlidir çünkü neredeyse bir zorunluluğa işaret eder. Bir fikrin ya da en genel anlamıyla bir temsilin/temsiller dizisinin kendini adeta öznenin anlama, anlatma biçimlerine ve nihayetinde genel olarak dil ve duyma aygıtlarına dayatmasıyla bu zorunluluğun hissedilmesi başlar. Bu durum zamanla öznenin tüm edimselliğinde kendini tamamlanması gereken bir eksiklik gibi gösterir ve yapılan bu edimlerde bir tatmin olmama durumu veya istenilen neticeleri alamama hali meydana gelir. Bu tatmin olamama hali doğal olarak arzunun giderildikten sonraki tekrar doyum arama halinden de farklıdır çünkü bu aşamada arzu da giderilmemiştir. İşte bu durumda sanki eser vermek, en genel anlamıyla bu boşluktaki edimi icra etmek gereklidir. Tezde problemi alırken bu düşünceyi ve hissi daima el altında bulundurduk/bulundurmaya gayret ettik diyebilirim.

Belirtmek isteriz ki bir nesnenin kuruluşu, zemini ve mekânı gibi konular aslında en derinden en yüzeye neredeyse tüm konularla alakalıdır. Tüm ana disiplinler bir şekilde bir nesne tasavvuruna, tasarımına sahiplerdir ve kendilerine özgü biçim ve içerikle bunu kurmayı denerler. Bu konuda biz özellikle sanat ile felsefe arasındaki nesne kurma ilişkisi geçişliliklerine odaklıydık ta ki fizik ile felsefe arasındaki ilişkinin bunu daha net bir biçimde yapabileceğini gördüğümüz sürece dek. Bu geçişlilik, aynı zamanda nesne ve özne arasındaki ilişkinin de yeniden değerlendirilmesini gerektirir. Çünkü bilgi üretim sürecinde, öznenin (araştırmacının) nesneye (incelenen nesneye) yaklaşımı, bu iki yargı türü arasında sürekli bir salınım gösterir. Bu da bize, doğa bilimlerinin "nesnel" ve felsefenin "öznel" olduğu yönündeki basitleştirici ayrımın ötesine geçme imkânı sunar. Bizim ilgimizi, bu bağlamda tezimizde kuvvetin nesneyi kurmadaki öncü rolü ve aynı zamanda bunu yaparken metafizikle bağını sürekli koruması, içeriğinin ise doğa bilimlerinin tarihselliğine göre değiştirse bile bazı konularda sabit kalması ve bu bakımdan bir ontoloji oluşturabilmedeki ilk adımlardan biri olabilecek potansiyeli taşıması sebebiyle oldukça çekmiştir.

Doğa Bilimleri ile felsefe arasında kurulabilecek böyle bir ilişkinin kaynağı bize göre tüm bilimlerin, disiplinlerin kesişimi ve yine kökeni olma potansiyeli taşıyan felsefenin kendisinden kaynaklanır çünkü kuşatıcı bir nesne ve özne teorisi kurulması

sürekli bir yargı verme ve verilen bu yargıya konu olan nesnelerin araştırılmasını gerektirir. Bu bağlamda doğa bilimleri ile felsefe arasında kurulacak olan ilişkinin kökleri felsefenin sadece bir bilimler ansiklopedisi olmaktan öte önceden de belirttiğimiz gibi tüm bilgi alanlarının temeline dair bir sorgulama gerçekleştirmesinde yatar. Bizce felsefenin temel amacı doğayı anlamakla sınırlı olmayan fakat bu anlamının zeminini oluşturan koşulları sorgulayan bir ilk felsefe olarak ortaya çıkar. Burada kastedilen, sadece doğa bilimlerinin temellerini, varsayımlarını ve yöntemlerini eleştirel bir gözle değerlendirmek değil, aynı zamanda bu bilimlerin ortaya koyduğu sonuçların insanın varlık dünyası içerisindeki konumunu yani aynı zamanda “Anlam”ı nasıl şekillendirdiğini irdelemektir.

Tüm bunları yaparken yanımda olan sevgili dostlarımı ve saygıdeğer hocalarımı anmak isterim. Tez yazma sürecinde, hangi zorlukları kendi başıma aşabileceğimi ve hangilerinde müdahalesine ihtiyaç duyduğumu yüksek ve sürekli bir farkındalıkla belirleyerek bana rehberlik eden sevgili hocam Ayhan Çitil’i ilk olarak anmak isterim; tüm önerilerinde teorik bir destekleyici olmanın yanı sıra pratikte de çok iyi bir uygulayıcı olduğu için derin öğrenmenin verdiği o yüce hakiki hissi daima yaşattı. Ona minnettarım. Ayrıca lisansta bana analitik felsefeye olan ilgisiyle ve doğa bilimlerinin felsefeyle sıkı ilişkisini gösteren değerli hocam Özgüç Güven’i ve birlikte çeviri yaptığımız, dil felsefesinin derinlikli ince detaylarını temel problemlerle ilişkilendirebilmek gibi zorlu bir yeteneğe sahip değerli hocam Egemen S. Kuşçu’ya teşekkür ederim. Lisans sürecinde tanıştığım ve hem gündelik pratik tartışmaları felsefeyle birleştiren hem de felsefeyi bir yaşam biçimi olarak benimseyen değerli dostum Ahmet Karacaya, farklı farklı alanlara olan meraklarıyla oldukça ufuk açıcı perspektifini daha en başından beri sohbetlerimizde bizlerle paylaşan ve ayrıca biçimsel düzenlemeleri sayesinde içeriğin bir tez formatında sunulmasına olan hatırı sayılır katkısıyla değerli dostum Ali Furkan Giray’a en içten teşekkürlerimi sunarım. Sevgili yol arkadaşım ve değerli hayat ortağım Büşra İnan’a en içten teşekkürlerimi sunarım. Kendisi en zorlu duygusal anlarımda yanımda olma zahmetine katlanırken aynı zamanda en güzel anılarımla da beraber yaşadığımız bir birliktelik sundu. Sevgili anneme hayatım boyunca bana verdiği sonsuz sevgi ve destek için en derin teşekkürlerimi sunarım. Babam ise en zorlu koşullarda bile neden çalışkan ve disiplinli olmak gerektiğini yaşantısıyla gösterdiği için ona minnettarım.

İstanbul, 2024

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
ÖZ	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
1.TRANSANDANTAL ALANIN KAVRAMSAL İNŞASI: KANT'TA TEMSİL, SINIRLAR VE NESNENİN AŞKINLIĞI	9
1.1 Sınırların Neye Çizildiği Problemi: Transandantal Alanın Belirlenmesi.....	9
1.2 Kant'ın Transandantal Felsefesinde Yetiler ve İşlevleri	11
1.3 Epistemolojik Temel Olarak Temsil: Kant'ın Bilgi Teorisinde Temsil (Vorstellung)	13
1.4 Duyarlık Yetisinin İki Saf Formu.....	14
1.5 Tecrübe Edilebilir Olan ve Aşkın Olan: Kant'ın Şey Kavramı	17
1.6 Temsil ve Kendinde Şey Arasındaki Epistemik Boşluk: Kant'ta Nesnenin Aşkınlığı Problemi.....	20
2. KANT'TA SAF GÖRÜ ROLÜNÜ ÜSTLENEN İKİ TEMSİL ÜZERİNE: DENEYİMİN ÇERÇEVESİ OLARAK UZAY VE ZAMAN	23
2.1 Uzay	23
2.1.1 Nesnenin Duyumlanması (Empfindung) Bağlamında Özne-Nesne Öncelik-Sonralık İlişkisi	25
2.1.2. Kant Felsefesinde Uzaysal Bağıntılar ve Yapısal Özellikler	28
2.1.3. Uzayın A Priori Karakterinin Metafiziksel Açıklaması (Erörterung)	30
2.2. Zaman	32
2.2.1. Kant'ın Epistemolojisinde Gerçekliğin ve İdealitenin İkili Doğası: Empirik Gerçeklik (Realität) ve Transandantal İdealite	35
2.2.2. Kant'ın Ontolojik Merdiveni: Şeyden Belirlenime Uzanan Yolculuk	39
3. İÇKİNLİKTEKİ AŞKINLIK PROBLEMİ	44
3.1. Transandantal İdealizmde Bilginin Ufku: Zihnin İçkinliği ve Ötesi	44
3.2. Nesnenin Kuruluşunda Düşüncenin Kendiliğindenliği (Spontaneität).....	48
3.3. Nesnenin Kuruluşunda Transandantal Mantık.....	50
4. ZİHİNSEL TEMSİLLERİN ÖTESİNDE: KUVVET (LER)İN ZİHİNDEN BAĞIMSIZ OLARAK KENDİ BAŞINA VARLIKLARI.....	54
4.1. Fenomenal Alan ve Numenal Gerçeklik Arasında: Kuvvet (ler).....	54

4.2. Kant'ta Kavramsal Hiyerarşi ve Kuvvetlerin Konumu: Yüklemlerden (Prädikamente) Yüklenebilirliğe (Prädikabilien), Saf Kavramlardan Saf-Türev Kavramlara.....	55
4.3. Kuvvet Ekseninde Dinamik Kategoriler: Nedensellik, Eylem ve Töz İlişkisi	58
4.4. Kuvvetlerin Türetilmesinde Deneyimsel Temelin Rolü: A Priori mi A Posteriori mi	59
4.5. Kuvvetlerin Transandantal Dedüksiyonu: Deneyim ve Anlama Yetisi Arasındaki İlişkinin Kritik Felsefedeki Ontolojik Statüsü	62
4.6. Metafizik ve Fiziğin Kesişiminde Kuvvetler: Kant'ın Fiziksel Monadolojisinden Kritik Felsefeye (Monadologiam Physicam).....	64
4.6.1 Fiziksel Monadoloji Birinci Bölüm: Kant'ın Monadlar ve Uzam Paradoksunu Çözme Girişimi.....	65
4.6.2. Fiziksel Monadoloji İkinci Bölüm: Basit Unsurların Farklılaşması ve Karmaşık Yapıların Ortaya Çıkması	70
4.7 Kuvvetin Tanımsal Aporia'sı: A Priori ve A Posteriori Arasında Kuvvetin Kantçı İkilemi.....	75
SONUÇ	82
KAYNAKLAR.....	85
ÖZGEÇMİŞ	90

KISALTMALAR

ed.:	Editör
çev.:	Çeviren
s.:	Sayfa
vb.:	Ve benzeri
haz.:	Hazırlayan
krş.:	Karşılaştırınız
KrV:	Kritik der Reinen Vernunft
par:	Paragraf
Sy.:	Sayı
s. :	Sayfa
vb. :	Ve benzeri
vs:	Vesaire
[ ]:	Çalışmayı, aktarmayı yapan kişinin sonradan eklediği sözler için kullanılır.

GİRİŞ

Modern felsefenin en belirleyici eğilimlerinden biri, özneyi merkezi bir konuma yerleştirmesidir. Bu yerleştirme sürecinde Kant'ın rolü yadsınamazdır. Kant epistemolojisinin temelinde "özmeden bağımsız bir nesne" ile "öznde temsili yapılan nesne" arasında bir ayırım yaparak bilginin sınırlarını kesinleştirmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda, "kendinde şey" kavramı Kant'ın kritik felsefesinin en çetrefilli sorunlarından biri haline gelmiştir. Bu kavram bir yandan özmeden bağımsız olarak var olan nesneyi ifade ederken diğer yandan bu nesnenin ancak temsiller aracılığıyla bilinebileceği iddiasıyla sınırlandırılır. Bu tezde ele alınan ana problem diyebiliriz ki Kant'ın epistemolojisi çerçevesinde "kuvvet" kavramının nasıl bir rol oynadığı ve "kendinde şey" kavramıyla nasıl ilişkilendirilebileceğidir. Kant, Saf Aklın Eleştirisinde biliş/bilgi sürecinin nasıl gerçekleştiğini ve özndeki temsillerin nasıl kurulduğunu ayrıntılı bir şekilde analiz eder. Ancak temsil ve nesnenin kendisi arasındaki ontolojik boşluk bizim için felsefi tartışmalarda sürekli bir problem olarak varlığını sürdürmektedir. Özellikle kuvvet kavramı, bu boşluğun giderilmesinde kritik bir öneme sahiptir. Şu sorunun değerlendirilmesi ve cevaplandırılması gerektiğini düşünmekteyiz: Kuvvet fenomenal dünyanın temel bileşenlerinden biri olmanın yanı sıra aynı zamanda numenal alana yani kendinde şeye erişim sağlamanın bir yolu olabilir mi? Bu soruya yanıt aramak çalışmamızın ana hedeflerinden biridir.

Tezin temel savı, kuvvetin Kantçı epistemolojide bir "ara bölge" olarak işlev görebileceği ve temsil ile kendinde şey arasındaki boşluğu kapatma potansiyeline sahip olduğudur. Kant'ın epistemolojisinde kuvvet doğrudan deneyimlenemez bir şey olarak tanımlanırken etkileri aracılığıyla bilinir hale gelir. Kant kuvvetin fenomenal dünyanın bir parçası olduğunu belirtirken onun etkilerinin empirik olarak bilinebileceğini ancak kendinde halinin bilinemez olduğunu vurgular. Buna rağmen kuvvet doğrudan olmasa da dolaylı bir şekilde numenal alana dair bir ipucu verebilir mi? Tezimiz bu soruyu yanıtlamak üzere kuvvetin ontolojik statüsünü ve onun Kantçı anlamda nasıl bir köprü işlevi görebileceğini araştıracaktır. Araştırmamız özellikle "kuvvet" kavramının Kant'ın felsefi sistemi içinde nasıl bir anlam taşıdığını incelemeyi ve bu anlamı Modern Fizik bağlamında da genişletmeyi hedeflemektedir. Kant'ın kuvvet kavramı ile Newton'un ve sonrasında Einstein'ın fizikteki kuvvet anlayışı ve daha sonra Kuantum Mekaniğinde ele

alınabilecek olası kuvvet anlayışları arasında nasıl bir paralellik veya ayırım kurulabileceği önemli bir tartışma konusu olacaktır. Bu açıdan kuvvetin fiziksel dünyadaki yeri ile metafiziksel konumu arasında nasıl bir ilişki kurulabileceği de bu tezin sınırları dahilinde araştırılacaktır. Bu karşılaştırmalı analiz Kant'ın düşüncesinin çağdaş bilim felsefesi açısından da değerlendirilmesine olanak sağlayacaktır. Kuvvet kavramının Kantçı epistemolojideki yeri onun sadece doğa bilimleri ile sınırlı olmadığını aynı zamanda metafiziksel bir fonksiyon taşıdığını göstermektedir. Bu bağlamda kuvvetin Kantçı anlamda bir "ara nesne" oluşturma potansiyeline sahip olup olmadığı tartışılacaktır. Bu tartışma hem Kant'ın erken dönem yazıları hem de olgun dönem eserleri üzerinden yürütülecektir. Bu süreçte, kuvvetin saf ama türev bir kavram olup olmadığını anlamaya çalışmak da tezin başlıca hedeflerinden biri olacaktır. Metodolojik açıdan bu çalışma Kant'ın metinlerinin detaylı bir analizini, tarihsel-felsefî bir yaklaşımı ve kavramsal bir incelemeyi içermektedir. Kant'ın düşüncesinin kronolojik gelişimi takip edilerek, kuvvet kavramının onun epistemolojisindeki evrimini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Ayrıca, çağdaş Kant yorumcularının bu konudaki görüşleri de eleştirel bir perspektifle ele alınacaktır. Bu bağlamda Kant'ın transandantal idealizmi ile kuvvet arasındaki ilişkiyi açığa çıkarmak ve bu ilişkinin bilgi sürecindeki yerini tartışmak çalışmanın temel metodolojik yaklaşımını oluşturacaktır.

Bahsettiğimiz gibi artık öznenin merkezi bir konumda olduğu bilinen bir olgudur. Bu konumun böylesine netleşmesinde Kant'ın yeri sarsılmaz olarak ortadadır. Epistemolojide, ontolojide, ahlakta ve estetikte, felsefenin tüm alanlarında bundan böyle bilinen şeye, nesneye değil, onu bilen özneye bakılmakta ve özne inceleme nesnesi haline gelmektedir. Bu gittikçe nesneden özneye bir süreç iken bu konuda daha da yoğunlaşıp öznenin daha ziyade zihinsel yetilerine, onun bilme kiplerine ve günümüzde daha çok giderek "dil"e yönelmiş durumdayız. Bu noktada bazı temel problemlerle karşılaşmaktayız ve bunların çoğu aslında özne ve nesne ikiliği üzerine kurulmuştur; tam da bu sebeple bu ikili durumları çözecek bir bağlayıcı, ara araştırmasındayız. Bu problemlerden bazılarını belirtmek bizim neden kuvvetler problemiyle transandantal felsefe içerisinde bir "ara" keşfinde olduğumuzu açıklamak bakımından faydalı olacaktır. Özne ve nesne konusuna geri dönmüşken şunu da belirtmeliyiz, biz bu problemi ele alırken Çağdaş felsefe tartışmalarına Kant'ın etkisini daima göz önünde bulundurmaya gayret ettik; böylelikle bazı problemlerle ilişkisini tezde sürekli hatırlatmaya çalıştık.

Bu anlamda Çağdaş Felsefe’de belki de iki temel yönelim mevcuttur: Fenomenoloji ve Analitik Felsefe.¹ Bilincin şeyleri nasıl bildiğine dair zor problem (İng. *Hard Problem of Consciousness*), bu konuda D. Chalmers "The Conscious Mind" (1996) eserinde fizyolojik süreçlerle öznel deneyimlerin nasıl kurulduğunu ele alır. Daniel Dennett "Consciousness Explained" (1991) eserinde beyni bir fiziksel yapı olarak ele alır ve bilincin bir yanılsama olup olmaması üzerine düşüncesini ilerletir. Zihin-Beden ikilemi problemi vardır, Jerry Fodor zihnin içsel bir temsil sistemi olup olmadığını "The Language of Thought" (1975) adlı eserinde sorgular. John Searle "Minds, Brains and Science" (1984) adlı eserinde zihinsel olaylarla, beynin biyolojik süreçlerini karşılaştırır ve kendi konumunu bu bakımdan belirler. Bir diğer yandan Yapay Zekâ tartışmaları çok hızlı bir şekilde yürütülmekte ve gelişmeler katedilmektedir. Yapay Zeka söz konusu olunca akla ilk gelen problemlerden biri etik başlığı altındadır. Nick Bostrom "Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies" (2014) adlı eserinde, bir tür süper zekanın geliştirilmesinden söz eder ve bu anlamda insanlığı nasıl sorunların bekleyebileceğini ve önlemleri ele alır. Stuart Russell "Human Compatible: Artificial Intelligence and the Problem of Control" (2019)’de insan değerlerini ele alır ve Yapay Zeka’nın bu durum karşısında nasıl geliştirilebileceğinin muhtemel durumlarını inceler. Önemli problemlerden bir diğeri Bilimsel Realizm ve Anti-Realizm arasındadır; Kant’ta da şeylerin kendisine değil temsillerine gitme durumumuz, Çağdaş bilim felsefesi tartışmalarına yansımış ve detaylanmıştır, biz bilim yaparken tam olarak nelerle uğraşıyoruz? Şeylerle mi uğraşıyoruz yoksa onların bizdeki zihinsel temsilleriyle mi? Bas van Fraassen "The Scientific Image" (1980)’’ eserinde temel tezi “bilimsel faaliyetin gözlemlenemeyen varlıklar hakkındaki hakikatin keşfinden ziyade, empirik olarak yeterli modellerin inşası olarak anlaşılması gerektiğidir. Bu, onun yapıcı empirizm pozisyonunun temelini oluşturmaktadır.”² Bir diğer önemli başlık da Dil Felsefesine aittir. Genel olarak “anlam problemi” diyebileceğimiz bu problem çok geniş bir literatürü içerir, bizi en çok etkileyen isimler özellikle Frege, Wittgenstein ve Quine’in bazı fikirleridir. Bu konuda onlar, anlamın doğasının dil üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Özellikle

---

¹ Bunların yanı sıra elbette daha başka yönelimler de mevcuttur: Varoluşçuluk, Postmodernizm, Pragmatizm, Eleştirel Teori, Feminist Felsefe, Çevre Felsefesi. Bunlar ve daha nice fazlası çok önemli problemleri içerseler de bizim problemimiz bağlamında yukarıda iki temel yönelimi bu şekilde göstermek istedik.

² Bas C. van Fraassen, *The Scientific Image*, Oxford: Oxford University Press, 1980, s.5.

Wittgenstein *Tractatus Logico-Philosophicus* (1922) adlı eserinde dilin sınırlarını çizmiştir tıpkı Kant'ın bilmeye çizdiği sınırın benzerini yetiler üzerinden değil de dil üzerinden yapmıştır. Quine ise davranışları ve dil öğreniminin aşamalarını incelemiş ve çevirinin belirsizliği (İng. *The Indeterminacy of Translation*) tezi ile dilsel ifadelerin aktarımında taşıdıkları içeriğin doğru çevirisinin imkânı üzerine tartışmıştır.

Öte yandan Fenomenoloji çok geniş bir literatür oluşturmuş ve burada çok sayıda problemi ele alarak daha çok yaşantılarımızın ham halini, bir öze ulaşma çabasını temsil etmiştir. Edmund Husserl, "Vorlesungen zur Phänomenologie des inneren Zeitbewusstseins" (1928) eserinde zaman bilincini ele alırken Maurice Merleau-Ponty "Le Visible et l'Invisible" (1964) eserinde bilinç ve algının bedenle olan ilişkisini incelemiştir. Öznelerarasılık Emmanuel Levinas "Totalité et Infini: Essai sur l'extériorité" (1961) adlı eserinde öteki zihinleri anlama ve bu bakımdan onların ontolojik konumunun ne olduğu üzerine bir sorgulamaya girişmiştir. En önemlilerinden biri belki de en önemlisini ise sona saklamak istedik. Husserl'in "Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Erstes Buch: Allgemeine Einführung in die reine Phänomenologie (1913) adlı eserinde en genel olarak özne ve nesne arasındaki etkileşimin deneyim üzerinden nasıl ele alınacağı ve fenomenolojik yöntemle şeylerin özlerine gidilip gidilemeyeceği ve bunun ne olduğu sorgulanır.

Tüm bu eserlerin kaynaklandığı tek bir odak noktası göstermek mümkün değildir, nitekim Antik Yunan'da, Rönesans'ta ve Aydınlanma Almanya'sında ve Fransa'sında, bunlara ek olarak özellikle İngiliz Empirizminde bu eserlerin geçmişe yönelik bir etkilenim silsilesi kurulabilir ve bunlar üzerine bina edilebilir; burada bizim gözümüzde en büyük istisna Kant'a aittir çünkü o sanki tüm geçmişi ele alırcasına felsefenin neredeyse tüm problemlerini cesur bir şekilde incelemiş ve bunlara çözüm önerileri getirmiştir. Meşhur Kopernik Devrimi'ni felsefeye taşımış ve belki de özne merkezliliğin en net temsilcisi olmuştur. Biz Kant'ı epistemoloji, ahlak, estetik, siyaset felsefesi gibi geniş çaplı çalışmaları içerisinde özellikle ilkine, epistemolojiye odaklanarak ve bunu da Birinci Kritik bakımından ele alarak incelemeye ve bunu yaparken de hem Kant'ın perspektifinin bizim tarafımızdan nasıl alımlandığına hem de buna göre ortaya çıkacak muhtemel problemlere yine muhtemel çözüm önerileri getirmeye çalıştık.

Peki Kant tam olarak ne yapmıştır? Tezimizde sürekli değinmeye çalıştığımız gibi onun en iyi yaptığı şey sahip olduğu alana çok iyi bir şekilde odaklanmasıdır. Sahip

olduğu alan diyoruz çünkü o alanı Kant çizmiştir, evet bunu bir sürü kişi denemiştir ama Kant gerçekten de yapmıştır. Onun en büyük keşiflerinden biri sentetik a priori yargılarla deneyimden bağımsız olarak bilebileceğimiz ama bu bilgiyi de genişletebileceğimiz, sentezleyebileceğimiz bir yargı türünü bulmasıdır. Kant bundan böyle deneyim alanına girmeyen ve bu alanda tezahür etmeyen bir “şey”i ele almanın pejoratif anlamda spekülatif olduğunu ve buna dair yargılarımızı verirken aslında geçersiz yargılar verdiğimizizi iddia edecektir. Artık “orada”, “kendi başına duran” herhangi bir etkilendirme olmadığını varsaydığımız bir töz anlayışı yoktur; orada duran her ne ise öznenin zihinsel etkinliği altında işlenebildiği kadar vardır. Tezahürleri bilip kendinde şeyleri düşünebileceğimiz malumdur. Bu öylesine derin bir etkide bulunur ki günümüzde bile hala geçerliliğini büyük ölçüde korumuştur diyebiliriz. Bu ayrım ilk bakışta aslında bilimselliğe adım atmak ve bilgiyi alma konusunda daha seçici bir pozisyonda durmak gibi görünebilir. Bununla birlikte epistemolojik, ontolojik, bilimsel ve kültürel bazı problemlere de gebe olmuştur.

Bunları birkaç grup halinde kategorize edebiliriz. Öncelikle Epistemolojik Sorunlar: bilginin sınırları ve öznellik-nesnellik çatışması problemleridir. Bilimsel bilginin statüsü, metafiziğin imkânı, idealizm-realizm çatışması bu bağlamda Transandantal İdealite ve Empirik Realite ikilemi, tüm yetilerin özneye içkin olması sebebiyle nesnellik problemi vb. tüm bunlar hala Çağdaş Felsefe’de cevapları aranan problemlerdir. Metafiziksel olarak hala nedensellik problemi, özgürlük ve determinizm yani numenal alanla fenomenal alanın bağlantısızlığı ve bundan kaynaklı problemler ortadadır. Ayrıca kültürel olarak görelilik problemi çok önemli bir yer kaplamaktadır, tezahürler eğer zihnin yetileri tarafından oluşturuluyorsa, temsil ediliyorsa, tasarımıyorsa nasıl oluyor da x kişisi ile y kişisi “aynı” şeyden söz edebiliyor veya varsayabiliyor? Bu gibi problemlerin bize kendini sunması, yani biz daha onlara erişmeden o problemlerin bize kendini açması bizim perspektifimizde tezahür ve kendinde şey ayrımını sorgulamaya yönlendirdi.

Kant okumalarımızı ve araştırmalarımızı yaparken onda çok önemli bir kavram keşfettik, gerçi bu konuda Kant’ın eserleri çok cömerttir. Bu kavramla ilgili pasajları inceleyince en temel problemlerimizden birine belki de en temeline bir cevap bulduğumuzu düşündük: İç-dış, özne-nesne ve bu bakımdan kendinde şey ile tezahür ayrımına olası çözümleri bu kavram etrafında ele aldık. Bu kavram kuvvet (Alm *Kraft*)

kavramıydı. Çoğumuz için bu kavramı ilk görünce akla gelen disiplin doğal olarak Fizik'tir. Nitekim biz de burada hem Kant'ın erken döneminde hem de olgunluk döneminde bu kavramın nasıl dönüştüğünü göstermek istedik. Bununla birlikte kuvvet kavramının felsefi anlamda bundan daha fazlasını içerdiğini gördük. Bu kavram sayesinde aslında Kant'ın gençlik dönem eseri olan Fiziksel Monadoloji'deki gibi fizikten metafiziğe yapılan bir geçişlilik gibi tezahürden kendi başına nesneye bir geçiş yapma imkânı keşfettik. Bu bizim için bir “aha! anı” ya da adeta bir epifaniydi. Bunu tezde elimizden geldiğince açıklamaya çalıştık.

İlk bölümde neyi incelediğimizi netleştirmek istedik. Kant'ta sınır kavramını ele alarak önce neye ve nereden bu sınırın çekildiği problemini ele aldık. Bu bağlamda transandantal alanı belirlemeye gayret ettik. Ardından bunu belirleyen yetileri ele aldık ve hepsini olmasa da özellikle duyarlık, anlama yetisini inceledik. Bunu yaparken yetilerin en temel malzemesi olan temsil kavramını ele almamız gerekti, bu bakımdan temsil kavramını ve temsiller hiyerarşisini ele aldık. Daha sonra detaylıca inceleyeceğimiz uzay ve zaman adlı iki saf görünün kısa bir tanıtımını yapmaya ve duyarlık bağlamında değinmeye çalıştık. Daha sonra ise temsil ve kendinde şey arasındaki geçişliliği gösterebilmek adına nesnenin ontolojik konumunu sorgulamaya giriştik.

İkinci bölümde uzay ve zaman bağlamında genel olarak deneyim kavramını inceledik. Bu kavram Kant'ın yetilerine tabii olup işlenmesi bakımından duyumların mekânıdır bundan dolayı bu mekânın incelenmesi bakımından önce uzayı ele aldık. Özne ve nesnenin öncelik sonralık problemini inceledik ki problemin köklerinden birinin nereye dayandığını gösterebilelim. Zaman kısmı ise hem Kant için hem de tezimiz için hayati bir önem taşımaktadır çünkü Empirik Gerçeklik ile Transandantal İdealite arasındaki gerilim bize onu çözebilecek bir ara nesne teorisi kurmaya iten başlıklardan biriydi. Son olarak ise öncelik sonralık sırasını esas aldığımız bir Kant ontolojisi incelemesi yapmayı uygun gördük çünkü “şey”den başlayarak belirlenime ve nihayet nesneye ulaştığımız bir bölümlemede bunları iç ve dıştan nasıl bağlayabileceğimizin olanakları arayışındaydık.

Üçüncü bölümle birlikte problemimizi iyice netleştirdik ve adlandırdık. Özne kendine aşkın olan şeyi bilebilir mi, burada aşkınlığı Klasik Metafizik'teki gibi kullanmadık; daha ziyade öznenin kendi sınırları içinde kalarak yani zihnin sınırları

içerisinde kalarak temsillerle sınırlanması ama o temsilleri olan şeylerin alanına erişememesi olarak kullandık. Transandantal İdealizm'e belki de Transandantal Realist bir perspektifin sentezlenmesi gerekip gerekmediğini sorguladık. Kopernikçi Devrim'e aslında bir tür itiraz şeklinde de yorumlanabilecek bu bölüm, şu soruyu temele aldı: Nesnelerle uyumlu olmasaydı bizim yetilerimiz kavramları oluşturabilir miydi? Tam olarak bu soruyu sorduk. Evet belki de nesnelerin kendi başına hallerini bilemiyoruz ama sadece bize temsil edildiği kadarıyla mı biliyoruz sorusuna cevap ararken aslında pek de öyle olmadığını düşündüğümüz kuvvet kavramı bu soruya cevap imkânı tanıdı.

Son bölümde kuvvet kavramını Kant felsefesi bağlamında ele alırken yer yer Modern Fiziğe de başvurduk ve bu bağlamda nesneyi birlik ve çokluk bakımından da ele aldık. Bu bölümde Kant'ın Saf Aklın Eleştirisi'ndeki kuvvet kavramıyla ilgili neredeyse tüm pasajları incelemeye gayret ettik. Böylelikle Kant'ın kendi perspektifinde kuvvetlerin nasıl konumlandığını görüp buna göre önce bu kavramın iç tutarlılığını ve ardından ise bizim kuvvetleri etkileriyle alımlarken farklı farklı kuvvetleri varsayarak sanki kendinde bir kuvvet varmışçasına hareket edilmesi durumunu izah ettik. “Evreni bir arada tutan görülmez kuvvet” ile başlayan bu pasajlarda kuvvet kavramı, kategoriler ile onlardan türeyen saf türev kavramlar karşıtlığı arasında sıkışmış gibi durmaktadır. Kuvvetleri etkileri bakımından algılarken bu etkilerin belli kurallılıklar bakımından özneye temsil edildiğini ve bu durumun da bizi nedensellik ilkesini incelemeye götürdüğünü söylemek isteriz. Dikkat edilirse hep bir öncelik-sonralık bağlamında bir tür sıralama esasında kavramları incelemeye özen gösterdik ki bu tezimizin iddiası bakımından hayati bir öneme sahiptir. Tam da problem burada açığa çıkar, kuvvetler kendinde şeyler midir yoksa birer temsil midir? Aynı zamanda bu probleme verilecek olası cevaplara karşı şu soru belirir: Kütle çekim kuvveti Newton'dan Einstein'a ve hatta günümüzde bile temel özelliklerini muhafaza etmiştir. Kuvvetler, matematiksel olarak son derece tutarlı ve öngörülebilir davranışlar sergiler. Bununla birlikte elbette kuvvetler de sentetiktir ve dolayısıyla tarihsel olarak yenileri eklenebilir ki elektromanyetik kuvvet, güçlü ve zayıf nükleer kuvvetler ile bu durum böyle olmuştur.

Tezimizde kullandığımız yöntemler kavramsal analiz ve karşılaştırmalı okuma yöntemleridir. Problemimiz bizi, Kant'ın konuyla alakalı eserlerinde yer alan pasajlarla sürekli bir diyalog halinde tuttu. Bu süreçte problemimizi her pasajda daha da açımlayarak olabildiğince netleştirmek istedik. Kavramsal analiz yöntemiyle, kuvvet

konusuna dair temel bir çerçeve oturtmaya ve ona dair kavramları bir ağ şeklinde ilişkilendirmeye çalıştık. Bu çabamızda özellikle Kantçı terminoloji ile problematiğimizizin içeriğinin terminolojisi ve hedefi arasındaki bağı sıkı tutmaya çalıştık. Araştırmamızda Kant'ın “Birinci Kritiği (Saf Aklın Eleştirisi)” ve “Doğa Biliminin Metafiziksel Temelleri” eserleri bizim başlıca kaynaklarımız oldu. Kuvvetlerin ele alınmasında ise özellikle tarihsel önem sırasına odaklanmaya gayret ettik. Belirtmek isteriz ki bizim amacımız tezin özellikle üçüncü bölümünden itibaren kavramsal analiz yöntemini kullanarak problemimizi sürekli bir şekilde netleştirmeyi ve problemi kapsamıyla kuşatmayı hedeflemektir. Bu metodolojik yaklaşımda Kant'ın kuvvet kavramını nasıl ele aldığını derinlemesine incelerken üç önemli boyuta odaklandık. Birincisi kavramın kendi içindeki açıklama tutarlılığını değerlendirdik ve kavramsal olarak sınırlarını çizmeye çalıştık. İkincisi Kant'ın farklı eser ve pasajlarında bu kavramla ilgili açıklamalarının oluşturduğu örüntünün tutarlılığını ve farklılıklarını analiz ettik. Son olarak da Kant'ın kuvvet kavramı açıklamalarında eksik kalan yönlerin neden eksik kaldığını veya daha net bir şekilde ortaya koyulabilecek içerikleri belirlemeye çalıştık. Bu hem Kant'ın düşüncesindeki potansiyel boşlukları tespit etmemize hem de bu kavramın modern felsefe tartışmalarına nasıl katkıda bulunabileceğini değerlendirmemize yardımcı oldu.

1.TRANSANDANTAL ALANIN KAVRAMSAL İNŞASI: KANT'TA TEMSİL, SINIRLAR VE NESNENİN AŞKINLIĞI

1.1 Sınırların Neye Çizildiği Problemi: Transandantal Alanın Belirlenmesi

Olguları, olayları yani tecrübemize konu olan tüm malzemeyi ve bunların yanı sıra gerçekliği ve gerçekliğe sadık bilgiyi, eş deyişle genel olarak şeylerin tamamını -sadece- tecrübemizin sınırları içerisinde kalarak açıklayabilmenin bir anlatımı olması bakımından özne ve onun kuruluşunu ele aldığımız bir felsefeyle karşı karşıyayız: Kant'ın Kritik felsefesiyle. Kritik felsefenin amacı bilindiği üzere sınır çizmektir, hem bilebildiğimiz şeylere (yani bilinebilirler ile bilinmeyenler arasında) hem de bilmemizi sağlayan yetilere -yani bunların kaynağına- özneye sınır çizmektir. Kritik derken ne anladığımızı başlangıçta sorgulamak bizler için yararlı olacaktır. Almanca “krisis, İngilizce “crisis” kelimesi kökeni itibariyle Yunanca κρίνειν/krinein fiiliyle direkt olarak bağlantılıdır.³ “Krinein” fiili ise ayırmak, dışında tutmak, hariç tutmak, bölmek anlamlarını taşır. Yunan kültüründe, yani bu fiilin kullanım alanı bulduğu kadim kültürde, bu kavram genelde hukuk ve tıp gibi alanlarda ve dürüst olarak konuşan ile konuşmayan arasındaki ayrımı imlemek için kullanılmıştır.⁴

“ “Kritik” teriminin Almancada ilk kez 17. yüzyılın sonlarında “kritisch” sıkı bir şekilde değerlendiren, dikkatli bir şekilde inceleyen 17.yüzyılda aynı anlamdaki Fransızca “critique” kelimesinden ödünç almıştır, bu Latince “criticus” kelimesinden gelir, bu ise Yunanca “κρίτικός” kelimesinden türemiştir. Yunanca “κρίνειν” (ayırmak, bölmek, karar vermek) fiiline dayanır.”⁵ ki bunu yukarıda da belirtmiştik. Kant'ta ise oldukça net bir anlam kazanmıştır. Kant'ın çok temel bir kaygısı vardır: Bilginin nasıl ortaya çıktığı ve neye dayandığını açıklamak ve bunları yaptıktan sonra ortaya çıkardığı zemine, tecrübenin mekânına sınır çizmek; dolayısıyla nelerin bilinip nelerin bilinemeyeceğini ve bu içeriklerin nasıl bilinebileceği (mekanizmaları, sentez süreçleri) gibi olguların sınırlarını ortaya koymak. 1763'lü yıllardan itibaren “saf aklın tüm

³ Κρίτική/kritikê (τέχνη/techne iudicium, ars iudicandi, critica, κρίσις/krisis).

⁴ Claus von Bormann, “Kritik”, *Historisches Wörterbuch der Philosophie (HWPh)*, der., K. Gründer: 4. cilt, v.d., Basel: 1976, Schwabe & Co s.1281. Ayrıca bkz., Armin Regenbogen (2010). “Krise”, *Enzyklopädie Philosophie*, ed., H. J. Sandkühler, Hamburg:2010 s. 734-738.

⁵ Friedrich Kluge, “Kritisch”, *Etymologisches Wörterbuch*, Berlin, New York: De Gruyter, 1989, s. 414.

ilkelerinden oluşan bir sistemin mimari planını” tasarlamak istediği hazırlık yöntemine yönelik Kritik kavramını kullanmıştır:

Tüm bunlardan şimdi Saf Aklın Eleştirisi olarak adlandırılabilir tikel bir bilim ideası ortaya çıkmaktadır. Çünkü akıl, a priori bilginin ilkelerini sağlayan yetidir. Buna göre saf akıl bir şeyi mutlak olarak a priori bilme ilkelerini kapsayandır. Saf aklın bir organonu tüm saf a priori bilgilerin kazanabilmelerini ve edimsel olarak ortaya çıkarılabilmelerini sağlayan ilkelerin bir toplamı olacaktır. Böyle bir organonun tam olarak uygulanması saf aklın bir dizgesini yaratacaktır.⁶

Sınır çizme konusu için içine girince dolaylı olarak bir anda bölünmüşlük, ayrılma söz konusu olur; içeri-dışarı, alt-üst, kavramsal-duyusal gibi ayrımlar ortaya çıkar. Bizim meselemiz de özne ile nesne arasındaki bu ilişki türlerinin neredeyse tamamen özne merkezilik üzerinden ele alınması ve bu durumda olan özneye de birçok bakımdan sınır çizilmesi ve bundan dolayı da önemli ölçüde ontolojik ve epistemolojik problemle karşı karşıya kalmamızdır. Örneğin öznenin dışında ne var, eğer bir şeyler varsa bu şeyler nasıl oluyor da özneye temsiller (Alm. *Vorstellung*, İng. *Representation*) halinde kendilerini sunuyorlar, o şeylerin kendiliklerine dair neler bilebiliriz, nasıl bilebiliriz, varsayalım ki bir şeyleri bilebildik ya da Kantçı perspektifle düşünebildik o halde bunlar arasındaki ilişkiyi nasıl kurabiliriz, nasıl yeni tarzda Felsefe (Metafizik), Sanat, Bilim gibi disiplinleri kurabiliriz gibi problemlerle yüzleşmek durumunda kalırız. Kanaatimizce bu problemlerin birçoğu, özneye çekilen ve dolayısıyla da nesneye çekilmiş olan sınırdan ve bu sınırdan dolayı oluşan mesafeden ve öznenin bilme kipinin bilinmeyen ama düşünülebilen nesnelerle sınırlanmış olmasından kaynaklanır.

Tüm bu işlevleri yerine getirirken başvurduğumuz kurucu unsurlar nelerdir ve bizim problemimiz nedir diye sorduğumuzda ise yetilerle, Transandantal Yetilerle karşılaşırız.⁷ Yetilerin çeşitli sınıflandırmaları mevcuttur. Kant, zihni kitap boyunca

⁶ Kant, *KrV*, Giriş VII (Saf Aklın Eleştirisi Adı Altında Tikel Bir Bilimin İdeası ve Bölümleri).

⁷ Immanuel Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, İstanbul: İdea Yayınevi, 1993, A12, s.47 “Nesneler ile olmaktan çok a priori olanaklı olduğu ölçüde nesnelere ilişkin bilgi türümüz ile ilgilenen” tüm bilgiyi aşkınsal (transandantal) olarak adlandırıyorum. Böyle bir kavramlar dizgesi Transandantal Felsefe olarak adlandırılabilir.” Bundan sonra *Arı Usun Eleştirisi* kitabını Almanca Orijinal ismi olan Kritik der reinen Vernunft’un baş harfleri olan KrV ile kısaltıp öyle referans vereceğiz.

Ek Not: Çalışmamız boyunca, temel olarak Kant’ın Saf Aklın Eleştirisi kitabının hem Paul Guyer ve Allan W. Wood tarafından İngilizceye çevrilen "Immanuel Kant, *Critique of Pure Reason*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998" versiyonunu, hem de Aziz Yardımlı tarafından Türkçeye çevrilen "Immanuel Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, İstanbul: İdea Yayınları, 2015" çevirisini karşılaştırmalı olarak

genellikle iki yönüyle ele alır: Öncelikle ilki, kitabın büyük bir kısmı olan transandantal öğelerin en önemlilerinden diyebileceğimiz “yetiler”dir. Yetiler (Alm. *Vermögen*, İng. *Faculty, Capacity*), tecrübe edinenin dünyayı duyumlaması, algılaması, hissetmesi, düşünmesi gibi zihinsel fonksiyonların yerine getirilmesini sağlarlar. Kitabın önemli bir kısmı bu yetilerin açıklanması ve detaylarının anlatılmasıyla doludur. Diğer bahsedeceğimiz yön ise bu yetilerin üretimleri olan temsiller ve bu temsillerin birbirleriyle ilişkilendirilip çok farklı içerikler üretmesi durumuyla yani yetilerin sonuçlarıyla ilgilidir.

1.2 Kant’ın Transandantal Felsefesinde Yetiler ve İşlevleri

Kant’ta yetilerin tam olarak nasıl sınıflandırıldığı konusunda farklı görüşler mevcuttur ama temelde uzlaşılan bazı yetiler vardır. Girişte yer ayırdığımız problematik bölümünde duyarlık yetisini (Alm. *Sinnlichkeit*, İng. *Sensibility*) aktarıp diğer yetileri Kant’ın nesnenin kendi başınlığının (aşkınlığının) bilinmeyeceğine ilişkin görüşlerini aktardığımız bölümde anlatmayı uygun gördük. Kant, kendi döneminin mantık ders kitaplarının temel modelini⁸ takip edip Saf Aklın Eleştirisi’ni oldukça uzun bir “Öğeler Öğretisi” ve buna göre kısa sayabileceğimiz bir “Yöntem Öğretisi”ne bölmüştür. “Öğeler Öğretisi” de iki bölüme ayrılmıştır. Bunlardan Kant’ın “Transandantal Mantık” adını verdiği daha uzun olanı, bilginin sentetik a priori koşullarına ilişkin kendi açıklamasını sunduğu “Kavramların Analitiği” ve “İlkelerin Analitiği” bölümlerini içeren “Transandantal Analitik” ile “Transandantal Diyalektik” olmak üzere ikiye ayrılır. Bu bölüm, mantık metinlerinin kavramlar, yargılar ve çıkarımlarla ilgili geleneksel üç bölüme ayrılmasını yansıtır; ancak o dönemdeki geleneksel metinlerde bu bölümlerin sonuncusu, Kant’ın tartıştığı belirli geçersiz metafizik çıkarımlardan ziyade genel olarak geçerli çıkarım biçimleriyle ilgilidir. Kant “Transandantal Diyalektik” bölümünde

---

kullandık. Ayrıca, Almanca terminoloji konusunda Saf Aklın Eleştirisi’nin İngilizce çevirisinin sonunda yer alan Almanca-İngilizce sözlükten, Julian Wuerth’ün derlediği “*The Cambridge Kant Lexicon*, New York, NY, ABD: Cambridge University Press, 2021” eserinden ve Howard Caygill’in *A Kant Dictionary* adlı sözlüğündeki Almanca karşılıklardan faydalandık.

⁸ Giorgio Tonelli, Appendix A, *Kant’s Critique of Pure Reason within the Tradition of Modern Logic: A Commentary on Its History*, ed. David Howard Chandler, New York: Georg Olms, 1994, 193-196 ve Giorgio Tonelli, Appendix B, *Kant’s Critique of Pure Reason within the Tradition of Modern Logic: A Commentary on Its History*, ed. David Howard Chandler, New York: Georg Olms, 1994, 197-202. (Not: O dönemde yazılmış kapsamlı bir mantık kitapları incelemesi için bakılmasını önemlidir. Özellikle kitabın Appendix A ve B kısımlarındaki listelerde bulunan kitaplar bu konuda oldukça detaylı bilgiler içerir.)

geleneksel anlamda metafizik olarak adlandırdığı kendinden öncekilerin yapmış olduğu, saf aklın yanlış çıkarımlarını teşhis eder. Kant'ın, "Transandantal Mantık"ı anlatmadan hemen öncesine yerleştirdiği bize göre önemli bir bölüm daha vardır ve Kant eserine o dönemden önceki klasik mantık metinlerinde hiçbir benzeri bulunmayan çok daha kısa bir bölümle, yani "Transandantal Estetik"le giriş yapar. Bu bölümde temel bir ayrıma şahit oluruz: kavram (Alm. *Begriff*, İng. *Concept*) ve görü (Alm. *Anschauung*, İng. *Intuition*). Kavramları, zihnin (Alm. *Gemüt*, İng. *Mind*) soyutlama ve çıkarımlama becerisi sayesinde oluşturduğu düşünsel yapılar olarak tanımlayabiliriz. Bunlar, genellikle dil aracılığıyla ifade edilen ve soyut olan düşünsel formlardır. Kant'a göre kavramlar, “deneyimlenen nesnelerin belirli özelliklerini temsil etmek için”⁹ kullanılır. Örneğin, "kalem", "insan", "renk" gibi kavramlar, belirli özelliklere sahip nesneleri veya kavramları temsil eder. Görü ise daha ziyade bundan başka bir yapıdadır. Kant, Mantık derslerinde görüyü tekil bir temsil olarak tanımlar. Kavram ise farklı farklı zamanlarda olsa bile birçok nesne için ortak nitelikleri temsil eden evrensel bir temsil olarak tanımlanır.¹⁰ Bir nesne bizim temsil yetimize etki ettiğinde (Alm. *Affiziert*, İng. *Affected*) duyumsamaya başlarız, yani duyumları elde ederiz. Empirik görünümün belirlenmemiş (Alm. *Unbestimmt*, İng. *Indeterminate*) nesnesine ise görünüş, tezahür (Alm. *Erscheinung*, İng. *Appearance*) denir.¹¹

Kavram da görü de bilginin iki temel yapısı olmasına rağmen birbirlerine dönüştürülebilir bir formda değildir. Tezimizde bu dönüştürülemezlik meselesi üzerine daha sonra odaklanacağız. Kavramlar söz konusu olduğunda zihnin çeşitli yetileri çok sayıda işlem yapıp kavramları oluştururken (sentezlerken), görüler ise dolaysızca edindiğimiz bilgilere karşılık gelir. Kant'a göre temsiller nosyonlara kadar uzanan bir sınıflandırmaya sahiptir ama biz şimdilik kavram ve görüye odaklanmayı uygun görüyoruz.¹² Görü – kavram ayrımının belirli bir açıklığa kavuşması için yetilerin etkinliklerine odaklanmamız gerekir.

---

⁹ Kant, *KrV*, A78-79.

¹⁰ Immanuel Kant, *Lectures on Logic*, çev. J. Michael Young, Cambridge: Cambridge University Press, 1992, Bölüm IV, §1, 9:91, s.589.

¹¹ Kant, *KrV*, A20/B34.

¹² Kant, *KrV*, A320/B377. Kant'ın Kritiğinde Alm. *Stufenleiter* (bir tür seyyar, mobil merdiven olarak adlandırabileceğimiz, Kant'ın merdiveni olarak da geçen) bir bölüm mevcuttur ki burada tüm temsilleri sınıflandırır ve tariz yaparak ille de başkalarına bu kavramlar için sığınmayacak oluşuyla örtük bir şekilde gururlu anlatımını sunar.

Duyarlık yetisi, sayesinde nesneleri dışarıdan “alırız.” Aslında ilk sırada onu tanıtır olmamızın en önemli sebebi Kritik’te de hem ilk başta açıklanan yeti olması ama aynı zamanda onun sayesinde tüm materyali, malzemeyi edinmemizi sağlayan yeti olmasıdır. Kant Birinci Kritik’in hemen başında¹³ “nesnelerle dolaysızca ilişkinin kurulan ve düşünceye araç olan” diye tanımladığı görü kavramını da burada tanıtır. Burada – daha sonradan bizim için muğlaklık içerdiğini ifade edeceğimiz- bazı konular işin içine girer. Örneğin bir dışarı varsa dışarıyla teması ve içe (özneye) alma filini nasıl gerçekleştiriyoruz? Nesneleri, kendi yetilerimizin alabildiği biçimde aldığımızı iddia ediyoruz. O halde kendinde nesnenin bizim aldığımızdan daha farklı bir halde olduğunu, sınırın öte tarafını görmeden nasıl iddia edebiliyoruz? Tezahür - kendinde şey (Alm. *Ding an sich*, İng. *Thing-in-itself*) ayrımının meşruiyetine yönelik bir sorgulamanın, tezimizde ortaya koyacağımız problematik açısından elzem olacağını düşünüyoruz. Şimdi duyarlık yetisini irdeleyerek bu sorulara cevap bulmaya çalışalım.

Ama görü ancak nesneler bize veriliyor oldukları sürece yer alır ve bu da yine, en azından biz insanlar için, ancak nesnenin anlığı [zihni] belli bir yolda etkilemesiyle olanaklıdır... Nesnelerin bizi etkileyiş kipi yoluyla tasarımları alma yetisine *duyarlık* denir. Öyleyse duyarlık aracılığıyla nesneler bize *verilirler* ve yalnızca o bize *görüler* sağlar.¹⁴

1.3 Epistemolojik Temel Olarak Temsil: Kant'ın Bilgi Teorisinde Temsil (Vorstellung)

Alıcılık işlevi sayesinde farkına vardığımız unsurların Kantçı terminolojide oldukça önemli bir ismi vardır: Temsil. Temsiller bir bakıma bilginizin en kökenindeki içeriklerdir, temsilleri başka bir kavram kullanarak açıklamak da pek mümkün değildir çünkü nihayetinde onların da birer temsil olduğu kabulü gerekecektir ve dolayısıyla yeni bir açıklamaya daha ihtiyaç duyulacaktır. Temsil için şimdilik kısaca şöyle diyebiliriz: kendinde şeyden çıkış noktasıymış gibi görünen ama kaynağı her nasılsa tam olarak belirsiz de olsa öznenin duyarlık / duyumlama yetisinin sayesinde elde edilen her türlü içerik. Özne, nesneyi kurarken temsillere zorunlu olarak başvurur ve onlar sayesinde bir bilgi işleme, sentezleme faaliyetini gerçekleştirir. Nesnelerin bize verilmesi ve aynı

---

¹³ Kant, *KrV*, A19/B33.

¹⁴ Kant, *KrV*, A19/B33.

zamanda duyarlık yetimizin alıcılık fonksiyonu sayesinde onların alınması işlemleri söz konusudur. Yani “dışarıda” bir şeyler “var”; Kantçı perspektifte kendilerinde ne olduklarını bilemiyoruz sadece düşünebiliyoruz; o şeyler her ne iseler kendilerini bazı formlarda bize sunuyorlar; eş deyişle tezahür ediyorlar ve biz de ancak ve ancak bu halleriyle onları içe alabiliyoruz- ki bu duyarlık yetimizle mümkün oluyor. Kant burada aslında tüm bilginin malzemesinin de sınırını çizmiş oluyor: Duyum, daha doğrusu duyumla elde edinilen içerik. Çünkü görülerle ilişkisi olmayan bir nesnenin bizde bulunuyor olması mümkün değildir.¹⁵ Yani deneyimleyemediğimiz bir dünyanın nasıl olduğunu bilmemizin herhangi bir imkânı yoktur çünkü duyarlılığımıza konu olabilecek bir içerik henüz yoktur.

Kant Birinci Kritik’in ilerleyen bölümlerinde Transandantal Realizm’e karşı çıktığı bölümde de benzer argümanları kullanacaktır.¹⁶ Yani bir bakıma tüm bilginin içeriğinde bir yerlerde duyumdan gelen bir şeyler olmalıdır ve dolayısıyla da uzay ve zamana ait bir öge bulunmalıdır. Ama aynı zamanda belirtmeliyiz ki Kant’ın böylelikle duyusal temsil formlarının ve bu formların içerdiği sınırların, şeylerin kendi içlerinde oldukları halleri için değil, yalnızca tezahürleri için geçerli olması nedeniyle, en azından düşünmekte özgür olduğumuz görüşüne de zemin hazırlar. Kant sentetik a priori olarak adlandırdığı yeni ve kendisinin meşru olduğunu iddia ettiği bir yargı türü ortaya koyarken de sentetikliği sağlayan öğelerin mekanını yine görülerde konumlandıracaktır.

1.4 Duyarlık Yetisinin İki Saf Formu

Duyarlık yetisini ele alırken onun iki temel ögesini incelememiz gerekir: Uzay ve zaman. Transandantal Estetik’in nihai amacı tecrübemizin maddesini teşkil eden tüm temsillerin uzay ve zaman olmak üzere iki saf temsile tabi olduğunu ve bu saf temsillerin “ben”e yani özneye gömülü olduğunu göstermektir. Böylelikle Kant, ilk sınırını çizmiş olur: Duyumla kurulan bir ilişki ve orayla zorunlu bir alışveriş hali. Burada şunu vurgulamak gerekir, uzay ve zaman nesnelerin “kendi başına, “orada” olan” olan formları değildir,

---

¹⁵ Bazı idealar bu genellemenin dışında, onların nasıl ele alındığını daha sonra göreceğiz.

¹⁶ Kant, *KrV*, A369. (Bu idealizme karşıt olarak bir Transandantal Realizm vardır ki, zaman ve uzayı kendilerinde (duyarlığımızdan bağımsız olarak) verili şeyler olarak görmektedir. Transandantal realist öyleyse dış fenomenleri (edimsellikleri kabul edildiğinde) kendilerinde şeyler olarak tasarımlar ki bizden ve duyarlığımızdan bağımsız olarak var olurlar ve öyleyse saf anlama yetisi kavramları göre dışımızda olacaklardır.

bizim özne olarak onları adeta içine sığdırmaya çalıştığımız saf formlardır. Bu bağlamda bildiğimiz üzere Kant'ın klasik fiziğe çok bağlı olmasına rağmen uzay konusunda onun ömrü boyunca mutlak uzay fikrini savunduğunu söylemek pek isabetli bir yorum olmayacaktır. Yani “dışarıda”, etrafımda uzay var ve ben şeyleri onun suretinde görüyorum” görüşünden ziyade “uzay benim zihnimin duyarlık yetisinin zorunlu formu ve ben şeyleri onun içinde temsil ediyorum, tasarımıyorum” görüşü doğru kabul edilmektedir.

Mutlak uzay fikrinden bahsetmişken bu fikrin Newton'la ilişkisinden bahsetmemiz gerekir. Isaac Newton tarafından *Philosophi Naturalis Principæ Mathematica*'da tanıtılan mutlak zaman ve mekân kavramları, Newton mekaniğini kolaylaştıran teorik bir temel sağlamıştır. Newton'a göre mutlak uzay ve zaman nesnel gerçekliğin bağımsız yönleridir. Böyle bir “nesnel gerçeklik” fikrinin Kantçı transandantal felsefe ile ne kadar da uyumsuz olduğunu görebiliriz.

Mutlak, gerçek ve matematiksel zaman, kendiliğinden ve kendi doğası gereği dışsal hiçbir şeye bakılmaksızın eşit bir şekilde akar ve başka bir isimle süre olarak adlandırılır: görelî, görünen ve ortak zaman, gerçek zaman yerine yaygın olarak kullanılan hareket yoluyla sürenin bazı duyulur ve dışsal (doğru ve eşit olmayan) ölçüsüdür.¹⁷

Görüldüğü üzere Newton'un uzay anlayışı tam anlamıyla nesnel ve mutlak bir perspektiftir. Newton için uzay da zaman da bir özne olmadan var olur ve hatta kendi içinde düzeni, kanunları bir gözlemci olmadan da istikrarla devam edebilir. Peki öznenin buradaki konumu nedir diye soracak olursak, onun sadece uzay ve zamanın ölçümünü almakla yetineceğini belirtebiliriz. Yine de şunu belirtmemiz gerekir ki Newton perspektifinde de mutlak uzayı insanlar algılayamaz, ölçüm yapabildiklerimiz yine uzayın görelî olan yönüdür. Kant'ın Newtoncu bir fiziği temel alarak kendi perspektifini geliştirmesine rağmen zamanla Newtoncu mutlak uzay anlayışından ziyade görelî bir uzay anlayışına geçiş yapması da aslında bir bakıma şaşırtıcıdır.¹⁸ Şimdi bu dönüşümü

¹⁷ Isaac Newton, *The Mathematical Principles of Natural Philosophy (Philosophiæ Naturalis Principia Mathematica)*, çev. Andrew Motte, New York: Daniel Adee, 1850, s.76-77.

¹⁸ Bu konuyla ilgili özellikle Kant'ın yaşlılık dönemi eserlerinden biri olan Doğa Biliminin Metafizik Temelleri'nin Dinamik bölümünde uzayın görelî ve öznel bir perspektifle anlatıldığını görmek için bkz. Immanuel Kant, *Metaphysical Foundations of Natural Science*, çev. Michael Friedman, Cambridge: Cambridge University Press, New York, 2004, s.33-38.

inceleyelim. Kant'ın uzay perspektifine ilişkin olarak, *Uzayda Yönlerin Ayrımının İlk Zemini Üzerine* adlı eserinde uzaya yönelik şu ifadeleri kullanır: “Tüm dışsal algımıza imkân veren temel kavram.”¹⁹

Kant, uzayı, insanın dış dünyayı algılamak için kullandığı temel bir yapı olarak tanımlar; uzayı "fenomenlerin dışında bulunan, salt algılarımızın düzenlenmesi için gereken bir yapı" olarak açıklar. Uzayı, insanın duyuları aracılığıyla algıladığı (alıcılıkla aldığı) nesnelerin konumunu ve ilişkilerini organize etmek için gerekli olan bir çerçeve olarak düşünebiliriz. Kant'a göre, uzay bizim bilincimizde önceden var olan bir yapıdır ve algılanan nesnelerin düzenlenmesi için gerekli bir koşuldur. Bu, insan algısının doğası gereği belirli bir şekilde yapılandırıldığını ve bu yapılanmanın algılanan nesnelerin deneyimlenmesinde temel bir rol oynadığını öne sürer. Kant'ın uzay anlayışı, onun kritik felsefesinde önemli bir yer tutar çünkü uzay ve zamanın insan bilincinin yapılarında nasıl işlev gördüğünü anlamak, insanın dış dünyayı algılama ve anlama sürecini anlamada atılacak ilk adımlardandır ve özellikle tezimizde ele aldığımız problemin bağlamında iç ve dış arasındaki geçişin üstlenicisidir.

Hissetme yetisinin / duyarlılığın diğer saf formu olan zamana burada detaylıca değinmeyeceğiz çünkü onu daha sonra uzayla birlikte çok daha detaylı bir şekilde ele alacağız. Şimdilik zamanla ilgili şunları belirtmemiz gerekir: Kant zamanın -tıpkı uzayda olduğu gibi- deneyimden türetilmeyecek bir kavram olduğunu düşünür.²⁰ Zamanı iç duyumuzun (*Alm. Innerer Sinn, İng. Inner sense*) ve dolayısıyla da iç halimizin duyusal formu olarak ele alır. Bize ilginç gelen bir nokta da aslında bu iç duyu ve dış duyu konularında ortaya çıkmaktadır. Her nasılsa iç duyu da dış duyu da aslında örtük bir iç parantezinde yani özne parantezinde ele alınır. Örneğin iç duyumuzun formu zamanken dış duyumuzun formu uzaydır ama her ikisi de özneye gömülü yapıda olduklarından yani eş deyişle dışarıda bir yerlerde kendilikleri bulunmadığından esasen öznenin nesneye atfettiği formlardan başka bir şey değildir ve bu bizim için tam da iç ile dış arasındaki bağlantının kurulması konusundaki problematiği yaratır.

---

¹⁹ Immanuel Kant, “Concerning the Ultimate Ground of the Differentiation of Directions in Space” (“Von dem ersten Grunde des Unterschieds der Gegenden im Raume”), *Theoretical Philosophy 1755-1770*, ed. David Walford, Cambridge: Cambridge University Press, 1992, s. 361-372.

²⁰ Kant, *KrV*, B46.

Zamanla ilgili bir diğer iddia ise tüm görülerimizin temelinde yatan zorunlu bir temsil olmasıdır. Biz tezahürleri soyutlasak ve onlar olmadan bir tasavvurda bulunmaya çalışsak bile zaman kendini eşzamanlı ya da ardışık olarak bir formda gösterecektir. Kant üçüncü olarak şu iddiayla karşımıza gelir: “Zamanın salt bir boyutu vardır: değişik zamanlar eşzamanlı değil ama ardışıktır (tıpkı değişik uzayların ardışık değil ama eşzamanlı olmaları gibi).”²¹ Zamanın tek boyutu olduğunu görürüz ancak zamanın içeriği, değişik nesneler veya olaylar arasında farklı şekillerde algılanabilir. Bu anlamda, zaman değişik olaylar arasında art ardalık (ardışıklık) ilişkisi oluşturur. Yani, bir olayın meydana gelmesi diğerinden önce veya sonra gerçekleşir ve bu ardışıklık algımızı meydana getirir. Yani bu sayededir ki biz tüm olayları ve olguları belirli bir şekilde organize edilebilir kurgu formunda algılayabiliriz ve bu algımızın temelinde a priori bir zaman saf görüşü yatar. Böylelikle aslında biz Kant’a göre, şeylerin bize bu formlar altında göründükleri, belirledikleri ya da tezahür ettikleri halleriyle bilebileceğimizi bir kez daha vurgulamış oluruz. Bilme konusu bunlarla sınırlıdır ve bilinmeyenlerin bilinememe ama düşünülebilmelerinin kaynağı da duyarlığa gelemiyor, onun tarafından alınamıyor oluşlarıdır.

1.5 Tecrübe Edilebilir Olan ve Aşkın Olan: Kant'ın Şey Kavramı

Bilinebilirler ve bilinmeyenlerden söz etmişken bu bahse, yani bilme bahsine, kendinde şeyleri dahil etmek uygun olacaktır. Kant kendinde şeyler hakkında düşünebileceğimizi lakin onlarla ilgili bilgi sahibi olamayacağımızı ifade eder.²² Kritik Projesinde oldukça önemli ve belki de en temel birkaç kavramdan biri olan şey kavramı, düşünmeye dahil edilebilecek her şeyi kapsar. Daha sonra anacağımız tezahür (görünüş, beliriş) ve kendinde şey ayrımı esasen şey kavramının bilinebilir ve düşünülebilir olmak üzere iki alt kavramıdır.

---

²¹ Kant, *KrV*, B47.

²² Kant'ın meşhur bir ayrımı bilme ve düşünme üzerinedir: Bir nesneyi bilmek için onun olanağını (ister deneyimin kanıtına göre edimselliğinden olsun, isterse us yoluyla a priori olsun) tanımlayabilmem gerekir. Ama istediğimi düşünebilirim, yeter ki kendimle çelişkiye düşmeyeyim, e.d. yeter ki kavramım olanaklı bir düşünce olsun, üstelik tüm olanaklar toplamında buna bir nesnenin karşılık düşüp düşmediğini saptayamasam bile. (Kant, *KrV*, Önsöz B XXVIII bölümünün dipnotunda bu meşhur ayrım yer almaktadır.)

Şey (Alm. *Ding*, İng. *Thing*) kavramıyla yakından ilişkili olan kendinde şey²³ kavramını açmaya çalışalım. Kant'ın transandantal felsefesinde kendinde şey o denli merkezi bir kavramdır ki o olmadan dış dünyaya dair herhangi bir şey düşünmemiz mümkün değildir. “Kendinde şey” dediğimizde “ben” var olmasam da “orada” bir şekilde var olduğunu kabul ettiğimiz -ya da varsaydığımız- bir çeşit varlık türüne, bir başka deyişle bizdeki tüm bilginin kaynağı olduğunu düşündüğümüz bir varlık türüne işaret etmiş oluruz.²⁴ Kant kendinde şey derken temsil ve gözlemden bağımsız olarak nesnelerin nasılsa öyle oldukları halini kasteder. Kendinde şeye dair önemli olan bir husus da aslında onun numenden daha farklı bir varlık türü olduğudur. Kendinde şeyleri düşünmemizin bir sebebi denebilir ki aslında bizim tezahürleri düşünürken onları bazı koşullar altında düşünüyor olmamızdır. Örneğin herhangi bir nesne düşündüğümüzde ev, kâğıt ve hatta soyut bir kavram olan sevgiyi bile düşündüğümüzde onu bazı koşullar altında ele alırız. Mesela ev düşünürken örtük uzay kavramı içerisinde evi tasavvur ederiz ya da sevgi kavramını düşünürken iç hissiyatımızın kaynağı olan zamandan apayrı ve izole edilmiş bir sevgi kavramını düşünemeyiz, en azından Kantçı çerçeve için bunun böyle olduğunu iddia edebiliriz. Peki o halde bu koşullu olan karşısında bir tür refleks olarak ne yaparız? Koşulsuz olan bazı kavramları düşünmeye çalışırız, başka bir deyişle en temelde koşulsuzu düşünürüz. Kant koşulsuz olanın neden düşünüldüğünü şu şekilde açıklar:

Bizi zorunlu olarak deneyimin ve tüm fenomenlerin sınırlarının ötesine geçmeye iten şey koşulsuzun kendisidir ki, akıl koşullular dizisini tamamlayabilmek için bunu kendilerinde şeylerde zorunlu olarak ve tam bir hakla ister. Eğer deneyim bilginin kendisini, kendilerinde şeyler olarak nesnelere uydurduğu varsayımı üzerine koşulsuzun çelişki olmaksızın düşünülemeyeceğini bulursak ve buna karşı, bize verildikleri formuyla şeylere ilişkin temsillerimizin kendilerinde şeyler olarak onlara uygun düşmedikleri, tersine bu nesnelerin tezahürler olarak kendilerini temsil kipimize uydurdukları varsayılırsa, o zaman çelişki yiter; ve buna göre koşulsuz ile onları bildiğimiz ölçüde (bize verili oldukları ölçüde) şeylerde değil ama onları bilmediğimiz ölçüde kendilerinde şeylerde karşılaşılacaksa, o zaman açıktır ki başlangıçta salt bir deneme olarak varsaydığımız şey doğrulanmış olur.²⁵

²³ Immanuel Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul, 1993, (Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*'nde ilk defa burada “kendinde şey” kavramından bahseder.), BXX, s.26

²⁴ Kant, *KrV*, Önsöz B XX.

²⁵ Kant, *KrV*, BXX.

Kant ayrıca numen ve fenomen kavramları arasında bir ayrıma gider. Genel olarak Kant numenden bahsederken karanlık, belirsiz bir varlık alanının tümüne gönderimde bulunur. Kendinde şey söz konusu olduğunda ise fenomenlerin kendilerinden hareket ederek onların bir de bizim bilgimiz dışında kalan tarafı yani kendinde şeyler alanındaki hallerinden, sanki madalyonun öteki yüzüymüşçesine bahseder; bu da demektir ki kendinde şey, hissetmenin formları ile algılanabilir bir yapıda değildir. Kendinde şeyler adeta bizim duyarlılığımızın alıcılık fonksiyonu sayesinde bizlere fenomenlerini sunarlar, daha doğrusu onların temsillerini verirler. Bunun dışında onları ancak mantıksal ve ontolojik olarak varsaymak zorunda kaldığımız için onlardan bahsetmek durumundayız gibi bir perspektifle yüzleşiriz.

Oldukça sıkı örülmüş bu sistemin içindeki bir nakışta eksiklik ya da tamamlanmamışlık söz konusu olabilir mi? Ne kendinde şeylerden ne de numenlerden bahsederken özdeşlik koşullarının verilebildiğini görüyoruz. Öyleyse bir nesneyi bir diğer nesneden ayırt edebilmemizi sağlayan bir “nesne sınırı” nasıl elde edilebilir? Kendinde şeyler eğer kendilerinde bu sınırlara yani birimlere sahip olmasalardı -ya da en azından bunu potansiyel olarak taşıyor olmasalardı- farklı farklı disiplinlerle (örneğin fizik, kimya gibi) yüzlerce yıldan beri maddenin farklı yapıtaşları elde etmemize rağmen bu keşiflerimizin bazı sınırlarını koruyarak yapıldığını nasıl olup da iddia edebilirdik? Bilindiği gibi fizikte elde edilmiş en küçük yapıtaşını belirlemek oldukça karmaşık bir araştırmayı gerektirir. Çünkü bu sorunun cevabı, belirli bir dönemde geçerli olan fizik teorisine ve o devirde sahip olunan teknolojik olanaklara bağlıdır. Geleneksel olarak, element atomları maddenin en küçük yapı taşı olarak kabul edilirdi.²⁶ Ancak 20. yüzyılın başlarında yapılan deneysel ve teorik çalışmalar, atomun iç yapısının olduğunu ve atomun altında daha küçük parçacıkların bulunduğunu ortaya koydu. Atomun çekirdeğinde protonlar ve nötronlar, etrafında ise elektronlar bulunduğu öne sürüldü. Daha sonra, parçacıklar daha küçük parçacıklara indirgendi. Bu çalışmalar sonucunda, protonlar ve nötronlar gibi parçacıkların kendilerinin de daha küçük parçacıklardan oluştuğu keşfedildi. Örneğin, atomlar maddenin temel yapı taşları olarak ele alındı, onların çekirdeğinde proton ve nötronlar vardır. Daha sonra hadronlar yani protonlar, nötronlar

---

²⁶ Bernard Pullman, *The Atom in the History of Human Thought*, Oxford: Oxford University Press, 1998, s.31-33.

ve diğer güçlü etkileşimli parçacıklar incelendi. Modern dönemde kuarklar ve leptonlar yani müonlar ve nötrinolar vb. gibileri keşfedildi. Standart Model'deki temel parçacıklar örneğin gluonlar, fotonlar incelendi. Daha da küçük bir boyuta gidecek olursak sicimler yani küçük iplik benzeri deneysel olarak kanıtlanmamış ama teorik olarak kabul edilen varlıklar ele alındı. Şu anda, standart model adı verilen fizik teorisi, elementer parçacıkların varlığını ve etkileşimlerini (kuvvetlerini) açıklar. Bu modelde, en temel parçacıklar kuarklar, leptonlar ve ara bozonlar olarak bilinir.²⁷ Parçacık fiziğinin Standart Modeli, bilinen dört temel kuvvetten üçünü tanımlayan teoridir (yerçekimi kuvveti hariç olmak üzere elektromanyetik, zayıf ve güçlü nükleer kuvvet) ve bilinen tüm temel parçacıkları sınıflandırır. 20. Yüzyılın ikinci yarısı boyunca, dünya çapında birçok bilim insanının çalışmalarıyla aşamalı olarak geliştirilmiştir.²⁸ Temel parçacıklar ölçülebilir bir iç yapıya sahip olmayan parçacıklardır; yani başka parçacıklardan oluşup oluşmadıkları bilinmemektedir.²⁹ Ama burada bile bir sınır kavramı söz konusudur ki bu sayede birimleri anlayabiliyoruz, bunu ise derece kavramı sayesinde yani daha büyük daha küçük diyebilmemiz sayesinde keşfedebiliyoruz ki bilindiği üzere bu nitelik kategorisine aittir. Ayırt etmeye yönelik iki farklı fiili ise daha sonra detaylı olarak ele alacağız.³⁰

1.6 Temsil ve Kendinde Şey Arasındaki Epistemik Boşluk: Kant'ta Nesnenin Aşkınlığı Problemi

Bizim problemimiz tam da kendinde şey ile temsil arasındaki adeta kapatılamaz ve hatta ne olduğu bilinemez boşluktan yola çıkarak nesnenin kendiliğine dair bir sorgulamaya girişmektir. Bunu yaparken de özellikle Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'nde bazı alanlardaki açıklamalarının bizce yetersiz olması veya öznenin tecrübesinin sınırları içerisinde kalarak açıklamaya çalışırken bu tecrübenin sınırlılığından dolayı tam da yeni bir tür

---

²⁷David J. Griffiths, *Introduction to Elementary Particles*, New York: Harper & Row, 1987, özellikle "Chapter 1: Historical Introduction" veya "Chapter 2: Elementary Particle Dynamics" bölümlerinde detaylıca ele alınmaktadır. Ayrıca Bkz. B. R. Martin, and G. Shaw, *Particle Physics*. 3rd ed. Chichester, UK: Wiley, 2008, "Chapter 1: Basic Concepts" veya "Chapter 2: Particles and Forces" bölümlerinde detaylıca açıklanmaktadır, özellikle s.1-24.

²⁸ Robert Oerter, *The Theory of Almost Everything: The Standard Model, the Unsung Triumph of Modern Physics*, Penguin Group, 2022, s.2.

²⁹ Sylvie Braibant, Giorgio Giacomelli, Maurizio Spurio, *Particles and Fundamental Interactions: An Introduction to Particle Physics (Undergraduate Lecture Notes in Physics)*, Springer, 2012, s.1.

³⁰ Bkz. Alm. *Unterschied* ve *apprehendere* fiilleri.

problematiğın ortaya çıktığını vurgulamak istiyoruz. Şöyle düşünelim: Kendinde şeyleri bilemeyeceğimizi ama düşünebileceğimizi iddia eden bir sistem karşısında yine onun argümanlarını kullanarak ve belki de şüphecilik dozumuzu bir adım artırarak neden ve nasıl oluyor da temsilleri bilebileceğimizi ya da bunu iddia edebileceğimizi sorabiliriz. Biz şüpheciliğimizin bu dozajını artırarak değil de neden azaltmamamız gerektiğini sorgulayarak bunu ayarlamayı planlıyoruz. Düşünülebilir ve bilinebilir sınırını çiziyorsak, bilinebilirleri bilebildiğimizi ve nesnelerin orada bizim zihinsel yetilerimize uygun bir şekilde duracaklarını nasıl iddia edebiliyoruz eğer kurucu unsur sadece öznenin ibaretse? Başka bir deyişle nesneler bizim bilişsel süreçlerimiz tarafından oluşturulduğu ve düzenlendiği kadar aynı zamanda kendilikleri bizim bilme yetilerimize uyacak şekilde orada olmasalardı onları nasıl bilebilirdik? Şunu iddia etmiyoruz: Mutlak olarak nesneler oradadır ve kendileri nasıllarsa mutlak hallerini biz insan öznelere biliyoruz. Hayır, iddiamız bu değil ama şunu da kabul etmiyoruz: Nesnelerin kendiliklerine dair hiçbir şey bilmiyoruz onları sadece bize bahşedilmiş birtakım yetilerle adeta tamamen öznenin içine kapatılmış bir şekilde dönüştürüp düzenleyip biliyoruz. Burada en temelde soracağımız soru şu olurdu: Dönüştürülmüş olsalar dahi bu dönüştürülme fiiline uyacak yapıda değiller midir? Nitekim Kant tezimizin ilerleyen bölümlerinde buna benzer bir ifadeyle benzer bir durumu belirtecektir. Eğer böylelerse o halde en azından ne olmadıklarını biliriz, eğer ne olmadıklarını bilebiliyorsak böylelikle ne olduklarına dair merakımızı ve bilginin kapsamını bir adım daha genişletmiş oluruz. Peki kendilerinde nesnelerin bilinebileceğini daha doğrusu nesnelerin kendiliklerinde bizden aşkın olarak kabul edilmeleri gerektiğini ve bunların tamamen temsillerden ibaret olmadığını iddia etmek gibi çarpıcı bir iddiayı nasıl ileri sürebiliriz diye sorulacaktır.

Temsil ile kendinde şey arasındaki bilinebilir/düşünülebilir boşluğunu, geçişliliğini yok etmemiz gerektiğinin ya da en azından bir “ara nesneler teorisi”³¹ kurmamız gerektiğinin en büyük işareti özellikle bize tüm yaşamımızda en hayati bilgilerin aslında bilinebilir olduğunu sandığımız halbuki özneye bağlı bir sistemde düşünülürler ile kasıtlı olarak sınırladığımız kuvvet, nesnenin “ben”e (başka bir deyişle zihne) olan aşkınlığı ve dolayısıyla kendisinin bilinemezliği, sadece temsilin bilinebilirliği, kavram ile görü arasındaki o aşlamaz olarak serimlediğimiz meşhur ayrım

---

³¹ Bu “ara nesneler”e daha sonra detaylı bir şekilde değineceğiz.

ve en sonunda bir nesnenin bir iinin varsayılması ve bir şekilde nesnelerin birimlermiş gibi karşımıza konulması ama bunun da tamamen özneden kaynaklandığının iddia edilmesi, dolayısıyla bir dışının da olması, ama bu dışın görmezden gelinmişesine ikinci plana atılması gibi mevzuları ötelemiş oluyoruz. Zannediyor ve umuyoruz ki bu boşlukların kapatılmasının denemesi gerektiği hipotezinin sadece böyle teleolojik sebeplerle ortaya çıktığının dışınıp ve yine sadece bu sebeple çözülmesi gerektiğini hedeflediğimiz akıllara gelmeyecek, daha ziyade bu hipotez en başından beri açıkta kalan bir problemin, yaşam dünyamızdaki dışınsel ve hissi sorunlarını keşfettiğini varsaydığı için bu denemeye girişildiği gibi gerçek amacımız açığa çıkacaktır.

2. KANT'TA SAF GÖRÜ ROLÜNÜ ÜSTLENEN İKİ TEMSİL ÜZERİNE: DENEYİMİN ÇERÇEVESİ OLARAK UZAY VE ZAMAN

2.1 Uzay

Kant söz konusu olunca bilgiye çekilen sınır sürekli gündeme gelir; dolayısıyla onun felsefesini göz önüne aldığımızda özneye çekilen bir sınır da hemen belirir. Bu sınır tartışmalarının kökeni aslında diyebiliriz ki bir ucu saf görülerden kaynaklanır. Saf görüler bilindiği üzere deneyimden bağımsız ama deneyimi kuran transandantal yetilerin formlarıdır. Hatta diyebiliriz ki özneye konu olabilecek her türlü malzemenin, içeriğin alıcılığını sağlayan yetilerimizdir. Bu bakımdan mantıksal bir önceliğinin yanı sıra bilgiyi kurması bakımından ontik bir önceliği olduğunu da belirtmiş olalım. Aslında daha önce de belirttiğimiz gibi Kant sınırlarla yakından ilgilidir ve sınır kavramının bir ucunun görüde olduğunu rahatlıkla iddia edebiliriz. Çünkü Kant'ın Saf Aklın Eleştirisinin hemen girişinde belirttiği çok önemli bir cümlesi vardır: “Tüm bilgimizin deneyimle başladığı konusunda hiçbir şüphe olamaz.”³² Bu bakımdan biz de ilkin, görüşleri anlatarak kendi meselemize doğru ilerlemeye çabalayacağız ve yine aynı sebeple duyarlık yetisini ve onun saf görüleri olan uzay ve zamanı konumuz bağlamına getirmeye çalışarak açıklamaya gayret edeceğiz. Kant'ın uzay ve zamana ilişkin görüşlerinin yorumlanması bağlamında bir dizi felsefi soru aslında konumuzla yakından ilgilidir. Kant'ın kendisi, eleştiri öncesi dönemdeki genel olarak "Leibnizci" görüşlerinden ayrıldığı 1770 tarihli Açılış Tezi (Alm. *Inauguraldissertation*, İng. *Inaugural Dissertation*) adlı eserinde bunun bir tekrarını sunar³³ şöyle belirtir:

Uzay nesnel ve gerçek bir şey değildir, ne bir tözdür [substance] ne bir ilinek ne de bir ilişkidir. Daha ziyade öznel ve idealdir. Deyim yerindeyse,

---

³² Kant, *KrV*, Giriş B1.

³³ Gary Hatfield, “Kant on the perception of space and time”, *Kant and Modern Philosophy*, ed. Paul Guyer, Cambridge: Cambridge University Press. 2006, s.72.

dışarıdan algılanan her şeyi koordine etmeye yönelik bir şema ve sabit bir yasaya uygun olarak zihnin doğasından kaynaklanır.³⁴

Saf görülerden bahsetmeden önce onların ait olduğu zihinsel yetimize, yani Duyarlık yetisine değinmek isteriz. Tüm bilginin deneyimle başladığını Kant'tan alıntılarla belirtmiştik. Burada deneyimden kasıt zaman ve uzay görüleri içerisinde gerçekleşiyor olmasıdır, böylelikle özne aslında zaman ve uzaydan bağımsız bir şeyin bilgisine erişememiş olur.

Birinci Kritiğin hemen başlarında birinci bölümde Transandantal Estetik'in girişinde “nesnelerle dolaysızca ilişki sağlayan ve tüm düşüncenin araç olarak ele aldığı şey”³⁵ olarak görü kavramını tanıtır. Görüler için diyebiliriz ki onlar bilgiye atılan ilk adımdır çünkü varlıkları olmadan bilgi edinme süreci de gerçekleşmeyecektir; hatta herhangi bir süreç meydana gelmeyecektir, bunu daha sonra zaman görüşünü anlatırken ele alacağız. Yine de belirtmek isteriz ki burada bir kavram çiftiyle daha karşı karşıya kalırız: bir nesnenin verilmesi veya alınması.

Nesnelerin alınması söz konusu olunca bu faaliyete yönelik bir yetimizin, kabiliyetimizin olması gerekir. Tam da burada duyarlık yetimizin alıcılık işlevinden bahsedebiliriz yani dışarıdaki nesneleri, ki onlar bu terminolojide bir temsildirler, bizi etkilemiş kipleriyle alma yetisi olan duyarlık yetisi devreye girer. Uzay ve zaman, duyarlığın iki saf formudur. Kant'ın uzaya ilişkin görüşleri gençlik dönemiyle olgunluk dönemi arasında değişiklik göstermiştir, biz Saf Aklın Eleştirisi bağlamındaki görüşlerini ele alsak da ara sıra bu değişimin, yer yer de paralelliğin neden kaynaklanmış olabileceğini irdelemek ve bu irdelemeye elde edebileceğimiz bazı olası içerikleri kullanmak adına gerektiğinde gençliğine gidip oralardan da faydalanacağımızı belirtmek isteriz. Örneğin duyarlık yetisini biraz açımlayacak olursak Kant'ın her iki dönemde de - gençlik ve olgunluk- ortak bir işlevini vurguladığını görürüz: alıcılık. “Nesnelerin bizi etkilemiş kipi yoluyla tasarımları/temsilleri alma yetisine (alıcılık) duyarlık denir.”³⁶

Yani aslında “orada” nesneler var, her nasıllarsa biz onları bilmiyoruz ama onların bizi bir şekilde etkilediklerini duyumsuyoruz, onlardan temsiller alıyoruz. Bir bakıma

---

³⁴ Immanuel Kant, On the Form and Principles of the Sensible and the Intelligible World [Inaugural Dissertation], *Theoretical Philosophy: 1755–1770*, çev. ve ed. David Walford ve Ralf Meerbote, Cambridge: Cambridge University Press, 1992, s.397, §15.

³⁵ Kant, *KrV*, A19/B33.

³⁶ Kant, *KrV*, B33.

diyebiliriz ki nesnelerin, ontolojik olarak özneyi öncelediğini ama onların bilgisinin ve bilinebilme koşullarının Kant perspektifinde sadece özcede bulunduğu ve bulunabileceği varsayımı vardır. Dikkat edilirse Kant felsefesinin, özellikle Kritik Dönem'in, tamamı neredeyse her konu başlığında bir şekilde en temelden olmak kaydıyla hem iç ve dış kavramları etrafında örülüyor ama bir yandan da sanki bu kavramlardan hiç bahsedilmiyor daha doğrusu detaylı bir incelemeleri yapılmıyor.³⁷ Kant, sadece bu kavram çiftini özellikle odaklandığı konuları ele aldığı anda, o konuların hipotetik başlangıç öncüllerine değinmek durumunda kaldığında biraz daha açmıyıp hemen asıl odak konularına geri dönüyor.

2.1.1 Nesnenin Duyumlanması (Empfindung) Bağlamında Özne-Nesne Öncelik-Sonralık İlişkisi

Özne ve nesne arasındaki öncelik sonralık ilişkisinden kaynaklanan bir uzay tasavvuru ile karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. Başka bir deyişle Kritiğin Estetik bölümünün ve onun saf formları olan uzay ve zamanın nesneyle ilişkisini göz önüne alırsak aslında nesnenin “orada” bize aşkın bir halde olduğunu kabul etmek durumunda olduğunu iddia ediyoruz çünkü bizim duyarlılığımızın en önemli işlevi olan alıcılık (Alm. *Rezeptivität*) ancak ve ancak bu yetiye uygun nesneler, zamansal olarak ona öncelikle işlevini yerine getirebilir. Öteki türlü nesne daha en başından beri bu saf formlara gömülü (İng. *Embedded*) gibi bir ön kabulde başlamamız gerekecektir ki bu daha uç bir yoruma götürecektir.

Modern felsefenin merkezi zorluğu özne ile ondan bağımsız bir nesne dünyası arasındaki ilişkinin, bilginin kaynaklarını ve sınırlarını belirleme çabasıdır. Bu soruların esas odak noktası, bilginin deneyimden önce gelmediği ve insanın anlama yetisinin (Alm. *Verstand*, İng. *Understanding*) sadece deneyimle ya da sadece aklın (Alm. *Vernunft*, İng.

---

³⁷ En azından birincil öneme sahip kavramlar olarak bahsedilmiyor. Bunun dışında elbette iç ve dış kavram ikilisi birçok bağlamda kullanılıyor. Örneğin Kant henüz Kritiğin B Önsözünün XL pasajının dipnotunda iç duyu ve akabinde dış duyudan bahseder. Yine zamanda kalıcılık ve değişim başlığı altında bir “ben”in varlığının ispatına yönelik zorlu pasajlarından biri bu pasajdır. İç deneyim yoluyla zamandaki dış varlığımızın (Alm. *dasein der dinge außer aus*) bilincine yine deneyim yoluyla varacağımız yönünde düşüncelerini belirtiyor.

Reason) düzenleyici işlevi ile etkinleştirilebileceği fikridir. Kant ise bilindiği üzere daha sentezleyici, birleştirici bir bakış ile meseleyi ele alır.

Kant bu durumu aslında iki farklı yetiyi, özne üzerinden açımlayarak gerçekleştirir. Bilginin mümkün olabilmesi için hem duyarlık (hissetme yetisi) hem de duyarlığa gelen malzemenin işlenebilmesi için anlama yetisi gereklidir. Kant, bu iki yetinin işleyişi aracılığıyla, duyasal deneyimin (empirik gelenek) işlenmesi ve akılla kavranması (rasyonalist gelenek) sürecini uyumlu bir biçimde ele alır. Böylece Kant, bilginin kaynağını hem deneyimle hem de bu deneyimi kavrayan zihinsel süreçlerden oluşan bir yapıyla temellendirir.

Duyarlılık olmaksızın hiçbir nesne verilemediği gibi, anlama yetisi olmaksızın da hiçbir nesne düşünülemez. İçerik [görü] olmaksızın düşünceler boş, kavramlar olmaksızın görüler kördür. Bu bakımdan, zihindeki kavramları hissedilebilir kılmak (yani onlara görüde nesneyi eklemek) kadar, görüleri de kavranabilir kılmak (yani onları kavramların altına getirmek/taşımak) zorunludur.³⁸

Böylelikle aslında bilginin oluşumunu hem duyasallıkla yani temsilleri alma ile hem de anlama yetisiyle dolayısıyla kavramsallıkla elde edilen temsilleri işleme ile ele almış olur. Yani başka bir deyişle duyarlık yetisi ile nesneleri alır, duyumsar ve hissederken anlama yetisi sayesinde kavrayıp düşünebiliriz. Kant'ın Birinci Kritik'te oldukça önemli bir vurgusu vardır ve bizim meselemiz için de büyük bir önem arz eden şu sözleri söyler:

Şimdi, duyarlık bize nesnelerin verilme koşulunu oluşturan a priori temsilleri kapsıyor olması bakımından Transandantal Felsefeye ait olacaktır. Ve nesnelerin insan bilgisine verilmesi koşullarının onları düşünme koşullarını öncelemekte olması bakımından Transandantal Duyu Öğretisi, Öğeler Biliminin ilk bölümüne ait olacaktır.³⁹

Bu önceleme durumu bizim için hayati bir önem teşkil eder. Şöyle ki nesnelerin kendilerinde ne ve nasıl olduklarını bilemeyeceğimizi biliriz ama onların her nasılsa bizim yetilerimize verildiklerinden daha farklı olduklarını Kant iddia eder, çünkü

---

³⁸ Kant, *KrV*, B75-76.

³⁹ Kant, *KrV*, B30.

nesneler her halükârda bize temsiller olarak gelirler, kendilerinde şeyler olarak gelmediklerini daha en baştan ifade etmiştir. Burada önceleme mevzusunda görüyoruz ki aslında kendinde şeylere dair ufak da olsa bir bilgimiz var, evet kendiliklerine dair bir bilgimiz yok ama onların bize verilmeleri konusunda, başka bir deyişle de onları alıcılık ile almamız konularını göz önüne aldığımızda bir öncelik ataması yapabiliyoruz. Biliyoruz ki nesnelerin verilmişliği, bizim onları alıyor olmamızdan öncedir, nesneler her nasılsa bir şekilde “orada”dırlar, ön kabulünü kabul etmiş oluruz. Heimsoeth’un dediği gibi “Transandantal Estetik bölümü aslında sadece bilginin alıcılık ögesi ile meşgul olacaktır.”⁴⁰ Transandantal Estetik’in bizce önemli olan noktası şudur ki aslında o, duyumla direkt olarak ilgilenmez, daha ziyade duyumların bize verilme koşullarının sağlayıcıları olan uzay ve zaman olan saf görülerle ilgilenir. Tam da bu sebeple şeylerin kendi başlarına ne olduklarını hiçbir şekilde bilemeyeceğimizi bu sistematik anlatım üzerinden anlarız.

Kant’ın öncelikli amaçlarından birini belki de en önemlisini hatırlayalım: Metafiziği sağlam, kesin temellere oturtmak ve eski tarzda metafiziği elemek. Bu uğurda gerekirse kendinden önceki filozofların birçok görüşünü yine “metafizik” başlığı altında eleştirip kendi metafizik anlayışını sağlam temellerle kurmak istemiştir. Tam da Transandantal Estetik bölümü aslında onun metafiziği kurma tarzını kendinden öncekilerden ayırır. Kant’ı bu yolda aydınlatmış ve oldukça önemli bir keşfini içeren “Uzayda Yönlerin Farklılaşmasının Nihai Temeline Dair” yazısında şöyle der:

Düşüncelerimiz, uzayın belirlenimlerinin, maddenin parçalarının birbirlerine göre konumlarından kaynaklanmadığını açıkça göstermektedir. Bu farklılıklar yalnızca mutlak ve orijinal olarak uzayla ilgilidir, çünkü fiziksel şeylerin birbirleriyle ilişkisi yalnızca mutlak ve orijinal uzay sayesinde mümkündür. Son olarak, değerlendirmelerimiz şu noktayı açıklığa kavuşturuyor: Mutlak uzay, dış duyumun nesnesi değildir; her şeyden önce bu tür dışsal duyumları mümkün kılan temel bir kavramdır.⁴¹

Buradan görüldüğü üzere artık uzay için “orada duran”, “dış duyumun nesnesi olan mutlak uzamsallık” değil, aslında bu “oradalık”, “dış duyumun nesnesiymiş gibi

---

⁴⁰ Heinz Heimsoeth, *Kant’ın Felsefesi*, çev. Takiyettin Mengüşoğlu, 2016, Ankara: Doğu Batı, s.78.

⁴¹ Kant, *Ultimate Ground*, s. 371

duran mutlak uzaysallık” kavramlarına imkân veren bir formdur, zihnin duyusallığının saf bir formudur.

2.1.2. Kant Felsefesinde Uzaysal Bağntılar ve Yapısal Özellikler

Uzay deyince dışarıda bir yerde aranan bir kavram yerine artık zihnin dışarıya adeta giydirdiği bir kılıf aklımıza gelebilir. Bu durum, uzay meselesini neredeyse baştan sona değiştirmiş bir perspektiftir. Çünkü Uzayda Yönler yazısından yaptığımız alıntının son cümlesinde de olduğu gibi o artık dış duyu nesnesi değil, dış duyuların alınmasını mümkün kılan içsel bir formdur. Buradan hareketle de dışsal duyum nesneleri aslında birbirleriyle uzay formu sayesinde ilişkilendirirler, bu ilişkilerin farklı türleri vardır ve yine vurgulamamız gerekir ki her ne kadar bu ilişki türleri dışsal nesnelerin birbirleri arasındaki ilişkiler gibi görünseler de aslında bu, dışsal duyum nesnelerinin mekânı olan ve onlara zemin sağlayan uzay iç formumuzun bu ilişkileri mümkün kılmasıyla oluşan kavramlardır. Örneğin Konum (Position)⁴², bir nesnenin uzaydaki belirli bir noktada bulunmasını ifade eder.⁴³ Başka bir kavram olan yön (direction)⁴⁴, uzaydaki bir nesnenin belirli bir referans noktasına veya eksene göre belirli bir doğrultuda olmasını ifade eder. Kant'ın "örtüşmez eşler" paradoksunda olduğu gibi, yön kavramı uzay söz konusu olduğunda önemli bir rol oynar. Mesafe (Distance)⁴⁵, iki nesne arasındaki uzaysal boşluğun ölçüsüdür. Kant'a göre mesafe kavramı da uzayın a priori bir formu olarak yine zihnimizde bulunur, yani uzay saf görümümüzde. Boyut (Dimension)⁴⁶, uzayın üç temel eksenini olan uzunluk, genişlik ve derinlikten oluşur. Tabii bu bilimsel bilginin o günkü durumuyla alakalı bir durumdur. Kant, uzayın üç boyutlu doğasını a priori bir bilgi olarak kabul eder. Geometrik ve topolojik ilişkiler uzayda konum, yön, mesafe ve boyut gibi temel kavramların yanı sıra, geometrik ve topolojik ilişkiler de önemlidir. Bu ilişkiler,

---

⁴²Henry E. Allison, *Kant's Transcendental Idealism: An Interpretation and Defense*, New Haven: Yale University Press, 2004, s. 98-105.

⁴³Kant, *KrV*, A22/B37- A49/B73 (bu sayfalarda uzay ile konum arasındaki genel ilişkiler sonuç olarak çıkartılabilir).

⁴⁴Ernst Cassirer, *Kant's Life and Thought*, çev. James Haden. New Haven: Yale University Press, 1981, s. 112-115.

⁴⁵Paul Guyer, *Kant and the Claims of Knowledge*, Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s.103, s.163-167.

⁴⁶Ralph C. S. Walker, *Kant*. London: Routledge & Kegan Paul, 1978, s.80 ve ayrıca s.110.

nesnelerin uzayda nasıl düzenlendiğini ve birbirleriyle nasıl etkileşimde bulunduğunu açıklar.

Geometri, bilindiği üzere geometrik şekiller ve figürler, uzayın yapısını ve nesneler arasındaki ilişkileri inceler. Topoloji ise topolojik ilişkiler, nesnelerin uzaydaki şekillerini ve bağlantılarını, nesnelerin sürekli dönüşümler altındaki özelliklerini (örneğin, şekil değişikliklerine karşı değişmeyen özellikler) inceler. Aslında uzay sayesinde dış duyu nesnelerini içsel formumuza bir tür malzeme olarak alırız. Şimdi uzay meselesini ele alırken önemli bir nokta da Örtüşmez Eşler Paradoksunun (Alm. *Inkongruente Gegenstücke*, İng. *Incongruent counterparts*) anlatımı ve buradan çıkan sonuçtur. Nasıl oluyor da uzay, dışsal duyunun nesnelerinin adeta bir kılıf giymiş hali oluyor da nesnelerin kendilerinin “dışarıda, bizden aşkın olmaları” anlamında bir varlığı olmuyor? Bizim tezimize giden yol bakımından bu oldukça kilit bir sorudur. Örtüşmez Eşler Paradoksu’na göre, bir insanın sağ eli ve sol eli her açıdan birbiriyle eşittir, eştir ancak bu iki elin örtüşmesi mümkün değildir.⁴⁷ Önceden bahsettiğimiz uzaydaki ilişki türleri üzerinden Kant burada bir ayrıma gider. İki şeyin konumu aynı olabilir, büyüklükleri de aynı olabilir ama yön hala farklıdır ve tam da bu sebeple bu iki şey aslında tezahür olmaları bakımından aynı gibi dursalar da burada içsel bir farkın varlığı olmalıdır ki örtüşemiyor olsunlar. Aslında bu içsel fark, Kant’ın “şu şekildedir” dediği net bir modaliteye sahip değildir, bu fark daha çok onun geri çıkarımsal akıl yürütmesinin bir mantıksal sonucudur. “Yön denen şeyi dışarıda bulamıyoruz, geleneksel anlamda algılanan uzayda da (yani dışarıda bir yerlerde hatta her yerde durup tüm maddeyi kaplayan bir uzay anlayışı) bulamıyoruz o halde bu fark bir yerlerde olmalı, uzay saf görümün içinde yer almalı”⁴⁸ akıl yürütmesiyle elde edilir.⁴⁹ Kant, iki cismin aynı şekil ve büyüklükte olmalarına rağmen birbirlerine tam olarak örtüşmemesi durumunu ifade eden örtüşmez eşler paradoksunu, sağ ve sol eldiven örneğiyle açıklar. Her iki eldiven de tamamen aynı özelliklere sahip olmasına rağmen, yani şekil, boyut, büyüklük olarak aynı olmalarına rağmen, birbirleriyle tam olarak örtüşmezler. Kant, bu durumun nedenini uzayın salt bir kavram olmayıp, bizim görümümüzün bir formu olmasıyla açıklar. Yani uzay Kant’a göre dış deneyimlerden türetilbilir yapıda değildir, o aslında dış deneyimlerin ve

⁴⁷ Kant, *Ultimate Ground*, s. 370-371

⁴⁸ Kant, *Inaugural Dissertation*, s. 377-383 ve s.365-371.

⁴⁹ Michael Friedman, “*Kant on Geometry and Spatial Intuition*”, *Synthese* 186 (2012): 231-255.

bu deneyimlerde ilişkilenen şeyleri mümkün kılan zemindir.⁵⁰ Başka bir deyişle uzay deneyimle elde edilmiyor, o deneyime önsel bir yapıya sahiptir, bu farklı türde bir perspektiftir. Tekrardan vurgulayalım ki buradaki a priori olma hali aslında alışılmış perspektifleri tersine çeviren bir hamledir. Tam bu noktada içsellik ve dışsallık kavramları konuyla yakından ilgili kavramlardır.

Benzer ve eşit, ama yine de örtüşmeyen uzayların olanağını açıkladıktan sonra, bu kavramların felsefi uygulamalarına geçelim. İki el ile ilgili verdiğimiz örnekten açıktır ki, bir cismin şekli bir diğerine tam olarak benzer olabilir ve kapladıkları yerlerin büyüklüğü tam olarak eşit olabilir, ama yine de aralarında içsel bir fark olacaktır; bu içsel fark birinin kapladığı alanı diğerinin örtemeyeceği olgusundan gelir. Mademki, bir cismin fiziksel uzayını sınırlayan alan, bir diğerini sınırlayan alan değildir, bundan, aralarındaki farkın içsel bir dayanağa bağlı olduğu sonucu çıkar.⁵¹

Kant, bu içsel farkın, “ancak bu içsel dayanak, cismin parçalarının birbirleriyle olan ilişkisinden kaynaklanan bir fark olamaz”⁵², cisimlerin parçalarının birbirleriyle olan ilişkisinden kaynaklanamayacağını savunur. Yani bu fark sadece cisimlerin dışsal düzenlenişinden değil, aynı zamanda uzaydaki yönlülükten de kaynaklanır, yönlülüğü ise tam anlamıyla dış varlığa (Alm. *dasein der dinge außer aus*) atfedemeyiz. Bu bağlamda, Kant'ın uzay anlayışı, Newtoncu mutlak uzay anlayışından farklılaşır ve daha çok uzayın öznel deneyimimize nasıl dahil olduğuna odaklanır. Böylelikle bir yönden ve bir kez daha tüm deneyimimiz aslında direkt olarak şeyin kendisiyle ilgili değil, onun tezahürleriyle ilgili bir duruma gelir çünkü şeyler uzaya dahil oldukları ölçüde bize temsil edilirler. Diyebiliriz ki uzay ve daha sonra göreceğimiz gibi zaman saf görüleri, kendinde şey ve tezahür ayırımına gidilmesinde ilk öncüllerden biri hatta belki de ilkidir.

2.1.3. Uzayın A Priori Karakterinin Metafiziksel Açıklaması (Erörterung)

---

⁵⁰ Kant, *KrV*, B38-A24.

⁵¹ H. Bülent Gözkân, “Kant’ın Eleştiri Öncesi Döneminden Eleştiri Dönemine Geçişteki Anahtar Yazı: Uzayda Yönler Arasındaki Farklılığın Nihai Dayanağı Hakkında”, *Felsefe Tartışmaları*, 37 (2006): s.47.

⁵² Kant, *Ultimate Ground*, 1992, s. 370-371

Uzay'ın Kritik'te meşhur bir metafiziksel "açıklaması, teşhiri (Alm. *Erörterung*, İng. *Exposition*)"⁵³ vardır. Burada uzay kavramının kökenlerini ve insan zihninin bir form olduğuna dair argümanlarını görürüz. En temeldeki iddia aslında uzayın a priori bir form olduğudur.⁵⁴ Bu onun duyarlık yetisinin saf formları olduğunun da bir başka açıdan ifadesidir. Uzay kısmının teşhirinde, açıklamasında dört tane temel iddia ile karşılaşırız.

Bu iddialardan ilki uzay temsili dış deneyimlerden türetilen, çıkarsanabilen empirik bir temsil olmadığıdır.⁵⁵ Yani aslında deneyime önsel olduğudur. Yine bir geri çıkarımsal akıl yürütme ile karşı karşıya kalırız, Kant'a göre deneyimde bir nesneyi tasarımıyabilmemiz daha doğrusu o nesneyi bir şekilde konumlandırabilmemiz için bir şeylerin yanında, ilişkiselliğinde, dışında, aynı yerde tasarımıyabilmek için daha bu kavramların kendilerine gelmeden önce bunlara zemin sağlayan a priori bir temsile sahip olmamız gereklidir ki bu zaten uzay temsidir.

İkinci iddiaya gelince, aslında ilk iddianın bir kısmını daha da vurgulayan bir iddia olmakla birlikte diyebiliriz ki düşünce dediğimiz o geniş alanın da bir sınırını koyar bunu da temsil edinebilmemize ve temsilleri tasarımıyabilmemize⁵⁶: "Uzay, tüm dış görülerin temeli olan, a priori zorunlu bir temsildir. Uzayın var olmadığı hiçbir zaman temsil edilemez, ancak içinde karşılaşılabilecek hiçbir nesnenin olmadığı pekâlâ düşünülebilir."⁵⁷ Buradan şu sonuçları çıkarabiliriz: Kant, uzayın yokluğunu düşünmenin imkânsız olduğunu burada iddia eder. Ona göre boş bir uzayı hayal edebiliriz, ancak uzaysız bir deneyim düşünemeyiz. Uzay, içindeki nesnelerden bağımsızdır. Belki de bu transandantal idealizme olduğu kadar bir tür transandantal realizme de temel olabilir. Çünkü Kant bu bağımsız var olmayı zihinde temellendirse de sanki uzay, dışarıda var olduğunu varsaydığımız nesnelerin yani kendinde şeylerin de bir tür mekânı gibidir. Nesneleri uzaydan çıkarabiliriz, ancak uzayı nesnelerden istesek de kaldıramayız. Uzay,

---

⁵³ Kant'ın metinde "*Erörterung*" olarak kullandığı terim, İngilizceye genellikle "*exposition*" olarak çevrilmiştir. Dolayısıyla: Almanca: *Erörterung* İngilizce: *exposition* Türkçe: açıklama, sergileme, teşhir etme. Kant, "*Erörterung*" (açıklama) terimini, bir kavramın içeriğini açık hale getirme, onu ayrıntılı bir şekilde sunma, sergileme veya ortaya koyma anlamında kullanmaktadır.

⁵⁴ Kant, *KrV*, A24.

⁵⁵ Kant, *KrV*, A24.

⁵⁶ Burada temsil tartışması önemli bir yer tutar. Kant, temsil kavramını genel anlamda bir şeyin zihinsel olarak sunumu olarak tanımlar. bkz. Kant, *Lectures on Logic*, 1992, s.753. Ayrıca: Temsil, kavramlar aracılığıyla nesnelerin anlamlandırılmasını sağlar ve bu süreç, özellikle anlama yetisinin işleviyle direkt bağlantılıdır. Duyusal görüler aracılığı ile elde edilen temsiller kavramsal düşünceyle birleşince anlamlarını kazanır.

⁵⁷ Kant, *KrV*, A24.

görüngülerin (fenomenlerin) olanaklılığının koşuludur. Yani, nesneleri algılamamızı ve deneyimlememizi mümkün kılan bir tür çerçevedir.

Üçüncü iddia burada Kant, uzayı "diskursif bir kavram" (yani mantıksal çıkarım yoluyla elde edilen bir kavram) olarak değil, "saf bir görüş" olarak tanımlıyor. Bu, uzayın doğrudan ve dolaysız olarak kavrandığını ima eder. Yani belirli aşamalarla elde ettiğimiz bir kavramsal bilgi türü gibi değildir direkt olarak vardır. Bu direkt var olma hali oldukça önemli bir yer tutacaktır. Bu iddiayla birlikte Kant, uzayla ilgili onun deneyimden türetilmediğini bir daha vurgular bunun yanı sıra uzayın çoğaltılamayacak bir yapıda olduğunu ama parçalanabileceğini iddia eder. Yani parça parça uzay(lar) uzay görüşümüzden önce gelemmez, bu parçalar aslında tek ve birlikli bütün uzaya aitlerdir. Yani uzay bir bakıma diyebiliriz ki parçalarının toplamından daha fazla olandır. Ve son olarak uzayın geometri bilimine zemin verecek bir görüş olduğunu belirtir.⁵⁸

Dördüncü ve uzayın metafiziksel teşhirinde son iddiaya geldiğimizde Kant, "uzayın özneye verili sonsuz bir büyüklük"⁵⁹ olduğunu belirtir. Önceki iddiayla birleştirerek birçok uzaydan söz edilemeyeceğini vurgular. Burada sonsuzluk kavramıyla ilgili önemli bir nokta daha vardır. Kant, normal kavramların sonsuz sayıda mümkün temsili kapsayabileceğini, ancak kendilerinin sonsuz sayıda temsil içermediklerini belirtiyor. Örneğin, "taş" kavramı sonsuz sayıda taşı kapsayabilir ama kavramın kendisi sonsuz değildir fakat uzay görüşü söz konusu olunca, Kant'a göre, kendi içinde sonsuz bir temsiller çokluğunu kapsıyor gibi düşünülür. Uzayın tüm bölümleri sonsuza dek bir aradadır. Daha sonra bir kez daha görüş ve kavram arasındaki ayrımı yapar, direkt olmak (görüler) ve dolaylı olmak (kavramlar) arasındaki önemli ayrıma dikkat çeker.

2.2. Zaman

Tezimizde daha çok transandantal estetik kısmıyla ilgilenmemizin sebebi bize göre bir nesneyi "dışarı atma, oradaymış gibi" ele alıp inceleme nesnesi yapan Kant'ın bu nesnelerin mekânı olarak uzay ve zamanı seçmiş olmasından dolayıdır. Yine de eklemek isteriz ki biz buraya kadar Kant'ın özellikle -neredeyse tamamıyla- Saf Aklın Eleştirisi

---

⁵⁸ Kant, *KrV*, A25.

⁵⁹ Kant, *KrV*, B40.

bağlamındaki perspektifiyle ele aldık. Şimdi uzay kısmından sonra konumuzla yine ilişkilendireceğimiz zaman kısmını inceleyeceğiz. Zaman kısmını, uzayda olduğu kadar detaylı incelemeyeceğiz çünkü başta da belirttiğimiz gibi özellikle nesnenin mekânı olması bakımından uzay, bizim iddiamıza götürecek yolda en önemli duraklardan biridir. Zaman peki neden önemlidir, Kant neden Estetik bölümünde uzayın ardından zamanı eklemiştir? Çünkü Kant'a göre zaman da tıpkı uzay gibi tüm deneyimlerimizde, evet "zihin sahibi olan tüm varlıkların"⁶⁰ tüm deneyimlerinde, bir tür kılıf, kap gibidir, deneyimlerimizin nesnelerinin formudur. Bir şekilde onları aynı zamanda veya art arda hissedebilmemizi, duyumlayabilmemizi sağlar; deneyimlerimizi ve ona konu olan nesnelerin bir tür düzenlenişindeki formdur.

Kant'ın zamanı oldukça önemli görüp ele almasında bazı temel sebepler yatar. Yine en temelde zaman temsilimizin saf olduğunu, yani bu temsilin herhangi bir deneyimden türetilmediğini belirterek başlar. "Zaman herhangi bir deneyimden türetilmiş empirik bir kavram değildir. Çünkü, eğer zaman temsiline kendisi temelde a priori yatıyor olmasaydı ne eşzamanlılığın ne de zamansal ardışıklığın kendileri algıda bulunabilirdi."⁶¹ Kant buradaki temellendirmesinde zamanın deneyimle olan ilişki modalitelerini inceliyor: eş zamanlılık ve art ardalık. Zaman formunun bizde gömülü bir form olması sayesinde deneyimimizde bu ilişki türlerini var kılabiliriz. Yani a priori olmasaydı, bu ilişkileri deneyimde bulamazdık çünkü deneyimin kendisi, nesnelerin uzamda kapladıkları ve birbirleriyle daha farklı ilişki türlerinde (itme, çekme, hızlanma, yön değiştirme vb.) sadece uzamsallığı gösterebilir. Kant burada, zamanın, dış dünyadaki olayların düzenlenmesinde ve algılanmasında temel bir çerçeve sunduğunu ileri sürer. Bu görüş, zamanın mutlak değil, görelî ve zihinsel bir kategori olduğunu ortaya koyar.⁶² Daha sonra bu elbette farklı tartışmalara da kapı aralayacaktır.

İkinci maddede Kant şöyle der: "Zaman tüm görülerin temelinde yatan zorunlu bir temsildir. Genelinde tezahürler açısından zamanın kendisini ortadan kaldıramayız, gerçi tezahürleri pekâlâ zamandan bütünüyle uzaklaştırabilecek olsak da."⁶³ Burada

---

⁶⁰ Uzay ve zamandaki görü kipini insan duyarlığına sınırlamamız gerekmez; olabilir ki, düşünen tüm sonlu varlıklar bu bakımdan insanlarla zorunlu olarak bağdaşacaklardır gerçi hiç kuşkusuz bu konuda karar veremeyecek olsak da. Bkz. Kant, *KrV*, B70.

⁶¹ Kant, *KrV*, A31.

⁶² Guyer, *Claims of Knowledge*, s.87.

⁶³ Kant, *KrV*, A31.

oldukça açık bir şekilde Kant, zamanın en temelde yatan bir formumuz olduğunu belirtmektedir. Zaman olmadan tezahürlerden bahsedemeyiz ama tam aksine tezahürler olmadan zamandan bahsedebiliriz, yani zamanın kendisi deneyimlerimizin evrensel koşuludur. Kant üçüncü maddede şöyle der:

Zaman ilişkilerini ilgilendiren kanıtlı (delilli) ilkelerin ya da genel olarak zaman aksiyomlarının olanağı, a priori zorunluluğa dayanır. Zamanın yalnızca bir boyutu vardır: farklı zamanlar eşzamanlı değil, ardışık olarak var olurlar (tıpkı farklı uzayların ardışık değil, eşzamanlı olmaları gibi). Bu ilkeler deneyimden çıkarılamaz, çünkü deneyim ne tam bir evrensellik ne de kesin bir kanıtlılık (delilli kesinlik) sunar.⁶⁴

Burada görüldüğü üzere Kant zamanın tüm ilişkileri ve ilkelerini a priori zorunluluğa dayanır. Zamanın tek boyutlu yapısı, onun doğasında var olan bir özelliktir ve bu, farklı zamanların eşzamanlı değil, ardışık olduğu anlamına gelir. Kant'ın zamanın tek boyutlu olduğu iddiası, zamanın doğrusal ve ardışık yapısına işaret eder. Kant için zamanın tek boyutluluğu, onun doğrusal ve geri döndürülemez yapısını ifade eder.⁶⁵ Uzay ise bu duruma ters olarak ardışık değil, eşzamanlıdır. Yani birçok uzay olsa bile bunlar eşzamanlı olarak vardır. "Zaman bölünmez bir sezgidir, parçaları onun yalnızca sınırlamalarıdır. Zaman, zamansal ilişkilerden soyutlanmış bir kavram değildir, aksine çeşitli zamansal ilişkiler ancak zaman sezgisinin sınırlı olduğu farklı yollar olarak düşünülebilir."⁶⁶ Longuenesse burada da görüldüğü üzere zaman görüşünün farklı ilişki türlerinde direkt olarak kurucu rol aldığını belirtir. Bu ilkeler, deneyimle elde edilebilecek ilkeler değildir çünkü deneyim evrensel bir kesinlik sunmaz. Yani, deneyim sadece gözlemlerimize dayanarak bazı sonuçlar çıkarabilir ancak bu sonuçların zorunlu olduğunu kanıtlayamaz. Bu nedenle, zaman ilişkileri ve ilkeleri, deneyimi mümkün kılan kurallar olarak kabul edilmelidir. Kant'a göre, bu ilkeler bize deneyimin olanaklılık koşullarını öğretir, ancak bunlar deneyimden türemez.

Dördüncü maddede Kant, "Zaman diskursif (gidimli) ya da söylendiği gibi, evrensel kavram değil ama duyuşal görünün bir formudur. Değişik zamanlar yalnızca aynı zamanın bölümleridirler. Salt bir nesne yoluyla verilebilen temsil ise görüdür." Kant'ın

---

⁶⁴ Kant, *KrV*, B47.

⁶⁵ Howard Caygill, *Time, A Kant Dictionary*, Oxford: Blackwell, 1995, s.396-398.

⁶⁶ Beatrice Longuenesse, *Kant and the Capacity to Judge: Sensibility and Discursivity in the Transcendental Analytic*, New Jersey: Princeton University Press, 2001, s.215.

bu maddede belirttiği gibi, zaman diskursif (gidimli) ya da evrensel bir kavram değil, duyusal görünün bir formudur. Diyebiliriz ki bu durum, zamanın genel bir kavramdan ziyade doğrudan algı ile bağlantılı bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Farklı zaman dilimleri, aynı zamanın parçaları olarak algılanır ve bu algı sezgi yoluyla oluşur. “Zamanın farklı dilimlerinin eşzamanlı olamayacağı önermesi evrensel bir kavramdan türetilemez çünkü bu önerme sentetiktir ve yalnızca kavramlardan doğamaz. Bu durum, zamanın doğrudan görüde ve temsilde kapsandığını ortaya koyar.”⁶⁷

Beşinci ve son maddeye geldiğimizde Kant burada zamanın doğasını sonsuz bir süreklilik olarak ele alır; burada zamanın belirli bir büyüklüğü yalnızca bu tekil, altta yatan zamanın bir sınırlaması olarak kavranabilir. Zamanın bu sonsuz doğası, aklımıza gelebilecek tüm spesifik aralıkların veya sürelerin temelini oluşturur. Ayrıca büyüklüklerin (magnitudes) nasıl oluştuğunu da belirtir. Belirli zaman dilimleri (belirli büyüklükler), bu sonsuz zamanın sınırlandırılmasıyla anlaşılır. Örneğin bir saat, sonsuz zaman akışı içinde bir kesit ya da sınırlamadır.⁶⁸ Kant’a göre zaman kavramının başlangıçta sınırsız bir şey olarak verilmesi gerekir, bu anlamda kökenseldir. Ancak zamanı sonsuz bir varlık olarak anladığımızda onu sonlu parçalara ayırmaya başlayabiliriz. Beşinci maddeyle ilgili önemli kısım daha vardır. “Kavramlar tek başına zamanı temsil etmek için yetersizdir çünkü onlar yalnızca sonlu, bölünmüş parçalarla ilgilenebilirler. Bunun yerine, zaman dolaysız görüde temellendirilmelidir—bu, zamanın kavramsal olmayan doğrudan farkındalığımızdır.” Kavramlar, yalnızca sonlu ve parçalı öğelerle ilişki kurabildiklerinden, zamanın temsiliinde tek başlarına yetersiz kalmaktadırlar. Bu sebeple, zamanın temeli, dolaysız görüde, yani zamanın kavramsal olmayan doğrudan idrakinde aranmalıdır. Bu dolaysız görü, zaman görüsünün duyusal çerçevesinin ötesinde, bizatihi deneyimimizde nasıl tezahür ettiğini ifade eder.

2.2.1. Kant’ın Epistemolojisinde Gerçekliğin ve İdealitenin İkili Doğası: Empirik Gerçeklik (Realität) ve Transandantal İdealite

Burada öne sürdüklerimiz öyleyse zamanın empirik reelliğini [Alm. *Realität*], yani her zaman duyularımıza sunulabilecek tüm nesneler

⁶⁷ Allison, *Transcendental Idealism*, 1983, s.134-136.

⁶⁸ Kant, *KrV*, B48.

açısından nesnel geçerliliğini öğretmektedir. Ve görümüz her zaman duyusal olduğu için, bize hiçbir zaman deneyimde zaman koşulu altında durmayan bir nesne verilemez. [...] Kendilerinde şeylere ait özellikler bize duyular yoluyla hiçbir zaman verilemezler. Öyleyse zamanın transandantal ideallığı bundan oluşur.⁶⁹

Kant, Saf Aklın Eleştirisinde “Zaman Kavramından Çıkarımlar” bölümünde yukarıdaki açıklamaları yapar. Burada zamanın empirik reelliğinden, olgusalığından (Alm. *Realität*) bahseder, zamanın ontolojik konumunu düşünen tüm canlılar için kapsayan şekilde kullanır. Yani tüm deneyimlerimize eşlik eden bir çerçevedir. Ayrıca yine zaman görümüz duyusallıkla sürekli bir bağlantı içerisinde olduğu için, zaman görüşü olmadan herhangi bir nesneyi de duyumlayamaz ve bu nedenle deneyimleyemeyiz. Kant burada zaman görüşünü ufak bir dokunuşla düzeltmek ister, zamanı bizim dışımızdaki, daha doğrusu öznenin dışındaki bir şeye atfetmemizi engeller; yani bir tür Realizm eleştirisi görürüz. Yani zamanın mutlak, koşulsuz bir şekilde nesnelerin kendilerinde olduğunu reddeder. Tam da bu sebeple zamanı, öznenin bir koşulu, başka bir deyişle öznenin transandantal ideali olduğunu iddia eder. Böylelikle özne yoksa -bu düşünen bir canlı yoksa demektir- zaman da yoktur. Dolayısıyla zaman, nesneleri duyumlayışımızdaki bir modalitedir. Burada bir kez daha görürüz ki şeylerin kendisi yine bize kendisine ait bir bilgi içeriği sunmadan “orada” öylece kalır. Zamanın varlığını, “kendinde şeyler” bize vermezler, biz öznel yetilerimizle bu formu onlara yükleriz. Böylelikle Kant’a göre sanki dönüp biz bu şeylere bakınca onlar bize bu formu vermiş gibi görünürler ama o aslında bunun doğru olmadığını ifade eder. Bu da aslında en başından beri gelen Kopernikçi Devrim perspektifinin de bir devamı gibidir.

Aslında daha sonra kuvvetler konusunda göreceğimiz üzere, problem tam da burada başlıyor. Sanki “orada” bir şeyler var, bize “bir şekilde”, “etki” ediyorlar ve Kantçı perspektifte bu etki, tabiri caizse bir sis perdesi ardından bize geliyor ve bu gelen şey her ne ise ona içeriği biz yüklüyoruz. Örneğin o etkiyi bir uzamda, belirli bir zamanda algılıyoruz. Dış duyumuz olan uzay ile iç duyumuz olan zaman sayesinde bu geçişliliği yapabiliyoruz. Peki bu içeriği gelen şeyleri, nesnelerimiz yaparken yani onları belirlenimlerimiz haline getirirken “orada olan” şeyin kendisi, başka bir deyişle empirik

---

⁶⁹ Kant, *KrV*, A36/B53.

olarak reel olan bu şeyin kendisi bize, transandantal ideal olan görülerimize kendisine ait olup da başka bir nesneye ait olmayan hiçbir nitelik sunmuyor mudur?

Empirik realizm, Kant araştırmacıları arasında bile nadiren konuşulan bir konudur. Bu ihmalin şüphesiz birçok nedeni vardır: realist tanımlamaya çok fazla bel bağlama konusundaki isteksizlik; bilgi için sınır koşullarına odaklanarak Saf Aklın Eleştirisi'nin olumsuz derslerini vurgulama arzusu; ya da basitçe Kant'ın bilgi açıklamasını genel transandantal idealizm teorisi açısından düşünme alışkanlığı.⁷⁰

Diyebiliriz ki Kant açısından empirik realizm ile transandantal idealizm, bir tür Yin Yang gibi birbirlerini tamamlayıcı bir çift gibi görünmektedir. Abela da Kant'a dair çalışmalarda empirik realizm kısmının ihmal edildiğini belirtmektedir. Kant'ın perspektifi, uzmanlar farkının oldukça bilincinde olsalar da bir tür Berkeleyci idealizme ister istemez yaklaştırılabilir çünkü bir dış dünyayı sanki reel olarak kabul etmiyormuş gibi yorumlanmaya açık hale getirilebilir. Kant, empirik realizm ile bilginin sınırlarını belirlerken transandantal idealizm ile bilginin öznel koşullarını betimler. Abela'nın belirttiği gibi Kant ele alınırken sanki saf bir idealistmişçesine ele alınır, her ne kadar başına bir sıfat olarak "transandantal" eklense de Kant'ın idealist bir yönü ağır bassa da onun ontolojik açıdan realist tarafını görmezden gelmemek gerektiğini vurgular. Kant'ın sınırlamaları nesnenin "kendiliğine yönelik" bir bilinemezci tavır izler, nesne "orada değil" de biz onu baştan sona sanki yaratıyoruz gibi bir sonuca karşı çıkar. Burada şunu da vurgulamak isteriz ki biz Kant'ı empirist bir filozof yapma uğraşında değiliz, onun bilgiye yönelik çektiği sınırın düzenlenmesini, bir daha gözden geçirilmesi gerektiğini iddia ediyoruz. Hatta aksine diyebiliriz ki Kant genel anlamda zaten burada sanki bir "boşluk" bırakmış gibidir, yani empirik realizm ile transandantal idealizm arasındaki geçişlilikte bir boşluk vardır bununla birlikte Kant'ın Çağdaş anti-realist felsefe perspektiflerinin de bir kökeni olduğunu söyleyebiliriz.

Sentetik a priori yargılar böylece a priori görünün formel koşullarını, imgelem yetisinin sentezini ve bu sentezin transandantal bir tamalgıdaki zorunlu birliğini genelde olanaklı bir deneyimin bilgisi ile ilişkilendirdiğimiz zaman ve genelde deneyimin olanağının koşulları aynı zamanda deneyimin nesnelerinin olanağının da koşullarıdır ve bu

---

⁷⁰Paul Abela, *Kant's Empirical Realism*, Oxford: Oxford University Press, 2002, s.15.

nedenle sentetik a priori bir yargıda nesnel geçerlik taşırlar dediğimiz zaman olanaklıdırlar.⁷¹

Bu pasaja baktığımızda ise aynı zamanda bir anti-realist perspektifiyle karşı karşıya kalırız. “İmgelem yetisinin sentezi, duysal verileri anlamlı bir bütün haline getiren zihinsel süreçtir. Bu süreç, transandantal tamalgı (veya "ben bilinci") ile yakından ilişkilidir ve tüm deneyimlerin tutarlı bir bilinç akışında birleştirilmesini sağlar.”⁷² Burada transandantal tamalgı devreye girer. Deneyimlerimize birlik veren ve onları adeta bir arada gibi tutan kabiliyetimiz.⁷³ Konumuzda geri dönecek olursak Realizm – Anti-Realizm tartışmasında Abela bu durumu şöyle özetler:

Kant'ın İlkeler Analitiği'nin giriş kısmında yer alan 'genel olarak tecrübenin imkân koşulları, aynı zamanda tecrübe nesnelerinin imkân koşullarıdır' (B197) şeklindeki yönlendirici ifadesi, anti-realist ve pragmatist açıklamaların eleştirel yönelimiyle sorunsuz bir şekilde örtüşüyor gibi görünmektedir.⁷⁴

Yani bir şekilde sanki şöyle bir durumla karşı karşıya kalırız: Bir yandan evet “orada” bir yerlerde, her nasıllarsa nesneler var, bizim yetelerimiz sayesinde onları duyumlayabiliyoruz diyoruz ama bir yandan da sanki ters çevirip “deneyimin olanağının koşulları aynı zamanda deneyimin nesnelerinin olanağının da koşullarıdırlar” diyerek öznel yetelerimiz sayesinde sanki “orada” duran nesneleri var kılıyoruz. Bu durumda bize göre mantıksal bir önceliğe daha titiz yer verilmelidir. Bununla birlikte bu pasajda görüyoruz ki Kant'ın bilgiye çizdiği sınır da deneyim koşullarımızın sınırlarıdır daha iyi bir ifadeyle transandantal yetelerimizin deneyimle olan bağlantılarının sınırları. Tam olarak yine aynı yere gelmiş bulunuruz: Transandantal İdealizm. Bu konu başlığı aslında bir yönüyle uzay ve zaman sınırlaması ile sınırlanan ve diğer sınırı belki de yorumlara açık olan (belki de meşhur üç ide, belki imgelemin sınırsız yanılsamaları vb.) yönü de vardır. Bir bakıma diyebiliriz ki az önceki titizlik eleştirimiz belki de bilinçli ve fazlasıyla

---

⁷¹ Kant, *KrV*, B197/158.

⁷² Patricia Kitcher, *Kant's Transcendental Psychology*, New York: Oxford University Press, 1990, 90-93.

⁷³ Kant, *KrV*, A119. Tamalgının birliği tüm bilgilerin olanağı için temelde yattığından, imgelem yetisinin sentezinin transandantal birliği tüm olanaklı bilginin saf formudur ve öyleyse onun yoluyla olanaklı deneyimin tüm nesneleri *a priori* temsil ediliyor olmalıdır.

⁷⁴ Abela, *Empirical Realism*, s.232

amaçsal bir tercihtir. Allison da bu konuya meşhur kitabının henüz başlarında Transandantal Realizmin Doğası başlığı altında vurgu yaparak başlar:

Burada benimsenen stratejinin karşılaştığı ilk güçlük, Transandantal Realizme atfedilen önemin, metindeki nispeten az sayıdaki atıfla çelişiyor görünmesidir. Normalde, bu kadar önemli olduğu iddia edilen bir kavramın ayrıntılı bir şekilde analiz edilmesini ve titiz bir eleştiriye tabi tutulmasını bekleriz. Ancak, böyle bir realizmin hem doğanın hem de özgürlüğün olasılığını baltalayacağı yönündeki açık iddia dışında, Kritikte sadece iki yerde (A543/B571) açıkça bahsedilmektedir.⁷⁵

Bahsi geçen pasajlarda ise Kant, nedensellik ilkesi ve doğa yasalarına ilişkin görüşlerini detaylı bir şekilde özetler. Tam da bu bağlamda aslında insan, özne olarak ama bir yandan da empirik reel olarak var olduğu için bu nedenselliğe kendisi de dahildir. Nedensellik şeklinde algılanan olaylar ise anlama yetisinin yasasıdır. Bu yasa ile deneyimi ve aynı zamanda doğayı anlaşılabilir kılar. Belki de üzerinde çokça durulmayan bu empirik realizm ile transandantal idealizm aslında Kant'taki determinizm ile özgürlük arasındaki gerginliğin de zeminidir. Direkt olarak bizim iddiamız dahilinde olmasa da fenomenal dünya ile numenal dünya arasındaki boşluk, bize göre tıpkı daha önce bahsettiğimiz empirik realizm ile transandantal idealizm arasındaki geçişlilikte bir boşluk gibidir. Bu boşluğu bir tür “ara nesneler” ile doldurmak belki de bir tür çözüm önerimizdir. Bunu yaparken de daha sonra özellikle kuvvet bölümünde bazı iddialarımızı da bu temel üzerine bina edeceğiz.

2.2.2. Kant'ın Ontolojik Merdiveni: Şeyden Belirlenime Uzanan Yolculuk

Uzay ve zamanla ilişkilendirebileceğimiz “sanki dışarıdaymış gibi olan şeyler” kısmını biraz daha açmak istiyoruz. Şimdi, biz Kant'ın empirik olarak reel (olgusal) ve transandantal olarak ideal dediği şeyler olan görüleri ve bu görülere henüz mantıksal öncelik sırası olarak gelmeden gidebileceğimiz diğer kavramlara bakalım. Öncelikle görüler, bilindiği üzere deneyimimizin doğrudan temsilleridir. Görüler, özneye şeylerin oldukları gibi hallerini değil, bizim yetilerimize yansydıkları halini duyumsarlar. Burada elbette “şey” kavramı devreye giriyor. Diyebiliriz ki Kant, şey kavramını kendinde şey

---

⁷⁵ Allison, *Transcendental Idealism*, s.21.

(Alm. *Ding an sich*) ve fenomenal nesne, tezahür (Alm. *Erscheinung*)⁷⁶ olmak üzere ayırır, bu ayrımı daha önce de belirtip ne kadar temelde durduğunu söylemiştik.

Ama bu 'olgusallığın tüm-iyeliği' terimiyle bütünüyle belirli olarak bir kendinde şey kavramı temsil edilir ve bir entis realissimi kavramı tek bir varlığın kavramıdır; çünkü olası tüm karşıt yüklemeler arasında, mutlak surette varlığa ait olan bir tanesi, onun belirleniminde mevcuttur. Dolayısıyla bu, var olan her şeyde zorunlu olarak karşılaşılan eksiksiz belirlenimin temelini oluşturan ve nesnelerin düşünülmesinin içeriği bakımından, tüm nesne düşüncesinin kendisine geri götürülmesi gereken en yüksek ve tam maddi olanaklılık koşulunu teşkil eden transandantal bir idealdir.⁷⁷

Kendinde şey bilindiği üzere “deneyimden bağımsız olarak var ve koşulsuz sayesinde koşullulara ulaşabilmemizi sağlayan varlık türüdür”⁷⁸ diyebiliriz. En gerçek varlık (Lat. *Entis Realissimi*) ile gerçeklikte belki de varlığa dair yüklemelerin en üstününü atfettiği varlık çeşidini de ifade ederek bunu Transandantal İdeal yapıyor. Olanaklı yüklemelerin mükemmel bir “en”ini yaratıyor. Böylelikle uça bir referans noktası yaratıyor ki zaten bunu da ideal olarak adlandırıyor. Konumuza geri dönecek olursak görülerden bahsettik, şey kavramının nasıl bölümlendiğini de göstermeye gayret ettik ki önceden de belirtmiştik. Burada önemli bir kavram daha hemen belirir: belirlenim. Belirlenim aslında nesneye gönderim yapıyor gibidir bazı nüanslarıyla onu anlatmak gerektiğini düşünüyoruz.

Bir kavramın akıl yoluyla mantıksal olarak belirlenmesi, ayrık bir kıyasa dayanır ki bunda büyük öncül mantıksal bir bölme (evrensel bir kavramın alanının bölünmesi) kapsar ve küçük öncül bu alanı belli bir bölüme dek sınırlarken, çıkarım ise kavramı bu bölüm yoluyla belirler. Genel olarak bir gerçekliğin evrensel kavramı a priori bölünemez, çünkü deneyim olmaksızın gerçekliğin o cins altında kapsanacak hiçbir belirli türü bilinemez. Öyleyse tüm şeylerin tam belirleniminin transandantal büyük öncülü tüm gerçeklik toplamının temsilinden başka bir şey değildir; bu, transandantal içeriği açısından, yalnızca tüm yüklemeleri kendi altında değil ama gerçeklik içinde kapsayan bir kavramdır; ve her bir şeyin tam

---

⁷⁶ Kant, transandantal estetiğe başlarken, dolayısıyla, nesneleri yalnızca bize verildikleri ölçüde (yani bizi etkiledikleri ölçüde) ele alır ve bu nedenle şu ana kadar sadece duyumun (Empirik görünün) nesneleridirler. Bunlar, anlama yetisinin daha sonra onları kavramlar aracılığıyla 'belirlemesi' (bir şekilde) ölçüsünde, bu anlamdaki yalın tezahürlere karşıt olarak, ancak deneyim nesneleri haline gelirler. Bkz. Michael Friedman, *Kant's Construction of Nature: A Reading of the Metaphysical Foundations of Natural Science*, Cambridge: Cambridge University Press, 2013, s. 416.

⁷⁷ Kant, *KrV*, A576/B604.

⁷⁸ Kant, *KrV*, BXX.

belirlenimi bu olgusalılık ‘Bütün’ünün sınırlanması üzerine dayanır, çünkü bunun bir bölümü şeye yüklenirken geri kalanı ise dışlanır—bir işlem ki ayrık büyük öncülün “ya—ya da”sı ile ve küçük öncülde bu bölmenin bir üyesi yoluyla nesnenin belirlenimi ile bağdaşır.⁷⁹

Şimdi şey, kendinde şey, fenomen, nesne gibi kavramların yanına önemli bir kavram olan belirlenim (Alm. *Bestimmung*)⁸⁰ eklemiş olduk.⁸¹ Bu pasajda kavramların mantıksal belirlenimine dair önemli birkaç iddiada bulunur. Burada, bir kavramın mantıksal belirlenimini ayrık kıyas (disjunktiver syllogismus) sayesinde olabileceğini ortaya koyar. Üç adımlı süreçten bahseder: Büyük öncül ile genel bir kavramın alanının mantıksal bölünmesi gerçekleşir, ardından küçük öncül gelir ve o ise bu alanın belirli bir bölüme sınırlandırılmasını gerçekleştirir. Son olarak çıkarım ile kavramın bu bölüm aracılığıyla belirlenimi sağlanır. Burada hemen şunu düşünmeliyiz bu ele alınan kavramlar sanki şöyle bir düzen⁸² izler: şey, kendinde şey, nesne (fenomen) ve belirlenim. Ama biz sıralamayı şöyle yaparak adeta bir uzay mekiği aşamalandırmasına (İng. *Staging*) benzetebiliriz. Meşhur Kant’ın Merdiveni’nde (Alm. *Stufenleiter*)⁸³ nasıl ki bir temsil hiyerarşisi varsa belki de bir benzetme daha eklenebilir. Benzetme eksik ve hatalı taraflar içerse de bu ayrımları netleştirme adına işe yaramasını umuyoruz: Öncelikle kendinde şey roketin bir tür gideceği uzay boşluğu gibidir, doğrudan algılanamaz veya

⁷⁹ Kant, *KrV*, A577/B605.

⁸⁰ Karl Ameriks, “On Universality, Necessity, and Law in General in Kant”, *Kant and the Laws of Nature*, ed. Michela Massimi ve Angela Breitenbach, New York: Cambridge University Press, 2017, 38. “Üçüncü koşulu sadeleştirme bir yolu, Kant’ın temel kavramı olan ‘Bestimmungsgrund’a odaklanmaktır. Bu kavram, Almanca ‘bestimmen’ teriminin çoklu anlamlarını içerir- ki bu da İngilizce ‘determine’ (belirlemek) teriminin çift anlamına karşılık gelir- ve hem doğal bir durumun salt teorik karakterizasyonunu hem de pratik bağlamda bir eylemin rasyonelleştirilmesini ifade edebilir.”

⁸¹ Karl Ameriks, *Kant’s Theory of Mind: An Analysis of the Paralogisms of Pure Reason*, New York: Oxford University Press, 2000, s.299. “Genel olarak Kant, tözleri doğrudan kendinde şeylerle ve salt belirlenimler ile fenomenlerle eşitlemek yerine, kendinde şeyleri salt belirlenimlerden, tözleri ise fenomenlerden ayırt eder.”

⁸² Gordon G. Brittan Jr., Kant’s Two Grand Hypotheses, ed. Robert E. Butts, *Kant’s Philosophy of Physical Science*, Dordrecht: Springer, 1986, s.67. “Temel bir açıdan, Kant’ın felsefi konumu, deneyimimizin veya bilginin formları ile içeriği arasındaki bir ayrıma dayanır. Kabaca ifade etmek gerekirse, formları biz sağlarız, içeriği ise (algımızdan veya kavramsallaştırmamızdan bağımsız olarak var olan) başka bir şey sağlar. Kant’a göre bundan şu sonuç çıkar: Formlar hakkında a priori bilgiye sahip olabiliriz. Şimdi, deneyimimizin formları uzay ve zamandır; içerik ise, yani bu formları dolduran şey, öznel olarak ele alındığında duyumdur veya nesnel olarak ele alındığında maddedir (duyumlara neden olan şey). Eğer formlar hakkında a priori bilgiye sahip olabiliyorsak, o halde içerik hakkındaki bilginin a posteriori olduğu görünmektedir. Bu düşünce çizgisi iki başka düşünceyle pekiştirilir. Bunlardan birinde, form ve içerik arasındaki karşıtlık, belirli olan ile belirsiz olan (biçimlenmiş olan ile biçimsiz olan) arasındaki karşıtlıktır. Ancak belirlenim, Kant’ın anlama yetisi olarak adlandırdığı şeyin bir etkinliği olarak, sentez gerektirir. Fakat tüm sentezler zamanda ardışıklık gerektirir. ‘Gerçek’ olanın duyum aracılığıyla kavranması ‘bir anda gerçekleştiği’ için, ardışık sentez içermez.”

⁸³ Kant, *KrV*, A320/B376-377.

bilinemez ancak tüm fenomenlerin arkasındaki nihai gerçeklik olduğunu düşündüğümüz, varsaydığımız şeydir. Bu benzetmenin ortak kavramı “şey”dir; her aşamada aslında diğer kavramları bir şekilde içerir. Şey, uzay mekiğinin gövdesi gibidir, henüz tam olarak belirlenim altında değildir ama bu potansiyeli taşır. Belirlenim, roketin sistemi gibidir; belirlenim, şeyi daha spesifik hale getirir, nitelikler yükler. Nesne, fırlatılmaya ve dolayısıyla deneyimlenmeye hazır uzay roketinin sonda kalacak kısmı gibidir, duyularımızla algılayabildiğimiz ve deneyimleyerek aldığımız zihnimizdeki temsillerdir. Kendinde şey, tüm sürecin arkasındaki bilinmeyen, erişilemeyen ama varlığı ile koşullu olanın karşısındaki koşulsuzdur, koşulluyu anlamlı kılma yüklemine sahiptir. Şey, bu yüklem somutlaşmaya başladığı ilk aşamadır. Belirlenim, şeyin özelliklerinin ve niteliklerinin tanımlandığı süreçtir. Nesne (fenomen), artık tam olarak belirlenmiş ve deneyimlenebilir hale gelmiş son çıktıdır. Bu süreci somutlaştırırken şunu hedeflemiştik: Peki bu uzay mekiği nerededir? Neden o şekilde değil de bu şekilde yol almaktadır? Yani terminolojiye dönecek olursak Kant’ın şeyi, nesnesi eğer belirlenimler altına girip belirli kurallar ile düzenlilik alıyorsa bu neden ve nasıl oluyor da sadece yetilerimizin kurallılığına uyarken, nesnenin kendisine dair hiçbir şekilde bilgi vermiyor? Bir x belirlenimi düşünelim, bunu y ve z belirlenimlerinden ayırt eden şey eğer sadece zihnindeyse neden her birini “bir bütün” ya da “bir” olarak görmüyorum da çoklular olarak görebiliyorum. Kant nesnelerin ayrılması (Alm. *Unterschieden*)⁸⁴ fiilinden

---

⁸⁴ Kant, *KrV*, B83. Bu fiili biz oldukça önemli buluyoruz, bu anlamda ek bir açıklama getirmemiz gereklidir. Bu kavramı açıklarken ona benzer olan diğer kavramlarla olan benzerlik ve farklılıklarını da belirtmemiz gerekir. Kant "unterscheiden" fiilini "ayırma", "farklılaştırmak", "ayırt etmek" anlamlarında kullanır. Sanki bu fiile ontik önceliğe sahip bir fiil daha vardır. "Apprehendieren" yani bir tür ilk kavram olarak çevirebileceğimiz bu kavram duyuşal verilerin zihinde ilk olarak kavranmasını ifade eder. Yani, zihin dış dünyadan gelen izlenimleri, imgeleri ya da duyuşal verileri "yakalar" ve onları bilişsel olarak işler. Bu süreç genellikle pasif kabul edilir; yani zihin dış dünyadan gelen duyuşal veriyi sadece alır ve kavrar. "Unterscheiden" ise kavranan bu verilerin zihin tarafından daha sonra aktif bir şekilde ayırt edilmesini ve düzenlenmesini ifade eder. Kant’a göre, zihin veriyi sadece kavramakla kalmaz, aynı zamanda bu veriler arasında ayırım yapar, farklılıkları ortaya çıkarır ve bu sayede bilginin kategoriler içinde düzenlenmesini sağlar. Unterschieden özellikle kategoriler ve kavramlar arasında ayırım yapılmasını ifade eder. Zihin, dış dünyadan gelen duyuşal verileri kavradıktan sonra, onları farklı kavramsal çerçeveler içinde düzenlemek zorundadır; kategoriler kısmında da bu önemli bir aşamadır. Ayrıca "Unterschieden" daha çok aktif bir süreçtir, kavranan temsiller üzerinde onların işlenmesi sürecinde ayırt ediciliğe işaret eder. Bu kavram çiftini ayırımlarının bilinmesi gereklidir diyebiliriz. Bununla birlikte benzer bir kavram çifti daha vardır. "Grenze" (sınır) ve "Schranke" (engel, sınırlandırma) kavramları da konuyla alakalı ama ayrı kavramlardır. Hem "unterscheiden" hem de "Grenze" ve "Schranke" kavramları sınır çizme, ayırt etme ve sınırlama süreçleriyle ilişkilidir. "Grenze," bir şeyin sonunu, sınırını ya da kapasitesinin bittiği noktayı ifade eder. "Schranke," genellikle belirli bir alanın ya da kapasitenin sınırlı olduğunu, daha fazla ilerlemenin mümkün olmadığını ifade eder. Bu anlamda, "Schranke," bir şeyin içsel bir sınırlaması, engeli olarak görülür.

bahseder ama bu fiil bize nesnelerin özdeşlik koşullarını veriyor mu tam anlamıyla değinmez. Bunun yanı sıra çok önemli bir soru daha ortaya çıkıyor ki mekik benzetmesini bölümünü de bu noktaya getirebilmek adına somutlaştırmıştık. Hangisi “oradadır” ve hangisi sayesinde “orada olduğunu” anlarız? Bu soruya dikkat edilmesi gerekmektedir. Kant'ın transandantal idealizmi bağlamında, bilincimizde bir nesne çokluğunun varlığı aşikârdır. Bu nesnelerin oluşumunu zihinsel yetilerimizle sağlasak da söz konusu nesnelerin kendileri özneye içkin değildir. Bu durumda, dikkatimizi fenomenal alanın ötesine yöneltmemiz gerekmektedir. Acaba "kendinde şey"in varlığını, nesnenin özneye içkin olmamasından hareketle mi çıkarıyoruz? Yoksa "kendinde şey"in varlığını kabul ederek, onun hakkında da nesnelerimiz gibi bir şeyler bilebileceğimizi mi varsayıyoruz? Burada daha önce de değindiğimiz öncelik – sonralık ilişkisi kilit bir önem taşır. Kant'ın, "kendinde şey" hakkında hiçbir şey bilemeyeceğimizi, ancak onu düşünebileceğimizi ifade ettiği bilinmektedir. Bununla birlikte, fenomenal alan ile numenal alan arasında bir tür bağlayıcı nitelikli "ara nesneler"in var olma ihtimali göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda, kuvvet kavramı özel bir önem taşımaktadır. Kuvvet, bu ontolojik aşamalamada, varlığın her düzeyinde mevcut olan bir tür nesne veya varlık türü olarak değerlendirilebilir mi?

3. İÇKİNLİKTEKİ AŞKINLIK PROBLEMİ

3.1. Transandantal İdealizmde Bilginin Ufku: Zihnın İçkinliği ve Ötesi

Immanuel Kant'ın Transandantal Felsefesi ve öznenin kurucu rolü, onun eserlerinin geniş perspektifi ve ince detayları göz önüne alındığında şimdiye kadar farklı bağlamlarda sıkça ele alınmıştır. Özellikle özne ve nesne arasındaki ilişki birçok bakımdan ele alınmıştır. Biz ise bir tür ara nesneler aradığımızı daha önceki bölümde ifade etmiştik. Bu arayışın sebebi özne ile nesne arasında sanki zorunlu bir tercih yapmak gerekiyormuş gibi bir izlenim olmasıdır. Bu yaklaşımda, birini merkeze aldıktan sonra diğerini de onun içine hapsetmek zorunda kalıyoruz. Bu durum, Empiristler ile Rasyonalistler arasındaki bilginin kaynağı tartışmasındaki kutuplaşmaya oldukça benzemektedir. Ancak o tartışmada Kant sentetik a priori tarzında yeni bir bilgi türü öne sürerek bir sentez bir tür 'ara' anlayış getirmiştir. Bunu yaparken ise Doğa Bilimleri alanını özellikle Fizik bilimini seçerek yapmıştır. Biz de yine Kant'tan hareketle Kant'ta belirsiz olduğunu düşündüğümüz ve belki de onun felsefesinde eksikliğinin hissedildiğini gördüğümüz numen ile fenomen arasındaki boşluğu, temsil ile kendinde şey arasındaki geçişliliği “kuvvet” kavramını ele alarak bağlamaya ve doldurmaya çalışacağız.

Kant felsefesinde kuvvet terimi hatrı sayılır büyüklükte bir yer tutar. Bir yandan fizik bilimi içinde onu ele alırken bir yanıyla da *Doğa Biliminin Metafiziksel Temelleri* (*The Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft*)⁸⁵ eserinde adından da anlaşılacağı üzere fizik-metafizik ilişkisi içerisinde ele alır. Kuvvet, Birinci Kritikte de oldukça önemli bir yer tutar. Bu bölümde temel bir kavram olması bakımından kuvvetin, Kant tarafından nasıl ele alındığını göreceğiz, ardından kuvvetin ontolojik olarak durumunu inceleyeceğiz. Fenomenal dünya ile numenal dünya arasında bir tür geçişliliği sağlayıp sağlayamadığı hususunda düşüncelerimizi belirtmeye gayret edeceğiz. Tüm bunları yaparken de özellikle Birinci Kritik ve Doğa Biliminin Metafizik Temelleri'ni merkeze alacağız. Neticede ise transandantal idealizme bir güncelleme getirilmeye çalışılacak ve Kant'ın felsefesine sadık bir ekleme yapılmaya çalışılacaktır. “Yalnızca

---

⁸⁵Kant, *Metaphysical Foundations*.

"saf anlama yetisinin doğasına" bağlı olan kavramlar, bizim anlama yeteneğimizden oldukça bağımsız olan nesnelerle nasıl uyum sağlayabilir?"⁸⁶

Kant'ın profesörlük tezinden yaptığımız bu alıntıya belki de şunu da bizim eklememiz gerekir: Nesnelerle uyumlu olmasaydı bizim yetilerimiz kavramları oluşturabilir miydi? Kant Birinci Kritik'ten yaklaşık 11 sene önce profesörlük tezini takdim etmiştir. Burada da yine bir ikilik durumu söz konusudur. Duyulabilir şeyler ve kavranabilir (anlaşılabilir) şeyler olmak üzere bu açılış tezini işlemiştir, bu ayrım bilindiği üzere mihenk taşı sayılacak bir ayrımdır. Uzay ve zamanı önceki bölümlerde işlemiştik ve nesnenin mekanının formları olmaları bakımından önemlerini vurgulamıştık. Kant, uzay ve zamanın a priori formlar olduğu fikrini ilk kez burada açılış tezinde ortaya koymuştur. Leibniz ve Wolff etkisinden uzaklaşmaya başlangıcının ilk nüvelerini bu tezde görürüz. Kantçı perspektifte "orada olmak", "dışarıda olmak" ne demektir? Nasıl bir şeyi nesnemiz kılarız ve bunu yaparken de adeta içsellikten ayrılmadan yaparız?

Diyebiliriz ki Kant, direkt olarak nesnenin kuruluşundan ziyade deneyimin kuruluşuna odaklı bir felsefi sistem geliştirmiştir çünkü ona göre daha önceden de belirttiğimiz gibi özne, şeyleri değil temsilleri bilebilir. Bu bir problemi doğurur: İçkinlikteki Aşkınlık (İng. *The Problem of Transcendence*). Bu problemi şöyle tanımlayabiliriz: Zihin sahibi özne yani içsellik mekânı ile onun konu edindiği nesne yani dışsallığın mekânı arasındaki ilişkinin zeminini nereye konumlandırabiliriz, hangisi daha öncel ve kurucudur dolayısıyla hangisi daha sonra gelir ve kurulur sorularını problem eder; bunun yanı sıra bilincimizin dışındaki bir gerçekliğe (eğer varsa böyle bir kabul) nasıl erişim sağlayabiliriz, bu gerçekliğin kendisini bilebilir miyiz sorularını ele alan bir problemdir. Kant için bunun cevabını daha önce de belirttik ama onun numen ve fenomen, empirik realite-transandantal idealite arasındaki geçişlilikte nasıl bir nesne konumlandırabiliriz ya da bu mümkün müdür?

Bu problemin üzerine biraz daha gitmek istiyoruz. Tezahür ile kendinde şey arasındaki ayrıma bu problemin bir itirazı vardır. Bakewell, direkt olarak bu problemi konu alan makalesinde⁸⁷ şöyle der:

---

⁸⁶ Kant, *Inaugural Dissertation*, §8.

⁸⁷ Charles M. Bakewell, "The Problem of Transcendence", *The Philosophical Review* 20, no. 2 (1911): s.113-36.

Bilge kişi, duyularla algılanan şeylerin, biz ölümlülerin altta yatan ve değişmez gerçekliğe verdiği basit isimler olduğunu bilir. İlk büyük materyalist veya realist de aynı hatayı yapar, çünkü Demokritos, şeylerin duyusal özelliklerini sadece uzlaşımlar olarak adlandırarak onları gerçekte dışı kılar. Platon da ruh hallerinden birinde (ama sadece birinde), Orfik eğilimler ön plandayken, aynı yolu izleyerek felsefenin 'bir ölüm ve ölme çalışması' olduğunu öğretir- fikirlerin sonsuz dünyasında yaşamak için duyulara karşı ölmek. Bence, bu hatanın idealistler, realistler ve materyalistler tarafından aynı şekilde yapılması önemli bir gerçektir. [Eski tarzda Realistleri kastediyor.] Böyle bir konumun tamamen faydasız olduğu, en azından günümüzde, hepimiz için açıktır. Hatta Platon bile kendini bundan kurtardı. Çünkü deneyimi, ona sırtımızı dönme çabasıyla kesinlikle açıklayamayız ve gerçekte ile görünür arasında bu ayrıma düşen hiçbir ekolden hiçbir filozof, bu kadar farklı şeyler arasında herhangi bir bağlantının nasıl kurulabileceğini gösterememiştir.⁸⁸

Bakewell, tezahür ile gerçeklik arasındaki ayrımı varsaymak ve daha sonra tezahürleri, seçilen perspektife göre, daha aşağı bir bilgi türü olarak kabul etmenin naifliğine eleştiri getiriyor bununla birlikte makalenin devamında tüm var olma modalitelerini deneyim sahasına indirger. Yani Bakewell de burada aşkınlığı, deneyimde ele alınan, en azından alınması gereken, bir yapıda incelememiz gerektiğini öne sürer.

Başlangıçta özne ve nesne olarak ayrışmamış olan bu ilkel, düşünülmemiş ama nesne odaklı deneyim, engellenmiş irade bilinci yoluyla bu şekilde ayrırır. [...] Böylece kişi, kendi planlarının, beğenilerinin ve hoşlanmadıklarının hepsinin onun egemenliğine boyun eğmesi gerektiği için, bu deneyim düzenini kendi iç yaşamını aşan bir şey olarak görmeye başlar. Ve bu çatırma ortadan kalkana kadar aşkınlık devam eder.⁸⁹

Makalenin devamında ise aslında eleştirdiği geleneksel idealist ekole, yani Bakewell'e göre tezahürleri gerçekte dışı görme eğiliminde olanlara, deneyimin tekliği önerisinde bulunur ve sonlu deneyimin (İng. *finite experience*) yeniden kurulması önerisinde bulunur. Bize göre Bakewell de eleştirdiğine benzer bir tavır sergilemiş ama bunu tezahürleri öne sürerek, meselenin diğer kutbundan yaklaşarak yapmıştır. Tezahür ve gerçekte şeyler arasına yeni bir ontolojik statü tayin etmeyi denememiştir. O bir tür Pratik İdealizm önerisinde bulunur diyebiliriz, deneyim ve gerçeklik kavramlarını yeniden tanımlamayı ve böylece özne ile nesne arasındaki ilişkiyi, öznenin deneyimleri

⁸⁸ Bakewell, *The Problem of Transcendence*, s.117.

⁸⁹ Bakewell, *The Problem of Transcendence*, s.124-126.

üzerinden kurmayı amaçlamaktadır. Bu problemin aslında birçok yönü bulunur. Örneğin fenomenolojideki içkinlikteki aşkınlık olarak karşılayabileceğimiz bu problem, Husserliana’da da önemli bir yer tutar.

Bilincin, bir bakıma nasıl gerçek dünyaya girebileceğini, kendinde mutlak olanın nasıl içkinliğinden vazgeçip aşkınlık özelliğini kazanabileceğini kendimize açık kılalım. Hemen görürüz ki, bu ancak ilk ve asli anlamda aşkınlığa belirli bir katılımla mümkündür ve bu açıkça Doğa'ya ait olan aşkınlıktır. Bilinç, yalnızca organizma ile deneyimlenen ilişkisi sayesinde gerçek insan veya hayvan bilinci haline gelir ve ancak bu sayede Doğa'ya ait olan uzamda ve Doğa'ya ait olan zamanda —fiziksel olarak ölçülen zamanda— bir yer edinir.⁹⁰

Bu problemi bize göre ilginç kılan şudur ki iç ve dış ayrımı özne ve nesne üzerinden yapılmaktadır, böylece “oradaki nesne” özneye aşkın bir hale gelmektedir hem de deneyim dünyası içerisinde bu böyle kabul edilmektedir ama asıl ilginç olan Kantçı çerçevede “oradaki” nesneye dair hiçbir şeyin bilinmeyecek ama ancak düşünülebilecek bir ontolojik statüde olmasıdır. Belki de problemi formüle etmemize olanak tanıyacak şu soru ortaya çıkmaktadır: Zihnimiz ve dolayısıyla da bilincimiz nasıl hem kendi içine kapalı ve doğrudan erişilebilir (içkin), hem de dış dünyayla ilişkili ve ona yönelmiş (aşkın) olabilir? Aşkın olmanın görüldüğü üzere buradaki ontolojik statüsü de farklıdır, yani deneyimlerimizin ötesinde ve empirik olarak alımlanamayan, klasik tarzda metafizik olarak adlandırabileceğimiz bir geleneksel aşkın kavramından daha farklı kullanılmaktadır. Bilinci iç olarak kabul edip, bilincin kendisinin ötesinde var olan, bilinçten bağımsız varlığı kabul edilen şeylere aşkın anlamı verilmiştir.

Problemimizin üstüne biraz daha gitmek ve onu iyice netleştirmek istiyoruz. Aslında sorun burada yatıyor: Duyarlık yetisiyle aldığımız nesnelerin kategoriler aracılığıyla işlenerek bir yandan da imgelemin şemalarına tabii tutuluyorlar ve akıl onlar üzerinde düzenleme işlevini yerine getiriyor. Burada ise o nesnelerin nasıl oluyor da x değil de y şeklinde işlenmesi meselesi geriye kalıyor. Yani duyarlık ile alımladığım (duyumladığım) nesneler yani temsiller var, ona birlik-çok, olgusalılık (realite),

---

⁹⁰ Edmund Husserl, *Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy: First Book General Introduction to a Pure Phenomenology*, çev. F. Kersten, The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1983, 124.

olumsuzlama ve sınırlama, ilintilik-kalıcılık, zorunluk-olumsallık gibi kategorilerden adeta özne atamalar (Alm. *Zuordnen*, İng. *Assign*) yapar ve nihayetinde yargı verebiliriz.

Bize kalırsa buradaki sorun duysal malzemeyi yani nesneleri, temsiller halinde aldıktan sonra nasıl bir surette “benim nesnem” kılabilmem değil, bu kısımdan daha önce “ben” farklı nesnelerden farklı temsilleri nasıl alabiliyorum, daha da ekleyecek olursak bir kalem nesnesinden aldığım temsil ile bir silgiden aldığım temsillerin farklı olmasını eğer sadece özne sağlıyorsa neden farklı bir zaman sonra da o kaleme hala kalem diyebiliyorum, yani nesnede sürekliliği sağlayan bir şey olmalı gibi duruyor, bu süreklilik nereden gelmektedir? Bu sorular, belki de problemimize çözüm için bir giriş kapısı niteliğinde olabilir. Özellikle şu iki nokta üzerinde durmak gerekiyor: (1) zamansal süreklilik sağlayıcılığı, (2) nesnelerin başka bir şey değil de o şey olmaları.

3.2. Nesnenin Kuruluşunda Düşüncenin Kendiliğindenliği (Spontaneität)

Kant nesnenin sentezlenmesinde ve “ben”in nesnesi haline getirilme sürecinde spontanelik, kendiliğindenlik (Alm. *Spontaneität*, İng. *Spontaneity*) dediği zihnin aktif ve üretken, sürekli işleyen doğasını öne sürer. Bu kavram özellikle zihnin pasif olmadığını sürekli bir aktif süreç içerisinde olduğunu vurgular; kendiliğindenliği anlama yetisiyle ilişki içerisinde ele alır. “Herhangi bir yolda etkileniyor olduğu sürece zihnimizin (Alm. *Gemüt*) alıcılığını, temsiller alma yetisini duyarlık olarak adlandıırırsak, o zaman buna karşı temsilleri kendisinin üretme yetisi, bilginin kendiliğindenliği ise anlama yetisidir.”⁹¹ Diyebiliriz ki kendiliğindenlik sayesinde kavramlar ve yargıları oluşturmamızın zihinsel aktifliği sağlanır, ayrıca kendiliğindenlik yani diğer bir deyişle spontanelik, anlama yetisinin sentetik aktivitesinin temelidir. Böylece duysal formlar ve kavramların birleştirilmesinde ve sentezlenmesinde oluşan sürece direkt müdahale eder. “Ancak, teorik özgürlüğümüz (anlama yetisinin özgürlüğü) ile pratik özgürlüğümüz (iradenin özgürlüğü) arasında ayırım yapmak önemlidir. Her ne kadar Birinci Kritik, Diyalektiğin “transandantal özgürlük” ya da “mutlak kendiliğindenlik” olarak adlandırdığı şeyle ilgilenirse de Kant’ın buradaki asıl ilgisinin kendiliğindenliğin teorik bir kavrayışına

---

⁹¹ Kant, *KrV*, B75/A51.

yönelik olduğuna inanıyoruz. Bunu görmek için, Kant'ın kendiliğindenlik kavramını iki temel şekilde sunduğunu düşünün:

- (1) İlk olarak, anlama yetisinin kendiliğindenliği ya da "temsilleri kendinden ortaya çıkarma" yetisi olarak.
- (2) Daha sonra, yeni nedensel zincirleri başlatma yeteneği olan transandantal özgürlüğün kendiliğindenliği olarak: Doğa yasalarına göre işleyen bir tezahürler dizisini kendiliğinden başlatan mutlak bir nedensel kendiliğindenlik, yani transandantal özgürlük.⁹²

Kant için kendiliğindenlik bahsi geçen problemimize, İçkinlikteki Aşkınlık Problemi, yetiler bağlamında bir çözüm sunmaya çalışır. Ama bunu da yine yetilere bağlı işlev gören bir kapasite, düşüncenin kendiliğindenliği ile kotarmaya uğraşır.

Ama böyle bir özetlemeye her zaman bir sentezleme karşılık düşmelidir ve alıcılık (Alm. Rezeptivität) ancak kendiliğindenlik (Alm. Spontaneität) ile birleştiğinde bilgiyi olanaklı kılabilir. [...] Şimdi, kendiliğindenlik tüm bilgide zorunlu olarak bulunan üçlü bir sentezin zeminidir: zihnin Alm. Gemüt) görüdeki değişiklikleri olarak temsillerin ayırmsanması (Alm. Apprehension), bunların imgelemde yeniden-üretilmeleri (Alm. Reproduktion) ve kavramda tanınmaları (Alm. Rekognition). Bunlar üç öznel bilgi kaynağını gösterirler ki, anlağın kendisini ve buna göre, onun empirik bir ürünü olarak tüm deneyimi olanaklı kılarlar.⁹³

Kant, Birinci Kritik'ten de alıntıladığımız üzere meşhur üçlü sentezin zeminine de kendiliğindenliği koyar. Böylelikle aktif bir bilgi sürecinin de başında olur, görüdeki çeşitliliği zihin bir araya getirir, daha sonra ise önceki temsillerin bir yeniden üretimi gerçekleşir ve son olarak kavramlar aracılığıyla da ayrıştırılan içerik, birleştirilip kavranılır, anlaşılır bir hale getirilir. Bu meşhur üçlü sentezdir, bir manifoldtur çünkü çokluğun birliğe indirgenmesi durumunu anlatır. Bu üçlü sentezde kendiliğindenlik aktif bir katalizör gibi rol alır. Öznenin ve dolayısıyla onun yetilerinin sadece alımlayıcı bir rolde pasifmiş gibi durduğunu asla iddia edemeyiz ve belki de bunun yegâne sebeplerinden bir tanesi de kendiliğindenliktir. Düşüncenin kendiliğindenliği sayesinde anlıktaki tüm yetilerimizin işlevlerini yerine getirmeleri mümkün olur, daha doğrusu onları aktif olarak işlem yapma sürecinde tutan zemindir.

⁹² Addison Ellis, The Case for Absolute Spontaneity in Kant's Critique of Pure Reason, *Con-Textos Kantianos Dergisi* 6.Sayı (2017): s.139.

⁹³ Kant, *KrV*, A97.

Bir eyleyen öznenin empirik eylemi, yalnızca şu koşullarda mutlak surette kendiliğinden olur:

- (i) eyleyen öznenin kendisi tarafından bir şey olarak neden olunmuşsa,
- (ii) bu neden olma, başka herhangi bir şey tarafından nedensel olarak belirlenmemişse.⁹⁴

Birinci Kritikte kendiliğindenliğin çok defa “düşüncenin kendiliğindenliği”⁹⁵ olarak geçtiğini belirtmemiz gerekiyor. Bazı yerlerde bilginin kendiliğindenliği olarak da geçer.⁹⁶ Yer yer de diğer yetilerin kendiliğindenliği olarak geçer.⁹⁷ Şimdilik biz direkt olarak “kendiliğindenlik” olarak bahsedeceğiz. Zihnin bir nevi sürekli aktif bir halde tutulmasını ve iradi olarak istemesek bile (burada irade meselesi de ayrı bir problem teşkil eder, buna yukarıda Ellis’ten yaptığımız alıntıda da belirttik.) zihnin kendi yetileriyle bir şekilde temsilleri işlemesini kastediyoruz. Aslında birçok aşamada onun etkilerini görürüz. Diyebiliriz ki kendiliğindenlik tam da problemimiz olan dış ile iç arasındaki ilişkiselliği aktif ve sürekli olarak sağlayan bir işlevdir. Aynı zamanda anlama yetisinin de sentetikliğini sağlar, duyarlılığın pasif alıcılığına karşın, anlama yetisinin aktif üretim yönünü onunla karakterize edebiliriz.

3.3. Nesnenin Kuruluşunda Transandantal Mantık

Kant, nesneyi kurma, “ben”in nesnesi yapma konusunda Transandantal Mantığı önemli bir araç olarak ele almıştır.⁹⁸ Kant’ın mantık anlayışını da problemimiz bağlamında ele almak ve nesneyi kurma fikrine yönelik adımlarını burada göstermek isteriz. Önce özne temsilleri alır, alınan bu temsiller ile nesneyi bilme yetisi (burada özellikle anlama yetisi vurgulanır) sayesinde bilir. Yani önce temsiller verilir ve ardından⁹⁹ düşünülür.¹⁰⁰ Buraya kadarki kısmı birkaç farklı vurguyla farklı biçimlerde görmüştük. Mantığı ise iki bakımdan inceler: genel mantık (Alm. *Allgemeine Logik*) ve tikel mantık (Alm.

⁹⁴ Stefanie Grüne, “Kant and the Spontaneity of the Understanding”, *Self, World, and Art: Metaphysical Topics in Kant and Hegel*, ed. Dina Emundts, Berlin, Boston: De Gruyter, 2013, s.155.

⁹⁵ Kant, *KrV*, A68/B93, A77,

⁹⁶ Kant, *KrV*, A51/B75.

⁹⁷ Kant, *KrV*, B130. Burada ise temsil yetimizin kendiliğindenliği olarak geçiyor.

⁹⁸ Ayhan Çitil, *Kant Okumaları & Birinci Kritik*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021, s.120.

⁹⁹ Kant, *KrV*, B76. “Kant’ın meşhur o cümlesi de buradadır: İçeriksiz düşünceler boş ve kavramlar olmaksızın görüler kördürler.”

¹⁰⁰ Kant, *KrV*, B75/A51.

Besondere Logik). Burada, Kant'ın, Aristoteles'e oldukça sadık olduğu bilinen bir durumdur.¹⁰¹ Genel mantıkta zorunlu ve evrensel düşünce kuralları vardır. Düşüncenin tüm formlarını kapsayan bu kurallar, nesnenin türünden de diğer özelliklerinden de bağımsızdır, bu anlamda aslında içerikten bağımsız olması dolayısıyla da nesnenin formuna yönelik düşünce kurallılığıdır diyebiliriz.¹⁰² Tam da bu yüzden özellikle modern dönem ve sonrası mantık anlayışları genellikle formel mantık olarak adlandırılırlar. Daha sonra genel mantığı da kendi içinde saf ve uygulamalı olarak ikiye ayırır.¹⁰³ Tikel anlama yetisinin kullanıldığı mantığa gelince, burada artık belirli türde nesneler için geçerli düşünce kuralları söz konusudur. Kant, her bilimin kendi metodolojisi ve aracı (organonu) olarak bu mantığı inceler.¹⁰⁴

Transandantal Mantığa gelince, öncelikle bu kadar vurgulanan ve eserin her yerinde geçen Transandantal kavramını Kant'ın nasıl tanımladığına bakalım:

Her tür a priori bilgi değil ama ancak belli temsillerin (görülerin ya da kavramların) yalnızca a priori uygulanabilir ya da olanaklı olduklarını ve bunun nasıl olduğunu bilmemizi sağlayan bilgi transandantal (aşkınsal) (başka bir deyişle bilginin a priori olanak ya da a priori kullanımını ilgilendiriyor) olarak adlandırılmalıdır. Buna göre ne uzay ne de onun herhangi bir a priori geometrik belirlenimi transandantal bir temsil olabilir; tersine, yalnızca bu temsillerin empirik kökenli olmadıklarının bilgisine ve bunların gene de deneyim nesneleri ile a priori ilişkili olabilme olanağına transandantal denebilir.¹⁰⁵

Diyebiliriz ki bu pasaj biraz karmaşık bir epistemolojik anlayışı ortaya koyan pasajlardan biridir. İçkin (Alm. *Immanent*) ile aşkın (Alm. *Transzendenz*) arasında adeta bir köprü gibi olabilecek yeni bir kavram ortaya atar: Transandantal. Burada Kant tüm a priori bilginin transandantal bilgi olmadığını vurgular. Transandantal bilgi türü sayesinde belirli tarzda temsillerin a priori olarak “oradaymış gibi duran ama zihnin kendi yetileri içerisinde kurulan nesneye” uygulanabilirliğini veya bunun mümkün olup olmadığını sınayabileceğimiz¹⁰⁶ bir ara bilgidir. Bu tarz bir “ara bilgi türü, yetisi” tarzında bir şeyden

¹⁰¹ Kant, *KrV*, İkinci Yayına Önsöz, BVIII.

¹⁰² Kant, *KrV*, B76-77.

¹⁰³ Kant, *KrV*, A53.

¹⁰⁴ Kant, *KrV*, B77.

¹⁰⁵ Kant, *KrV*, A56/B81.

¹⁰⁶ Angelica Nuzzo, *Ideal Embodiment. Kant's Theory of Sensibility*, Bloomington: Indiana University Press, 2008, s.1

söz etmişken aslında şunu vurgulamak iyi olur, Kant içkin ile aşkın arasındaki orta yolu bile yine öznenin yetilerine bağlı olarak kurmaya çalışır. “Transandantal mantık, duyusal algılar ve anlama yetisi arasındaki etkileşimi ele alır; duyusal algılar, deneyimin ham verilerini sağlarken, anlama yetisi bu verileri kavramlar altında düzenler.”¹⁰⁷ Transandantal bilgi türü ile iç ve dış arasında bir köprü kurmaktan ziyade içteki içkin ile içteki “aşkın” arasında bir bağ kurmaya çalışır, burada iç derken de özneyi, özneliğin kurucu olduğu bağlamı kastediyoruz. Kant burada oldukça ilginç bir hamle yapar çünkü nesneye dair bilginin (ki bu Kant için her zaman deneyim içinde bilinir), empirik kısımdan adeta soyutlanmış, daha doğrusu yalıtılmış olarak ele alıp incelenmesini dener ve bunu yaparken hem deneyim dünyasında hem de deneyimden ibaret olmadığını kanıtladığını iddia ederek yapar ki bu da onun epistemolojisinin temelinde olan bir durumdur. Kant’ı bu derece büyük yapan da tam olarak bu senteze kalkışmasıdır. Alexandra Newton, Kant sözlüğünde şöyle der:

Transandantal mantık bazen bir tür özel mantık olarak yorumlanır çünkü tüm düşünmeyi genel olarak kapsamaz, sadece nesnelerle ilgili olan düşünmeyi kapsar; bu durumda saf genel mantık altında sınıflandırılır. Ancak, Kant, saf genel mantık ve transandantal mantığın bilgisi genel olarak form ve içerik yönleriyle ilgili olduğunu ve böylece ilksel mantığın iki dalını oluşturduklarını önerir.¹⁰⁸

Peki yetiler nesnenin, öznedeki kurulumunda bu derece aktiflerse nesne, “orada yer alan nesne” nasıl oluyor da oldukça düzensiz bir çokluktan, düzenli bir birliğe dönüştürülebiliyor, yani bunun kuruluşunda halihazırda nesne mi kendisini her ne ise o şekilde sunuyor yoksa gerçekten kendisine dair hiçbir şey bilemediğimiz halde bir şekilde onu temsillerimize uygun hale mi getiriyoruz? Kendiliğindenlik sayesinde yetilerimiz sürekli aktif halde bir işlem yapma süreci içerisinde ama dikkat edilirse her yetinin mekânı doğal olarak öznedir. Bunun yanı sıra Transandantal Mantık’ta da nesnenin kuruluşuna dair bir yaklaşım var fakat daha önce belirttiğimiz gibi bu da yine öznel koşullar (yetiler) içerisinde ele alınıyor. Bu bize göre hala içkinlikteki aşkınlık problemine sanki yeterli ölçüde cevap veremiyor gibi görünmektedir. Yani nesnenin

¹⁰⁷ Nuzzo, *Ideal Embodiment*, s. 49.

¹⁰⁸ Alexandra Newton, "Transcendental Logic (transzendente Logik)", *The Cambridge Kant Lexicon*, ed. Julian Wuerth, New York: Cambridge University Press, 2021, s.493.

orada olmasıyla, zihnimde nasıl kurulduğu arasındaki ilişkidenden ziyade oradaki nesneye dair herhangi bir bilme ediminin olmaması ve tüm edimlerin yine zihinde temellendirilmesi söz konusudur.

4. ZİHİNSEL TEMSİLLERİN ÖTESİNDE: KUVVET (LER)İN ZİHİNDEN BAĞIMSIZ OLARAK KENDİ BAŞINA VARLIKLARI

4.1. Fenomenal Alan ve Numenal Gerçeklik Arasında: Kuvvet (ler)

Kant, ilginçtir ki söz konusu olan şey kuvvetler olduğunda henüz kitabın girişinde onun genel üslubuna aykırı olarak “evreni bir arada tutan görülmez kuvvetten”¹⁰⁹ bahseder. Etkileri aracılığıyla “kendilerine” erişebildiğimiz kuvvetlerin evrenin sistematikliğini (tabii ki bu sistematiklik Kantçı perspektifte zihindedir, duyarlık ile malzeme alınır, anlama yetisinin kategorileri ile sentezlenen içerik akıl yetisiyle düzenlemesi sağlanır) sağlarlar. Kuvvetlerin kendine özgü konumları burada bir kez daha göze çarpar. Onu, belirli bir nicelikte ele alıp olgusallığını düşünüp neden etki kategorisini de uygulayıp kuvvetin modalitesini de belirledikten sonra artık kuvvetin kavramsallaştığını varsayalım. Bu durumda o nerededir? Kant’ın kendisinin de ifade ettiği gibi evreni bir arada tutan görülmez kuvveti, sadece zihnimizle sınırlarsak aslında evreni bir arada tutan zihinsel bir içerik elde etmiş oluyoruz ki evreni bu içeriğin değil, kendisinin içerisinde yani bir bakıma denebilir ki kendi başına bir kuvvet türü tutuyor olmalıdır. Kant şunun da farkındadır, kuvvetler gibi bazı kavramlar söz konusu olunca anlama yetisini gerçekten de aşan bir yönün bulunduğunu ifade etmiştir.¹¹⁰ İfade edilen bu kısım tezimizin asli konusudur.

Saf¹¹¹ kavramını anlattıktan sonra Kant şöyle bir ayrıma gider: Anlama yetisinin bir temsile ait düşünülen içerikleri ve temsilde duyuma ait olanlar olmak üzere ikili bir ayrım belirtir. Töz, kuvvet, bölünebilirlik gibi kavramları ele alırken anlama yetisinin temsil üzerine düşündüğü içerikler olarak ele alır.¹¹² Yani sanki duyumla temsile yüklenen değil de anlama yetisinden kaynaklı bir atama, yerine koyma eyleminden bahsediyor. Bu bakış açısı kuvvetlerin ne tamamen saf ne de bütünüyle empirik bir konumda kaldığını göstermektedir. Kant’ın sınıflandırmalar konusunda ne denli titiz olduğunu biliyoruz, bu

---

¹⁰⁹ Kant, *KrV*, BXXII.

¹¹⁰ Immanuel Kant, *Prolegomena to Any Future Metaphysics*, çev. Gary Hatfield, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s.67, §33.

¹¹¹ Kant, *KrV*, B34/A20.

¹¹² Kant, *KrV*, B35/A21.

örtük sınıflandırma da kuvvetlerin ontolojik olarak özgün konumlarından kaynaklanıyor diyebiliriz.

4.2. Kant'ta Kavramsal Hiyerarşi ve Kuvvetlerin Konumu: Yüklemlerden (Prädikamente) Yüklenebilirler (Prädikabilien), Saf Kavramlardan Saf-Türev Kavramlara

Kuvvet kavramının Birinci Kritikte geçtiği üçüncü yerde çok önemli bir ayrım daha gelir, Kant sanki saf gibi olan ama tam olarak saf da diyemediği -çünkü daha sonra türev kavramlar olarak adlandırılacaktır- arada bir konumda duran bir dizi kavram setinden bahseder. Bunlar, kuvvet (Alm. *Kraft*, İng. *Force*), eylem (Alm. *Handlung*, İng. *Action*), tutku (Alm. *Leidenschaft*, İng. *Passion*), mevcudiyet (Alm. *Gegenwart/Präsenz*, İng. *Presence*), direnç (Alm. *Widerstand*, İng. *Resistance*), oluş (Alm. *Werden*, İng. *Becoming*), bozuluş (Alm. *Verfall/Zersetzung*, İng. *Decay/Decomposition*), değişim (Alm. *Veränderung/Wandel*, İng. *Change/Transformation*) vb. olarak geçen kavramlardır. Bu kavram setinin geçtiği kısmın bizim tezimize giden yol için hayati derecede önemli olduğunu ve analize tabii tutulması gerektiğini vurgulamak isteriz.

Ancak, eğer kişi ontoloji ders kitaplarını ele alsın ve örneğin nedensellik kategorisi altında kuvvet, eylem ve tutku [*passio*] yüklenebilirlerini; topluluk kategorisi altında mevcudiyet ve direnç yüklenebilirlerini; kiplik yüklemeleri altında oluş, bozuluş, değişim ve benzeri kavramları sınıflandırsa bu amaca kolayca ulaşabilir. Kategoriler, duyarlığın kipleri veya birbirleriyle birleştiğinde, çok sayıda a priori türev kavram ortaya çıkarır. Bu kavramları not etmek ve mümkün olduğunca eksiksiz bir şekilde listelemek faydalı ve hoş bir çaba olurdu, ancak burada vazgeçilebilir bir gayrettir.¹¹³

Kuvvetlerin kendilerine özgü konumlarının sebepleri tam da burada açıklanmıştır. Aslında yalnız da değildir, onlar gibi türetilecek kavramların sayısına dair net bir sınırlandırma getirilmemiştir. Buradaki yüklemeler (Alm. *prädikamente*)¹¹⁴ ve yüklenebilirler (Alm. *Prädikabilien*) arasında temel bir ayrım vardır. Kant'ın yüklemeler

¹¹³ Kant, *KrV*, A82-83/B108-109.

¹¹⁴ Tekrardan belirtelim ki bu nokta çok önemlidir: Kant'ın yüklemeler dediği kavram esasında kategorilerdir ki anlama yetisinin saf kavramları olduğunu önceden de belirtmiştik.

dediği kavram esasında kategorilerdir ki Kant anlama yetisinin saf kavramları olduğunu önceden de belirtmiştir; bunun yanı sıra yüklenebilirler olarak adlandırılan ikincil bir anlama yetisi kavramlar grubu açığa çıkar. Bunlar kategorilerden türetilen kavramlardır. Kant bu kavramlara da “saf türev kavramlar”¹¹⁵ olarak adlandırır. Saf türev kavramların, kategorilerden türetildikleri için diyebiliriz ki onların çok sayıda kombinasyonlarının uygulanmaları işlevini görürler. Burada saflık kavramı her iki grup için de kullanılır: hem yüklemeler hem de yüklenebilirler için. Ancak Kant yine de bir öncelik verip kategorileri saflık, yani deneyimden bağımsız olma, konusunda bir adım öne çıkarır. Çünkü en nihayetinde kategorileri empirik olarak hiçbir şekilde gözlemleyemeyiz ama saf türev kavramlarda bu kavramların içeriklerini, yani duyumlarını bir ölçüde gözlemlemeye ve dolayısıyla empirik içeriğine erişme imkânı vardır. Saf türev kavramların bu daha önce de bahsettiğimiz bölge olan "ara bölge" deki konumları, onların hem a priori hem de a posteriori bilgi formlarıyla ilişkisini gösterir.

Temel kavramlar olan ya da Kant'ın kök-kavram (Alm. *Stammbegegriff*, İng. *Root concept/Fundamental concept*) dediği veya başka bir deyişle yüklemeler ile onlardan türetilen türev kavramlar arasında Kant sanki birincil ve ikincillermişçesine aynı düzlemin iki farklı saflık seviyesi gibi ele alır ama bize göre buradaki fark her iki kavram grubunun da saflık seviyesinde değildir. Evet yüklenebilirleri, onlar öznenin deneyim alanında uygulanırken fark ederiz ama deneyim alanında uygulanabilmelerinin koşulu bize göre zaten deneyime olanak verecek nitelikte olmalarıdır; nasıl ki yetiler sayesinde bir öznel felsefe kuruluyorsa ve Transandantal İdealizm derken bu yetilerin kurduğu bir epistemolojiden söz ediyorsak aynı şekilde türev kavramlar söz konusu olduklarında onların duyusal gibi görünen içerikleri aslında bize göre “orada”, “kendine başına” olan şeylere ait nitelikler olarak değerlendirilmelidir. Evet, bu noktada henüz kendinde şeyler demek için erken ama Kant'ın inceleme yetisinden bahsederken kullandığı ifadeyi burada türev kavramların bazıları özellikle de kuvvet için kullanabiliriz: evrenin “kör ama vazgeçilmez işlevi”¹¹⁶ ama bu defa ruhun değil ne olduğunu tam olarak bilmediğimiz ama varsaydığımız “oradaki” gerçekliğin.

---

¹¹⁵ Kant, *KrV*, A82-83/B108-109.

¹¹⁶ Kant, *KrV*, A78/B103.

Kant, *Prolegomena*'da kategorilerin çizelgesini ortaya koymasına ilişkin kendi çalışmasını değerlendirirken buraya gelecek olası eklemelerin faydalı olabileceğini vurgular.¹¹⁷ Ayrıca burada ekler:

[...] tüm yüklenebilir kavramları eklersek ve bunları da sınıflar şeklinde kategorilerin içinde düzenlersek -bu sırada bu kavramların mümkün olduğunca tam bir analizini eklemeyi ihmal etmemek gerekir- o zaman yalnızca analitik bir metafizik kısmı ortaya çıkacaktır. Bu kısım henüz hiçbir sentetik önermeyi içermez ve sentetik kısımda önce gelebilir; bu tür düşünceler [yani 12 kategorinin yanına başka eklemeleri öneren düşünceler] belirliliği ve tamlıkları sayesinde sadece fayda sağlamakla kalmaz, aynı zamanda sistematikliği nedeniyle bir tür güzellik de barındırabilir.¹¹⁸

Burada önemli bir nokta olduğunu düşünüyoruz. Kant her ne kadar Saf Aklın Eleştirisi'nde yüklemeler ve yüklenebilirleri ayırdıysa da ve hatta bunları karşıtlık içinde ele almış olsa da bu dipnotta aslında yüklenebilirlerin de analitik olarak ele alınabileceğini ve kategorilere dahil edilebileceğinin imkanını sunmuştur. Dipnotun başlarında “çeşitli gözlemler yapılabilir, fikirler türetilir”¹¹⁹ diyerek sanki sadece bir olasılıktan bahsedip biraz geçiştirir. Bununla birlikte bizim tezimiz açısından kuvvet kavramının ele alınışını da göz önünde bulundurursak aslında hayati önem taşıyan bir pasajdır. Bu pasajla birlikte kuvvetlerin analitik olarak ele alınabileceklerine giden bir yolun olanağını elde etmiş bulunuruz. Bu yaklaşımla birlikte kuvvetlerin son derece kendine özgü konumlarıyla karşı karşıya geliriz. Kuvvetleri biz empirik etkileriyle gözlemlese de aslında biliyoruz ki tamamen analitik bir düzlemde bile cisimlerin birbirleriyle etkileşimlerini sağlayan bir aracıya ihtiyaç duyarız. Bu aracıyı yani evrende gözlemlediğimiz etkileşimleri ve kuvvetleri doğrudan algılayamasak bile, bu kavramlara yine de ihtiyaç duyacaktık. Çünkü evrendeki nesne çokluğunu birbiriyle ilişkili hale getirmenin yine başka bir yolu olmayacaktı hatta denebilir ki evreni mutlak bir birlik içinde ele alan bir felsefi perspektif geliştirmiş olsaydık ve bu bize bir şekilde geçerli bir argümantasyon içerisinde gelseydi bile bir anda kendimizi, özne ve nesne ikiliğindeki etkileşimi açıklarken öznenin veya nesnenin karşılıklı etkileşimlerini, kuvvetleri açıklarken bulurduk.

¹¹⁷ Kant, *Prolegomena*, s.77.

¹¹⁸ Kant, *Prolegomena*, s.77, ilk dipnot.

¹¹⁹ Kant, *Prolegomena*, s.77, ilk dipnot.

4.3. Kuvvet Ekseninde Dinamik Kategoriler: Nedensellik, Eylem ve Töz İlişkisi

Kuvvetle ilgili Birinci Kritik'teki sonraki pasaja bakınca konu, daha önce değindiğimiz kuvvet (etkileşim) ve dolayısıyla da nedensellik kavramına gelir. Kant bir olayın zamansal ardışıklıkla algılarımızda nasıl kurulduğunu anlatırken bu kurulma işleminde nedensellik ilkesinin yerini anlatır. Bu bağlamda bir olayı “olan bir şey olarak” algılayabilmemiz için bu olayın önceki herhangi bir olayla nedensel bağlantısını varsaymamız gerektiğini iddia eder.¹²⁰ Devamında da anlama “yetisinin rolüne”¹²¹ değinir. Özne, nesnelerin temsilinin imkanını bu yeti sayesinde elde eder. Burada nedensellik öncelik ve sonralık arasındaki ilişkidir, bu ilişki ise esasında olayların zaman dizisi içerisinde belirli kurallarla meydana gelmesidir, daha doğrusu söz konusu Kant'ın felsefesi olduğu için aslında bu olayların belli kurallar esasında anlama yetisi aracılığıyla kurulmasıdır diyebiliriz.

Nedensellik ilkesinin kuvvet kavramıyla direkt olarak ilgisi vardır. Kant nedenselliği ele alırken ardışıklık kavramıyla birlikte ele alır bunu belirtmiştik. Burada bizim için önemli olan bir pasaj vardır ve bu pasajın başlangıcında Kant nedensellikten bahseder ve devamında “Bu nedensellik, eylem kavramına bu ise kuvvet kavramına ve böylelikle töz kavramına götürür.”¹²² ve hemen devamındaki paragrafın başlangıcında ise “Nerede eylem ve eylemsellik ve kuvvet varsa, orada töz de vardır ve fenomenlerin [tezahürlerin] bu verimli kaynağının yeri yalnızca bunda aranmalıdır.”¹²³ Kant ilkinde kavramsal bir zincir kurar ve nedenselliği eyleme bağlar, ardından eylemi kuvvete ve nihayetinde kuvvetler aracılığıyla da töze bağlantı yapar. Buraya bakınca kuvvet yine bir çıkış noktasıdır çünkü eylemi ve nedenselliği yine o başlatır, bunu da bir töz varsayımından hareketle yaparız. Bize kalırsa kuvvetler olmadan bir nedensellik anlayışından söz edemeyiz hatta bunu henüz direkt olarak gözlemleyemediğimiz kuarklar için bile iddia edebiliriz. Nihayetinde biz öznel, kuvvetlerin bir eylemselliği veya bizim bir tür gözlem eylemselliğimiz sayesinde bir kuvvet uygulayacak olur ve nihayetinde de bu kuvvetler neticesinde -eğer varsa- onlara erişebiliriz. Biz nasıl ki nesnelerin kuruluşları

---

¹²⁰ Kant, *KrV*, B244-245.

¹²¹ Kant, *KrV*, B245.

¹²² Kant, *KrV*, B249.

¹²³ Kant, *KrV*, B250.

esnasında bir nedensellik de gözlemlemiş oluyorsak tıpkı bunun gibi bir nedenselliği gözlemlediğimizde de bir kuvvet neticesinde bunu yapmış oluyoruz. Nedenselliği kurması bakımından epistemolojik olmaktan da ziyade ontolojik olarak kuvvet kavramına ihtiyacımız var gibi görünmektedir.

4.4. Kuvvetlerin Türetilmesinde Deneyimsel Temelin Rolü: A Priori mi A Posteriori mi

Kuvvetlerin deneyimden türetilip türetilmeyeceği meselesini ele almak onların nedensellikte bağlantılarını kurmak açısından oldukça önemlidir. Kuvvetlerin saf-türev kavramlar olduğunu ve bu türetim işleminin de yüklemelerden yani anlama yetisinin saf kavramları olan kategorilerden yapıldığını daha önceden belirtmiştik. Bununla birlikte “yüklenebilirlerin yani kuvvetin de içinde bulunduğu bu ara grubun direkt olarak deneyimden türetilmeyeceğini ama aynı zamanda birincil grup (kategoriler ya da yüklemeler) gibi tam anlamıyla kök kavramlar olmadıklarını”¹²⁴ da Kant’ın belirttiğini ifade etmiştik. İlginçtir ki Kant, kuvvetlere her ne kadar deneyimle gidilebiliyor olduğunu söylese de bir diğer yandan az önce de belirttiğimiz gibi bunu reddeder, kategorilere yani deneyimin imkanını sağlayan ama kendileri deneyim sahasında olmayan kavramlara da benzetir. Öte yandan başka bir pasajı incelediğimizde şu ifadelerle karşılaşırız:

Eğer algının bize sunduğu malzemeden tözlerin, kuvvetlerin ve etkileşimlerin tamamen yeni kavramlarını oluşturmak istersek, bunların bağlantılarının örneğini deneyimin kendisinden ödünç almaksızın, o zaman sadece zihin ürünü kuruntularla baş başa kalırız. Bu kuruntular için hiçbir olanaklılık belirtisi bulunamaz, çünkü bu durumda deneyim bir öğretici olarak kabul edilmemiş ve bu kavramlar ondan ödünç alınmamıştır. Bu tür icat edilmiş kavramlar, tüm deneyimin bağlı olduğu koşullar olarak kategoriler gibi, olanaklılıklarının karakterini a priori olarak kazanamazlar. Bunlar ancak a posteriori olarak, yani deneyimin kendisi aracılığıyla verilen kavramlar olarak ele alınabilirler ve olanaklılıkları ya a posteriori ve empirik olarak bilinmeli ya da hiç bilinmemelidir.¹²⁵

---

¹²⁴ Kant, *KrV*, A82-82/B108-109.

¹²⁵ Kant, *KrV*, B270/A223

Bu pasajda görürüz ki Kant, kuvvet ve töz gibi terimleri empirik etkileri olmadan ele almanın kuruntular, uydurmalar yaratacağını iddia eder. Daha önceden kategorileri kök-kavramlar olarak ele aldığı pasajın hemen devamında ifade ettiği “Eğer kökensel ve ilksel kavramlarımız varsa, türev ve altgüdümlü olanları da eklemek ve saf anlama yetisinin soy ağacını eksiksiz olarak çizmek mümkün olacaktır”¹²⁶ kısmında kuvvet, eylem, tutku gibi bazı kavramları da bu gruba dahil eder. Yüklenebilirler olarak daha önce değindiğimiz bu kavramlardan olan kuvvet kavramı alıntıladığımız pasajda ise a posteriori bir şekilde ele alınmıştır. Kuvvet kavramını ele alırken Kant, onların etkilerini empirik gerçeklikte duyumlayabildiğimiz için a posteriori olduklarını iddia eder, buradaki zorluk da aslında anlaşılırdır çünkü kuvvetlerin kendilerini değil etkilerini görürüz ama buradaki asıl soru bizce şudur: Saf kavramlardan hangilerinin deneyimde etkilerini değil de direkt olarak kendilerini duyumlayabiliriz? Kategorilerden örnek verecek olursak, nitelik grubundaki olumsuzlamanın kendisini görmeyiz; karanlığı göremeyiz ama ışığın olumsuzlamasıyla ışıksızlığı yani karanlığı bu şekilde duyumlarız. Burada olumsuzlamayı değil ona konu olanı yani içeriği (ışığın yokluğunu) duyumlarız. Kuvvetler söz konusu olduğunda da buna benzer bir durumun olduğunu düşünmekteyiz. Her ne kadar kuvvetlerin formunu (suretini) bilemesek de onların içeriğine, yani etkilerine erişebiliyoruz. Son alıntıladığımız pasajda Kant bu konuda bir ayrıma gitmeyip direkt olarak a posteriori bir şekilde ele almıştır. Dediğimiz gibi belki burada yapılacak bir form-içerik ayrımıyla daha net bir kuvvet kavramı elde etmiş olabilirdik. Bu ayrım şöyle olabilirdi:

- (1) Form (suret): Kuvvetlerin genel yapısı veya şeması, a priori olarak düşünülebilirdi.
  - (2) İçerik: Kuvvetlerin somut etkileri ve tezahürleri, a posteriori olarak ele alınabilirdi.
- Nitekim Kant bunu tercih etmemiştir. Bunun yerine, kuvvetleri bütünüyle deneyimsel olarak ele almayı seçmiştir.

Kuvvet kavramının bu denli zorlu olmasının nedeni, varlığı kökensel olarak açıklamada kullanılıyor olmasında yatar diyebiliriz. Bir şekilde bir şeyin herhangi bir şeye etki etmesini açıklarken zorunlu olarak kuvvet kavramını kullanmak durumunda kalırız. Bu etkileşimin türünü, kuralını, ilkesini bilemesek de bir şekilde etki ettiğini bildiğimizde olaya kuvvet kavramını dahil etmek durumundayızdır. Daha önce de

---

¹²⁶ Kant, *KrV*, B108.

belirttiğimiz gibi Kant bu durumun farkındadır ve nedenselliği, eyleme ve kuvvete daha sonra töze götürmektedir ancak kuvvetleri hala çoğu pasajında empirik etkileri bakımından incelemektedir. “Refleksiyon Kavramlarının Amfibolisi” kısmında Kant, refleksiyon kavramlarının kullanımı sırasında ortaya çıkabilecek ona göre ciddi olan bir yanılgıya dikkat çeker. Refleksiyon kavramlarının kullanımı esnasında deneyime başvurmadan bu kavramları ele almanın mümkün olduğunu düşündüğümüzde, ki bu Kant için bariz bir hatadır, amfiboliye düştüğümüzü belirtir. Bu Kantçı perspektifte şöyle belirtilir:

Kavramlar, nesnelerinin nerede bulunduğu dair endişe duymadan, yani anlama yetisine ait bir numen mi yoksa duyarlık yetisine ait bir fenomen mi olduklarına bakılmaksızın, mantıksal olarak karşılaştırılabilir. Ancak bu kavramlarla nesnelere ulaşmak istiyorsak, öncelikle onların hangi bilgi yetisine ait olduklarına dair, yani saf anlama yetisi için mi yoksa duyarlık yetisi için mi nesne olduklarına dair, transandantal refleksiyon gereklidir. Bu refleksiyon olmadan, bu kavramları ancak çok güvensiz bir şekilde kullanabilirim ve bunun sonucunda sözde sentetik ilkeler ortaya çıkar. Eleştirel akıl bu ilkeleri kabul edemez çünkü bunlar yalnızca transandantal bir amfiboliye, yani anlama yetisinin saf nesnesi ile tezahürün karıştırılmasına dayanmaktadır.¹²⁷

Şimdi sorumuzu sorabiliriz: Kuvvetler hangi yetisel aşamada ve nasıl ele alınır? Leibniz gibi bazı fenomenleri, Kant’ın hemen önceki pasajlardan birinde¹²⁸ eleştirdiği gibi tözleştirip monadlar olarak mı incelemek gereklidir ve dolayısıyla Kantçı perspektifin bu durumda baktığı gibi hataya mı düşülmelidir? Kuvvetleri bir bakıma anlama yetisinin bir kavramı olarak düşünebileceğimizi daha önce de Kant’ın belirttiğini göstermiş ve saf-türev kavramlar arasında onları saydığını da eklemiştik. Bu bağlamda “nedensellik”¹²⁹ kategorisi altında analitik bir türetimle ona ulaşabiliyorduk. Öte yandan duyarlık açısından kuvvetin kendisini değil de etkilerini “duyumsadığımız” için hipotetik olarak “onu bir duyarlık nesnesi, tezahür olarak ele almamızda”¹³⁰ da bir sakınca yok gibi görünmektedir. Kuvvet kavramının hem a priori bir kavram hem de onu deneyimle

¹²⁷ Kant, *KrV*, A270/B326.

¹²⁸ Kant, *KrV*, A266/B322.

¹²⁹ Friedman, *Kant's Construction of Nature*, s.248.

¹³⁰ Rae Langton, *Kantian Humility: Our Ignorance of Things in Themselves*, Oxford: Oxford University Press, 1998, s.169-173.

edinebilmemiz sayesinde a posteriori gibi algılarız. Bu “ikili doğa” kuvvet kavramının kendine has statüsüdür.¹³¹

4.5. Kuvvetlerin Transandantal Dedüksiyonu: Deneyim ve Anlama Yetisi Arasındaki İlişkinin Kritik Felsefedeki Ontolojik Statüsü

Aslında, saf anlama yetisi kavramlarımızda, aşkın kullanıma yönelik bir cazibe açısından sinsi veya aldatıcı bir şey vardır; aşkın kullanım derken, tüm olası deneyimin ötesine geçen kullanımı kastediyorum. Sadece töz, kuvvet, eylem, gerçeklik vb. kavramlarımızın deneyimden tamamen bağımsız olması ve hiçbir duyusal görünüm içermemesi - ki bu durum onların gerçekte kendinde şeylere (numen) atıfta bulunuyor gibi görünmelerine neden olur - değil; aynı zamanda, bu varsayımı daha da güçlendiren şey, bu kavramların deneyimin asla eşitlenemeyeceği [erişemeyeceği] bir belirlenme zorunluluğunu kendi içlerinde barındırmalarıdır.¹³²

Immanuel Kant’ın idealist (direkt idealist demek zor olsa da) felsefesine, önceden de belirttiğimiz üzere sürekli bir “transandantal” nitelemesi gelir. Burada transandantal terimini içkin teriminden ayırmamız gerekir. Kant yetilerin içkinliğini tartışırken “a priori olanak” olarak belirtiyor. Tam da bu noktada transandantalın zemini de belirlenmiş oluyor. A priori olanaklar sayesinde transandantal, aşkın (transandant) olanın sınırını belirlemiş oluyor. Kant’ın sınır kavramına verdiği önem onun felsefesinin tamamında kendini gösterir. Olanaklı deneyimin zemini ve sınırları içkin yetiler aracılığıyla belirlenir. İçkin olan ile transandantal olan aynı düzlemde yer alsalar da birbirleriyle özdeş değillerdir. Bu ayrım bize Kant’ın içkin ve aşkın arasında konumlandığı transandantal terimini daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Bu anlamda diyebiliriz ki Kant’ın felsefesi “özne”¹³³ ile nesne arasındaki ilişkiselliği yeniden ele almış ve tam da bu sebeple modern dönem felsefesinde önemli bir yere sahip olmuştur. Kantçı yeni yaklaşımla özne, tamamen merkeze alınmıştır.

¹³¹ Eric Watkins, *Kant and the Metaphysics of Causality*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 232.

¹³² Kant, *Prolegomena*, s.67, §33.

¹³³ Kant, *KrV*, İkinci Yayına Önsöz, BVI-VII. Bkz. Kopernik gözlemcinin kendisini döndürüp, buna karşı yıldızları dingin tuttuğu zaman daha başarılı olup olamayacağını araştırmıştı. Metafizikte de nesnelerin görüşü açısından benzer bir yol denenebilir. Eğer görü kendini nesnelerin yapılarına uydurmak zorundaysa, bunlar üzerine herhangi bir şeyin nasıl a priori bilinebilecek olduğunu anlamak güçtür; ama nesne (duyu nesnesi olarak) kendini görü yetimizin yapısına uyduracaksa, o zaman bu olanağı kolayca anlayabilirim.

Kant'ın önerisi, "Kopernik'in ilk düşünceleri"ne (B xvi) benzer bir prosedür denemektir - felsefede "Kopernik devrimi" olarak bilinen şey. Kopernik, gök cisimlerinin hareketlerini açıklamada, tüm gök topluluğunun gözlemci etrafında döndüğünü varsayarak iyi bir ilerleme kaydedemediğinde, gözlemciyi döndürüp yıldızları sabit bırakarak daha başarılı olup olamayacağını denemeye çalıştığı gibi, metafizikte de nesnelerin görüyle ilgili benzer bir yol deneyebiliriz. Eğer görü, nesnelerin yapısına uymak zorundaysa, onlar hakkında a priori hiçbir şey bilemeyeceğimizi göremiyorum; ancak eğer nesne (duyuların bir nesnesi olarak) bizim sezgi yetimizin yapısına uymak zorundaysa, o zaman bu olasılığı kendime çok iyi temsil edebilirim.¹³⁴

Bilindiği üzere bu meşhur ayrımla Kant merkeze özneyi alır ve artık bilindiği üzere bu da her bilgi nesnesinin ve alanının (burada vurgulamak istediğimiz istisna olmaksızın bilgi alanının “tamamını kapsıyor olması”) bizim yetilerimize göre göründükleri formlarıyla bilebiliyor olduğumuz anlamına gelir.

Başka bir deyişle, bunlar, geleneksel metafizikte olduğu gibi intuitusun nesnesi olan zaman dışı veya zaman-aşın aşkın "nesne"ler veya tözler değil, aksine deneyime zemin oluşturan ve ancak böylelikle deneyimi mümkün kılan ve mekânı "ben" ve "ben"in zihninden başkası olmayan transandantal öğeler, yani deneyimin a priori zemini olan öğelerdir (Bu ise, daha sonra işaret edilecek, Kant'ın Kopernik Devrimi'ne karşılık gelir).¹³⁵

Öznenin farklı farklı bağlamlarda ve en son yaptığımız alıntılarla Kopernikçi Devrim'den de bahsederek özellikle Kantçı epistemolojinin kuruluşunun henüz başlarında tamamen kurucu rolde olması bizi kuvvetler problemine getirdi. Bize göre kuvvetler bir yandan fenomenal dünyanın temelini oluştururken, diğer yandan nesnenin “ben”e aşkınlığı bağlamında belki de "kendinde şey" ile potansiyel bir bağlantı noktası sunmaktadır. Bu anlamda bizim ara nesneler olarak önerimizin içini dolduracağını düşündüğümüz bir kavramdır. Biz Kant'ın kuvvet kavramını ele alırken özellikle Birinci Kritik (1781) ve Doğa Biliminin Metafiziksel Temelleri'ni (1786) merkeze aldık, bağlam gereği erken dönem eserlerine de gitmekle birlikte genellikle Birinci Kritik ve sonrasındaki görüşlerini ele aldık.

¹³⁴ Paul Guyer, *Kant*, s.56.

¹³⁵ H. Bülent Gözkan, *Kant'ın Şemsiyesi, Kant'ın Teorik Felsefesi Üzerine Yazılar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2022, s.11.

4.6. Metafizik ve Fiziğin Kesişiminde Kuvvetler: Kant'ın Fiziksel Monadolojisinden Kritik Felsefeye (Monadologiam Physicam)

Kant'ı sürekli olgunluk dönemiyle ele alırsak çünkü onun şaheseri 57 yaşındayken basılmıştır. Bununla birlikte Genç Kant, Fiziksel Monadoloji (Lat. Monadologiam Physicam)¹³⁶ önemli bir problematiği yine onun daha sonra önem verip farklı bir şekilde sentezleyeceği metafizik ve geometriyi kullanarak doğa felsefesini oluşturmaya başlar. Kuvvetleri bu bağlamda da incelemek oldukça hayati bir önem taşır.

Monadlar, yani basit maddeler, bir tür atom gibidir, bölünemezlerdir dolayısıyla da fiziksel varlıkların temel yapıtaşlarını, özlerini oluştururlar. Kant, uzayın sonsuz bölünebilir olduğunu savunurken monadların bölünmezliği arasındaki bağdaşmazlığı bir problem olarak ele alır. Doğa Bilimlerinin metafizikten ayrı düşünülemeyeceğini ve doğa yasalarının temellerini açıklamada metafiziğin vazgeçilmez olduğunu belirtir. Diyebiliriz ki 1786'da Doğa Biliminin Metafizik Temelleri eserinin nüveleri buraya dayanmaktadır, elbette çokça şey yenilenmiş ve eklenmiştir ama Fizik ve Metafizik arasındaki ilişkisellik burada kurulmaya başlanmıştır.

Bu nedenle, birçoklarının fizikte bulunmaması gerektiğini söylediği metafizik, aslında fiziğin yegâne dayanağıdır; aydınlatmayı sağlayan sadece odur. Zira cisimler parçalardan oluşur; bu parçaların nelerden ibaret olduğunun, nasıl bir araya geldiklerinin ve mekânı sadece ilksel parçalarının bir arada bulunmasıyla mı yoksa kuvvetlerinin karşılıklı çatışmasıyla mı doldurduklarının açıkça ortaya konması hiç şüphesiz büyük önem taşır. Fakat bu meselede, metafizik geometriyle nasıl bağdaştırılabilir? Zira grifon [Çev. Not: Aslanın gövdesi, kuyruğu ve arka bacakları, ön ayaklarında pençeleri olan bir kartalın başı ve kanatları olan mitolojik bir yaratık.] ile atları çiftleştirmek, transandantal felsefeyi geometriyle birleştirmekten daha kolay görünmektedir.¹³⁷

Fiziksel Monadoloji'nin başlarında Kant temel kavramları ve bu kavramların nasıl sentezlenebileceğinin imkanını tartışır. Birinci Bölümde yani “Fiziksel Monadların Varlığının Geometri ile Uyumlu Olduğunun Gösterilmesi (Showing that the existence of physical monads is in agreement with geometry)” bölümünde Kant, monadların varlığı

¹³⁶Immanuel Kant, Physical Monadology (Monadologiam Physicam), *Theoretical Philosophy, 1755-1770*, çev. ve ed. David Walford ve Ralf Meerbote, New York: Cambridge University Press, 1992, s.47-67.

¹³⁷ Kant, Physical Monadology, s.51.

ile geometrinin uyumluluğu üzerinde durur. Monadların uzamsal özellikleri ve uzayın sonsuz bölünebilirliği hakkında düşüncelerini ileri sürer. İkinci bölümde ise monadların en temel özelliklerini ele alır ve detaylandırır. Monadların bölünemezliği, sürekliliği ve bağımsız varlığı gibi özellikleri üzerinde durur. Ayrıca, monadların birbirleriyle olan ilişkileri ve etkileşimleri hakkında da bilgi verir.

4.6.1 Fiziksel Monadoloji Birinci Bölüm: Kant'ın Monadlar ve Uzam Paradoksunu Çözme Girişimi

Fiziksel Monadoloji'nin ilk bölümün başlığı: Fiziksel Monadların Varlığının Geometri ile Uyumlu Olduğunu Göstermek.¹³⁸ Bu bölümde toplam 8 adet önermeyi ele alır. Kant eserin genelinde ise toplam 12 adet önerme ileri sürer. Biz bu 12 önermeyi de ele alırken özellikle Kant'ın kuvvet kavramıyla ilgili olan önermelerinde biraz duraksayıp tezimiz bağlamında ele almaya çalışacağız. “Önerme 1: Basit bir töz, başka bir deyişle monad¹³⁹, birbirinden ayrı olarak var olabilecek çok sayıda parçadan oluşmayan bir tözdür.”¹⁴⁰

Burada Kant, monadı kendisinden daha da küçük olabilecek parçalara ayrılmaz bir yapıda ele alır, ayrıca burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardı, Kant için Kritik Dönemi'nde kendinde şey tamamen bir bilinmezken burada öznenen bağımsız ve ne olduğu biliniyor olan -monadlar- kendi başlarına “orada” duruyorlardır, bağımsız bir gerçeklikleri vardır. “Önerme 2: Cisimler monadlardan oluşur.”¹⁴¹ Bu önerme de önemli bir iddiayı ileri sürer, fiziksel olan varlıkların (yani cisimlerin), monadlardan oluştuğunu, yani fiziksel olanın metafiziksel olana dayandığını iddia eder. Leibniz etkisi bu önermelerde açıkça görülmektedir.

“Önerme 3: Cisimlerin doldurduğu uzay sonsuza kadar bölünebilir; bu nedenle uzay, ilksel ve basit parçalardan oluşmaz.”¹⁴² Bu önerme de birkaç farklı yönü olan bir

¹³⁸ Kant, Physical Monadology, s.53.

¹³⁹ Christian Wolff, *Cosmologia Generalis* (1731), §183-186. “Girişiminin amacı yalnızca cisimlerin ilksel parçaları olan basit tözler sınıfını ele almak olduğundan, bundan sonra şu terimleri eşanlamlıymış gibi kullanacağım konusunda önceden uyarıda bulunuyorum: basit tözler (Alm. *einfache Substanzen*, İng. *simple substances*), monadlar (Alm. *Monaden*, İng. *monads*), maddenin unsurları (Alm. *Elemente der Materie*, İng. *elements of matter*) ve cismin temel parçaları (Alm. *Grundlegende Teile des Körpers*, İng. *fundamental parts of body*).”

¹⁴⁰ Kant, Physical Monadology, s.53.

¹⁴¹ Kant, Physical Monadology, s.53.

¹⁴² Kant, Physical Monadology, s.54.

önermedir, örneğin uzayın “sürekli (Alm. *Stetige*, İng. *Continuous*)” bir yapıda olduğunu öne sürer, bu tam da Aristoteles’in süreklilik kavramına yakın bir kullanımdır, Aristoteles de Fizik’in VI. kitabında uzayın sonsuz bölünebilirliğini tartışır ve süreklilikle birlikte ele alır.¹⁴³ Bu önerme aynı zamanda atomcu görüşü de karşısına alır ve ilksel ve basitliğe karşı, karmaşık ve sistematik bir yapı öne sürer. Uzayın sonsuz bölünebilirliği fikri, matematikte süreklilik kavramının felsefi temelini oluşturur ve modern matematik felsefesinde önemli bir yer tutar.¹⁴⁴ Ardından 4.önermeye geçer: “Sonsuza kadar bölünebilen bir bileşik (İng. *compound*), ilksel veya basit parçalardan oluşmaz.¹⁴⁵” Sonsuza kadar bölünebilen bir bileşiğin, basit tözlerden oluşamayacağını ileri sürer dolayısıyla uzayın ve maddenin temel yapısının sürekli ve kesintisiz olduğu sonucu çıkar. Yani kesikli, kesintili (Alm. *Diskret, Diskontinuierlich*, İng. *Discret, Discontinuous*) bir yapıda olmadığını özellikle vurgular. Leibniz’in monadolojisinde evrenin basit, bölünemez tözlerden (monadlardan) oluştuğunu öne sürülür. Ancak bu önerme, sonsuza kadar bölünebilen bir bileşiğin basit parçalardan oluşamayacağını söyleyerek, Leibniz’in teorisi ile bir gerilim oluşturur.¹⁴⁶ Kant’ın 5. önermesi ise şöyle der: “Bir cismin her basit unsuru, yani her monad, yalnızca uzayda bulunmakla kalmaz; aynı zamanda bir uzayı doldurur, ancak bu nedenle basitliğini kaybetmez.”¹⁴⁷ Bu noktada Friedman çok önemli bir tespit yapar: “İlk olarak, Kant monadların “uzayda bulunduğunu” belirtir. Bu, monadların uzaydan bağımsız, soyut varlıklar olmadığını, aksine fiziksel gerçekliğin bir parçası olduklarını ima eder. Bu nokta, Kant’ın Leibniz’in daha idealist monad anlayışından ayrıldığı önemli bir noktadır.”¹⁴⁸ Bir diğer önemli nokta da şudur, burada görüldüğü üzere monadların “uzayı doldurduğu” öne sürülür. Bu ifade, monadların sadece uzayda var olmakla kalmayıp, aynı zamanda uzayda bir etki alanına sahip olduklarını gösterir. “Bu, monadların fiziksel gerçeklikte aktif bir rol oynadığını ima eder

---

¹⁴³ Aristotle, *Physics*, çev. R. P. Hardie ve R. K. Gaye, ed. Jonathan Barnes, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1984, Book VI.

¹⁴⁴ John L. Bell, *The Continuous and the Infinitesimal in Mathematics and Philosophy*, Milano: Polimetrica, 2005, s.13-19.

¹⁴⁵ Kant, *Physical Monadology*, s.55.

¹⁴⁶ Leibniz, G.W. “Monadology,” in *Philosophical Essays*, ed. and trans. Roger Ariew and Daniel Garber, Indianapolis: Hackett Publishing, 1989, 213-225.

¹⁴⁷ Kant, *Physical Monadology*, s.56.

¹⁴⁸ Friedman, *Construction of Nature*. 143-44. Ayrıca Bkz. Aynı sayfalardaki 71 ve 72 numaralı dipnotlar da konuyla alakalı önem arz etmektedir.

ve Kant'ın doğa felsefesinin dinamik karakterini yansıtır.”¹⁴⁹ Öncelikle belirtmeliyiz ki bu madde birkaç açıdan önemlidir. Kant maddenin doğası ve uzaydaki varlığı hakkında geleneksel görüşlerden ayrılır, bir cismin “uzayda olması” ve “uzayı doldurması” arasında bir fark vardır. Kant için bir cismin "uzayda olması", o cismin belirli bir konumda bulunması anlamına gelir. Ancak "uzayı doldurması", cismin diğer cisimlere karşı bir direnç göstermesi, yani bir tür kuvvet uyguladığı anlamına gelir ki bu konumuzla direkt alakalıdır. Bu ayrım, Kant'ın maddeyi aktif, dinamik bir şey olarak gördüğünü gösterir. Maddeyi pasif bir şekilde uzayı doldurarak ele alan bir perspektifi artık görmeyiz. Kuvvetler sayesinde ilişkisellik içerisinde bir madde anlayışı vardır, mekanikten dinamiğe geçişte bu oldukça önemlidir. Bir diğer önemli nokta da Kant'ın monadların uzayı doldururken "basitliklerini kaybetmediğini" öne sürmesidir. Bu, monadların bölünemez ve parçalanamaz doğasını korurken aynı zamanda uzaysal bir boyuta sahip olabileceklerini öne sürer. Bu görüş, basitlik ve uzamsallık arasındaki geleneksel karşıtlığı aşmaya çalışır ve Kant'ın metafiziğinde önemli bir yenilik teşkil eder.¹⁵⁰

Bir diğer önermeye geçelim, Kant 6.önermede: “Monad, varlığının küçük uzayını tözsel parçalarının çokluğuyla değil, kendisine dışsal olan ve her iki yanında bulunan şeylerin birbirlerine daha fazla yaklaşmasını engelleyen etkinlik alanı aracılığıyla

¹⁴⁹ Daniel Warren, *Reality and Impenetrability in Kant's Philosophy of Nature*, New York: Routledge, 2001, s. 76. Şimdi, uzaktan etkiye (İng. Action at a distance) itirazına cevap verirken, Kant'ın sadece bir nesnenin olmadığı bir uzayda etki edebileceğini ısrarla belirtirken, temas yoluyla etkime bunu yapmadığını kabul edeceği düşünülebilir. Fakat Kant böyle bir kabulde bulunmaz. Aslında, bir cismin bir başkası üzerinde yalnızca olmadığı bir uzayda etki edebileceğini, hatta doğrudan temas yoluyla etki ettiği durumlarda bile böyle olduğunu savunur. Çünkü bir cisim, itici bir temas kuvveti aracılığıyla başka bir cisme etki ettiğinde bile, diğer cismin olduğu uzayda etki etmektedir. Kant'ın görüşüne göre, bir cismin doldurduğu uzay, yani bir itme kuvveti aracılığıyla işgal ettiği (doldurduğu) uzay, onun olduğu uzaydan kavramsal olarak farklıdır. Kant için, temas yoluyla etki ile uzaktan etki arasında felsefi açıdan anlamlı bir fark yoktur. Bu son nokta, Kant'ın Lambert ve matematiksel-mekanik fiziğin diğer savunucularına yönelik eleştirisinde önemlidir; bu kişilerin uzaktan etkiyi gerçekten itiraz edilebilir bulup bulmadıklarından bağımsız olarak. Kant, direncin (uzayı doldurmanın) uzayda bir şeyin var olmasından analitik olarak türemediğini söylediğinde, bir şeyin bir uzayı sadece o uzayda "olmakla" doldurmayacağını, yani diğerlerine direnmeyeceğini belirtmektedir. Temas yoluyla dirençli etki için de uzaktan etki için de esas olan, Kant'ın Fiziksel Monadoloji'de bir şeyin "dışsal varlığı" olarak adlandırdığı ve "ilişkisel belirlenimler" olarak açıkladığı şeydir (Ak. 1, 481). Bir şeyin belirli bir uzayın dışındaki varlığı, yani "dışsal varlığı", basitçe o uzayda olması açısından anlaşılabilir. Bu ancak diğerleriyle olan ilişkileri, nedensel ilişkileri açısından anlaşılabilir. Dolayısıyla, önceki bölümde açıklanan anlamda, "salt varoluşu" açısından anlaşılabilir. Bu, Kant'ın uzay-doldurma nosyonunun basitçe belirli bir uzayda bir şeyin olması ile olmaması arasındaki karşıtlık açısından anlaşılabilmesi gerektiği konusundaki ısrarının gücünü görmek için çok önemlidir.

¹⁵⁰ Eric Watkins, *Kant and the Sciences*, New York: Oxford University Press, 2001, s. 215. “Kant'ın savı şudur: Boş uzay, olanaklı bir deneyimin nesnesi olamaz, çünkü bu, gerçek bir varlığın yokluğunun algılanmasını gerektirecektir; oysa yalnızca onun varlığının algılanmaması mümkündür.”

belirler.”¹⁵¹ Buradaki etkinlik alanı, küresi (Alm. *Wirkungskreis* veya *Wirkungssphäre*, İng. *Sphere of activity*) kavramı bizim için çok önemlidir. Monad öyle bir yapıda ele alınır ki onun kendine özgü bir sureti varmışçasına, yani kendi tözselliği aynı zamanda nüfuz edilemezlik, içine girilemezlik (Alm. *Undurchdringlichkeit*, İng. *Impenetrability*) özelliğini taşıdığı için monadın çevresindeki varlıkların hareketlerine etki eden bir kuvvet olarak düşünebiliriz; maddenin bir tür maddi sınırır, böylelikle diğer cisimlerle etkileşiminde onlara uyguladığı dolaylı bir kuvvettir. Aslında diyebiliriz ki Kant için ilk döneminde, monad teorisinde de gördüğümüz üzere, nesne klasik anlamdaki felsefe anlayışlarında olduğu gibi “dışarıda” bir şekilde ele alınır. Monadlar, etkinlik alanlarındaki kendi varlıklarını, daha doğrusu kendiliklerini, tam da bu nüfuz edilemezlik özelliği sayesinde kurarlar. Önerme 7’de Kant şöyle der: “Her monadın, basitliğini kaybetmeksizin etkinlik alanı aracılığıyla bir uzayı işgal ettiği [Alm. *erfüllt*, İng. *occupies*, T. *işgal ettiği, kapladığı, doldurduğu*] görüşünü zorluklardan daha fazla korumak.”¹⁵² Diyebiliriz ki Kant’a birçok açıdan sentezci, harmanlayıcı bir filozof demenin yanlış olmadığını alt metninde içeren önermelerden bir tanesini görürüz. Burada hem uzayın karmaşıklığı içerisindeki monadların basit yapılarda (yani kendilerinden daha küçük, bölünebilir bir yapıda olacak bir şey olmadığını) olduğunu hem de bu karmaşadaki, çokluktaki bireysel rollerini anlatır. Dikkat edilirse monadlar sanki hem fiziksel hem de metafiziksel yapılar gibi ele alınırlar, tıpkı bilgisayarların bir yandan yazılımları bir yandan donanımları olması gibi. Yani Kant, aslında ele aldığı metafiziksel kavramları bu dönemde bir şekilde empirik bu anlamda fiziksel, gerçeklikle paralel bir şekilde kurmaya gayret eder. Bu noktada onun etkinlik alanı kavramını bir kez daha ele almak gerekir: Monadlar aslında bir bakıma pasif yapılar gibi ele alınma imkânı sunsa da onların etkinlik alanları sayesinde fizikteki gibi bir tür kuvvet alanları olduğunu bu kavram sayesinde iddia edebiliriz. Monadların ilişkiselliğini ifade eden bu kavram Friedman tarafından şöyle yorumlanır: “Daha başka bir ifadeyle, nihai basit tözlerin (uzamsal olmayan) numenal alemi ile hareket halindeki maddenin fenomenal alemi arasında hala Leibnizci bir ayrım olsa da, bu nihai tözleri birbirine bağlayan gerçek ilişkiler (dışsal belirlenimler), bize fenomenal olarak (uzayda) uzaktan etki eden çekim

---

¹⁵¹ Kant, *Physical Monadology*, s.57.

¹⁵² Kant, *Physical Monadology*, s.58.

ve itme kuvvetleri şeklinde görünür.”¹⁵³ Burada Friedman kuvvetlerin, fenomenal dünya ile numenal dünya arasındaki geçişlilik ilişkisini anlatırken buna getirdiği dipnottaki açıklamada şöyle ele alınır:

Bu monadlar, çekim ve itme kuvvetlerinin nokta benzeri merkezleri olarak tasavvur edilmelidir. Özellikle itme kuvveti, merkezi bir noktadan yayılan küçük bir "etkinlik alanı" formunda, katılık veya nüfuz edilemezlik bölgesi oluşturur. Bu nüfuz edilemezlik bölgesinin geometrik olarak bölünmesi, monadın asıl tözünü hiçbir şekilde bölmez, yalnızca nokta benzeri merkezi kaynağın, söz konusu bölgeden diğer monadları dışlama kapasitesini gösterdiği "etkinlik alanını" böler. Dolayısıyla, nihai basit tözlere veya monadlara olan Leibnizci bağlılık, uzayın sonsuz bölünebilirliğiyle tamamen tutarlıdır (ve işte burada Kant'ın karakteristik dönüşü devreye girer) ancak Newton'un uzaktan etki eden "etkilenmiş kuvvetler" kavramını açıkça benimseyerek sürdürülebilir. Özellikle de ilgili "etkinlik alanının" yarıçapıyla belirlenen çok küçük bir mesafede etkiyen kısa menzilli bir itme kuvveti kavramını benimseyerek.¹⁵⁴

Bir kez daha görürüz ki Kant birleştirici, bir araya getirici bir tarz sergilemiştir, fenomenal dünyayı ele alırken Newtoncu bir perspektifi sahiplenirken Fenomenal dünyayı ele alırken Newton'un perspektifini benimserken, numenal dünya söz konusu olduğunda ise Leibniz'in bakış açısını tercih etmiştir. Bu dönemde bile numenal bir dünya ile fenomenal dünya arasındaki ayrımı, onun geç döneminde ve asıl dönemi diyebileceğimiz Kritik Dönemi'nde de devam etmiştir. Kant'ın ele aldığı çekim kuvveti (Alm. *Anziehungskraft*, İng. *forces of attraction*) ve itme kuvveti (Alm. *Zurückstoßungskraft*, İng. *forces of repulsion*) burada maddenin yapısını kurarken temel bir unsurdur çünkü maddenin parçalarını bir araya getiren ve tutan çekim kuvveti ile maddenin parçalarını belli oranlarda birbirini itmesi ile maddenin cismaniliğinin, onun uzayda bir yer kaplamasının, hacminin belirlenmesi madde dediğimiz şeyin fiziksel özelliklerinin nasıl oluştuğunun kökenini de fiziksel ve metafiziksel bakımdan birlikte ele alınarak açıklamasını verir.

Bir sonraki önermeye, 8.önermeye gelince: "Bir cismin basit unsurunun uzayı işgal etmesini sağlayan kuvvet, başkalarının nüfuz edilemezlik olarak adlandırdığı kuvvetin aynısıdır. İlk kuvvet reddedilirse, ikincisi mümkün olmazdı."¹⁵⁵ Nüfuz edilemezlik, kuvvetler söz konusu olduğunda oldukça ilginç bir konumda ele alınabilir

¹⁵³ Friedman, *Kant's Construction of Nature*, s. 21.

¹⁵⁴ Friedman, *Kant's Construction of Nature*, s. 22.

¹⁵⁵ Kant, *Physical Monadology*, s.59.

çünkü Kant için aslında iki temel kuvvet vardır: itme ve çekme kuvveti. Buna daha önce de değinmiştik. Nüfuz edilemezlik Kant'ın aslında erken dönem metinlerinde ele almaya başladığı bir kavramdır, Fiziksel Monadoloji'de (1756) bu kavramı görüldüğü üzere birçok pasajda incelemiş ve madde ile monad arasındaki ilişkide sıklıkla ele almıştır. Bu önermede görüyoruz ki uzayı doldurma, işgal etme ile nüfuz edilemezlik ikilisi maddeye dair özsel özelliklermiş gibi ele alınır. Böylelikle hem cismaniliği hem de maddenin nüfuz edilemezlik sayesinde birimleştiğini görüyoruz.

4.6.2. Fiziksel Monadoloji İkinci Bölüm: Basit Unsurların Farklılaşması ve Karmaşık Yapıların Ortaya Çıkması

Fiziksel Monadoloji'nin ikinci bölümü, monadların temel özelliklerini cisimsel etkileşimler bağlamında ele alırken, özellikle nüfuz edilemezlik ve temas kavramlarına odaklanır. Bu bağlamda Kant, monadların fiziksel nitelikleri ile cisimlerin ampirik özelliklerini sistematik bir ilişki içinde açıklamaya girişir. Kitabın 2.bölümünde “Fiziksel Monadların En Genel Özelliklerinin, Farklı Nesnelerde Farklılaşmaları ve Cisimlerin Doğasını Anlamaya Katkıları Bakımından Açıklanması”¹⁵⁶ başlığını görürüz. Burada temas (Alm. *Berührung*, İng. *Contact*) kavramı üzerinden bir açıklama yapar, 9.önermede şöyle der: “Temas, birçok unsurun nüfuz edilemezlik kuvvetlerinin karşılıklı uygulanmasıdır.”¹⁵⁷ Şimdiye kadar temas, hep bir sürtünme hareketiyle açıklanıyordu; sürtünme kavramıyla açıklanırken de neden maddelerin birbirlerinin içine nüfuz edip birbirlerine karışmadıkları, en azından mikro seviyelerde, açıklanmaya muhtaç bir durumdu. Kant burada maddenin nüfuz edilemezliği sayesinde bize göre ilginç bir noktaya dikkat çeker burada iki nokta önemlidir. İlki, nüfuz edilemezliği direkt bir kuvvet olarak ele almayıp kuvvetlerin sonucunda ortaya çıkan bir tür “ikincil” kuvvet etkisi olarak ele alması ve diğer nokta ise Kant'ın nüfuz edilemezlik kavramının kendine has ontolojik konumu sayesinde hem fiziksel hem de buna mukabil metafiziksel bir açıklama yaparak maddelerin uzaydaki düzenlerine yönelik savını geliştirmesidir. Nüfuz edilemezliğin bu kendine has konumu aslında onun kuvvetlerin sonucundan türetilmiş

---

¹⁵⁶ Kant, Physical Monadology, s.60.

¹⁵⁷ Kant, Physical Monadology, s.60.

olması ama buna rağmen ne tam olarak empirik yani bu anlamda a posteriori ne de a priori bir kavram olmasından kaynaklanır. Kant için, nüfuz edilemezlik, maddenin temel itici kuvvetinin (Alm. *Grundkraft der Zurückstoßung*, İng. *Repulsive force*) bir sonucudur, bir tür dirençtir. Friedman, Kant'ın geç dönem eserlerinden biri olan Doğa Biliminin Metafiziksel Temelleri'ni incelediği eserinde şöyle der:

“[...] Kant'ın nüfuz edilemezlik kavramına ilişkin temel iddialarından biri, bunun uzaydaki bir şeyin salt gerçeklik kavramından çıkarılamayacağıdır. Özellikle algının öngörülerinde [Alm. *Antizipationen der Wahrnehmung*, İng. *Anticipations of Perception*] Kant, a priori olan bu sonuncu kavramı (adeta gerçeklik artı uzay olarak) nüfuz edilemezliğin empirik kavramından ayırt etmek için özen gösterir. Burada, 9. bölümün sonunda önerildiği gibi, Kant uzayda bir nesnenin giderek daha spesifik kavramlarından oluşan iç içe geçmiş bir dizi öngörür. Bu dizi: Uzayı kendi yayılımı yoluyla kaplayan şeyin (saf geometrik) kavramından, uzayda gerçek veya var olan şeyin (hala saf) kavramına, uzayda hareket edebilen gerçek var olanın (yani, uzayda hareket edebilen olarak maddenin) (empirik) kavramına ve son olarak, Kant'ın tercih ettiği dinamik anlamda nüfuz edilemez olan veya bir uzayı dolduran şeyin (daha da empirik) kavramına kadar uzanır.”¹⁵⁸

Böylelikle teması, fiziksel olarak sadece birbirlerine yakınlık ile ele almaz, aynı zamanda madde(ler)in ilişkiselliği bağlamında dinamik bir bakış açısıyla sunar. Önceki maddeyle ilişkili olarak nüfuz edilemezlik sayesinde birden çok maddenin fiziksel olarak birleşmesinin de zemini hazırlanmış olur zaten Friedman da alıntılarımız kısmın kendi kitabındaki ilgili sayfanın dipnotunda Warren'ın J. Locke'tan yararlandığı pasajı alıntılar ve Warren'a hak verir. Locke'un “iki veya daha fazla şeyin bir olması çelişki olacaktır” önermesi ile de nüfuz edilemezliği ilişkilendirir.¹⁵⁹ Bir sonraki önerme olan 10.önermede: “Cisimler yalnızca nüfuz edilemezlik kuvveti sayesinde belirli bir hacme sahip olmazlar; onlarda aynı şekilde içkin olan başka bir kuvvet, çekim kuvveti olmalıdır. Bu iki kuvvet birlikte cisimlerin yayılımının [Alm. *Ausdehnung der Körper*, İng. *Extension of Bodies*] sınırını belirler.”¹⁶⁰ Henüz genç olan Kant'ın bu önermesi (ve özellikle kitabın ikinci kısmındaki önermeleri) nesnenin kendinde olan bazı özellikleri a priori imişçesine incelenmiştir. Kant'ın henüz meşhur numen-fenomen ayrımı burada

¹⁵⁸ Friedman, *Kant's Construction of Nature*, s. 125.

¹⁵⁹ Bkz. Friedman, *Kant's Construction of Nature*, s. 125, 35 numaralı dipnot.

¹⁶⁰ Kant, *Physical Monadology*, s. 61.

yoktur. Bir diğ er y onden ise temel bu iki kuvvet ile maddenin fiziksel özelliklerini ve kozmolojik düzenin kurallarını belirlemiş olur. 11.önermede: “Eylemsizlik kuvveti (Alm. *Tr gheitskraft*, Lat. *Vis inertiae*,  ng. *Force of inertia*), herhangi bir unsurda sabit bir b y kl ğ e (Alm. *feste Gr   e*,  ng. *Fixed magnitude*) sahiptir ve farklı unsurlarda büyük  l   de değ işlik gösterebilir.”¹⁶¹ Burada daha önce de değ indiğ imiz birkaç ayrıma dayalı  n kabul üzerinden Kant, birimler halinde olan monadların farklı büyüklüklerde olabileceğini öne sürüyor buna bağlı olarak onların eylemsizlik kuvvetlerinin de monadların birbirlerine göre büyük  l   de değ işebildiğini ekliyor. Bilindiğ i  zere Eylemsizlik Yasası, Newton’un birinci hareket yasasıdır: “Her cisim, üzerine etki eden kuvvetler onu bu durumu değ iştirmeye zorlamadıkça, durağan halini veya düzgün doğrusal hareketini sürdürür.”¹⁶² Dolayısıyla bir cismin hareket mekanizmasını bu yolla açıklar. Ayrıca bu önermeyi iki bakımdan incelemek mümkündür. İlki herhangi bir unsurun, ögenin sabit bir eylemsizlik kuvvetine sahip olması olarak geçen kısımda monadların kendilerine has değ işmezliklerine metafiziksel bir bağlamda ele alırken öte yandan önermenin ikinci kısmında ise bu  zelliğ in büyük  l   de değ işebildiğini vurgulamasıdır ki böylece doğadaki değ işimi de fizik üzerinden açıklayabilmektedir.¹⁶³ Bir de belirtmek isteriz ki Kant’ın o dönemde henüz Kritik Projesi de mevcut olmadığı halde daha sonraları olacak transandantal idealizm ile empirik realizm arasındaki ikileminin kökenleri de buralara dayandırılabilir. Bu konuda Guyer, Kant’ın yaşadığı bu karışıklığı onun geç dönemlerinde bile, üstelik ilk Kritik’in yazıldığı yıllarda bile, var olduğunu mektuplaşmalarından ve yazılarında tespit etmiştir.¹⁶⁴

Kitabın son önermesine gelmeden şunları belirtmek isteriz. Kant bu eserde monad anlayışı ile onun geç dönemdeki Kritiklerinden alıştığ ımız perspektifine bir hayli uzak görünse de bazı ortak noktaları barındırmaktadır, aslında bu ortak noktaları bu dönemdeki eserlerine bakarak bulmanın olanaklı olacağı gibi -ki bir kısmını biz burada göstermeye gayret ettik- bir diğ er yandan ve belki de Kant’ın amaçlarını anlamada daha etkili olacağını d ş nd ğ  m z Kant’ın genel üslubunu ve felsefe yapma tarzını takip etmek oldukça yararlı olacaktır. Her iki dönemde de Kant fiziksel dünyadaki değ işim ve

¹⁶¹ Kant, *Physical Monadology*, s. 63.

¹⁶² Isaac Newton, *The Principia: Mathematical Principles of Natural Philosophy*,  ev. ve ed. I. Bernard Cohen, Anne Whitman, and Julia Budenz, Londra: University of California Press, 1999, s. 416.

¹⁶³ Watkins, *Metaphysics of Causality*, s.108-110.

¹⁶⁴ Guyer, *Claims of Knowledge*, s. 25.

sabitlikleri dikkatle incelemiş ve aldığı eğitime uygun olarak birkaç alanda bunu açıklamıştır, böylelikle Kant'ta onun karakteristiği olabilecek fizikten metafiziğe geçiş yönelimi her iki döneminde de sıkça görülür. Kant bir yandan empirik bilgi ile oldukça yakından ilgilenirken ve doğa bilimlerine özellikle atıflar yaparken diğer yandan ise metafizik ile doğa bilimlerinin temelini nasıl atabileceğini araştırır, onun felsefesi geç dönemlerinde de bunu devam ettirir.

Son önerme ise şudur: “Dünyada gözlemlenebilen cisimlerin yoğunluklarındaki özgül farklılık, onların unsurlarının eylemsizliğindeki özgül farklılığa atıfta bulunulmaksızın tam olarak açıklanamaz.”¹⁶⁵ Burada eylemsizliğin yanına bir de cisimlere ait olan yoğunluk ögesi eklenmiştir. Nasıl ki daha önceki önermede eylemsizliği, maddenin unsurlarına atfettiye burada da aynı şekilde yoğunluğu bu unsurların bir özelliği olarak ele almaktadır. Bu bizim konumuz ve problemimiz bağlamında da oldukça önemlidir. Bir maddenin “kendi” özelliği olmasını bizim ona atfetmemizle, yüklememizle diğer yandan bu özelliği farklı şartlar altında gözlemlese veya farklı deneylere soksak bile maddenin kendi unsurlarına kendine içkin bir şekilde olması arasındaki fark aslında fizik konusunda da yine aynı problemin bir uzantısı gibidir. Kant'ın Fiziksel Monadolojisi sadece kuvvet konusunu ele almakla kalmaz, kuvvetlere maruz kalan unsurları da inceler ve unsurları kuvvetlerden bağımsız incelemenin birçok yerde mümkün olmadığını bu eserde görürüz böylelikle bir ilişkisellik içerisinde monadlar ele alınır. Belki de problemin zorluğu da buradan kaynaklanır hem monadlar hem de kuvvetler bir yandan izole bir şekilde incelenmeye çalışılsa da öte yandan aslında bunları bir diğerinin etkisiyle gözlemleyebiliriz; dolayısıyla dinamik bir şekilde incelenmeleri gerekli gibi görünmektedir. Bu bakımdan kendi başına nesne sorununa doğru giderken bunu da hatırlamak gerekecektir.

Genç Kant'ın Fiziksel Monadolojisi gerçekten de “geleneksel metafizik”e yakındır, geleneksel anlamda metafizik dediğimizde de elbette yine başka bir konu açılıyor. Biz genel anlamda diyebiliriz ki geleneksel metafizik derken Antik Yunan'da başlayıp özellikle olan biteni bir töze, tek bir sebebe bağlama eğilimi, bu eğilimin kendisini de gerçeklik kabul edip bunun üzerine kurulan felsefi sistemleri kastediyoruz. Tabii ki özellikle Tanrı, öz, ruh gibi kavramların (birçoğu hala felsefi açıdan bizce

---

¹⁶⁵ Kant, Physical Monadology, s.64.

önemini korumaktadır) üstüne bina edilen sistemlerdir.¹⁶⁶ Özellikle gerçekliğin insan zihninden bağımsız olarak varlığını genel anlamda kabul eden geleneksel metafizik anlayışları, aynı zamanda nesnelerin, varlıkların tözlere sahip olduğunu ve bu tözlerin mutlak/değişmez türde bir ontolojik statüde ele alır.¹⁶⁷ Bu tarzda metafizik günümüzde hala devam etse bile yoğunluğu oldukça azalmış ve bu azalmadaki en büyük pay sahibi kişi ise muhtemelen Kant'tır. Kopernik Devrimiyle birlikte artık nesneler de tözler de genel olarak tüm varlık öznenin zihinsel yapısına uyması gerekir şeklinde ele alınmıştır.¹⁶⁸ Kant'tan devam edip konuyu ona odaklamak gidişatımız açısından daha net olacaktır: Kant'ın monadları ele alma biçimi bu anlamda bir metafizik sistemi kurma çabasının göstergesidir. Burada bizce dikkat edilmesi gereken şey Kant'ı daha modern yapacak şeylerden biri maddeyi bu bağlamda onun inceleme biçimidir çünkü hem mekanik hem dinamik açıdan inceler ve bununla da yetinmez fiziksel olan bitenleri, bir

---

¹⁶⁶ Michael J. Loux, *Metaphysics: A Contemporary Introduction*, New York: Routledge, 2006, s. 9-10. "Büyük olasılıkla, kavramsal şema savunucusunun [burada Yeni Kantçıları kastetmektedir.] dünyanın gerçekte olduğu haliyle ciddi bir felsefi araştırmanın nesnesi olamayacağını reddetmekte haklı olması durumunda, savunucunun bir kavramsal şemanın böyle bir nesne olabileceğini varsaymasının yanlış olduğunu öne süreceklerdir. Kavramsal şema savunucusunun geleneksel metafiziğe karşı argümanındaki temel öncül, şeylerin temsilinde kavramsal yapıların uygulanmasının bizi o şeylere gerçek erişimden alıkoyduğu iddiasıdır; ancak geleneksel metafiziğin savunucuları, kavramsal şema savunucusunun kavramsal çerçeve dediği şeyi nitelendirirken de kavramlar kullanmamız gerektiğine işaret edecek ve kavramsal şema savunucusunun kendi ilkelerine göre, bunun bir kavramsal şemanın doğasını ve yapısını karakterize etme gibi bir şeyin olamayacağı anlamına geldiği sonucuna varacaklardır. Dolayısıyla geleneksel metafizikçiler, kendi metafizik anlayışları sorunluysa, kavramsal şema savunucusununkinin de sorunlu olduğunu ileri süreceklerdir. Ancak geleneksel metafizikçiler, burada daha derin bir ders olduğunda ısrar edeceklerdir. Bu ders, kavramsal şema savunucusunun kavramsal temsil açıklamasında kendini çürüten bir şey olduğudur. Eğer kavramsal şema savunucusu, kavramsal temsil faaliyetinin bizi temsil etmeye çalıştığımız herhangi bir şeyi kavramaktan alıkoyduğunu iddia etmekte haklıysa, o halde neden kavramsal şema savunucusunun kavramsal temsil hakkındaki iddialarını ciddiye almalıyız? Sonuçta, bu iddialar da sadece daha fazla kavramsal temsildir; ama o zaman, kavramsal temsil faaliyetinin doğasını ortaya koymaktan ziyade, bu iddialar, söz konusu iddiaların neyle ilgili olması gerektiğini, yani kavramsal temsil faaliyetini, kavramamızı engelliyor gibi görünmektedir." Burada görüldüğü üzere iç içe girmiş bir tartışmalar silsilesi mevcuttur.

¹⁶⁷David S. Oderberg, *Real Essentialism*, Abingdon: Routledge, 2007, s.1-15, (ayrıca özcülük tartışmaları için bkz. 65-68.)

¹⁶⁸ Frederick C. Beiser, *The Fate of Reason: German Philosophy from Kant to Fichte*, Cambridge: Harvard University Press, 2002, s. 2. Beiser eserinin hemen başında Alman İdealizmini anlatırken bu "anlatıyla" ilgili şöyle der: Bu yorum genellikle Alman idealizmi tarihi hakkında baştan çıkarıcı derecede basit bir anlatıyla birlikte gider. Bu anlatı, esasen Kant'ın "Kopernik Devrimi'nin aşamalı ve kaçınılmaz tamamlanmasının anlatısıdır. Anlatı, Kant'ın gerçekliğin kavramların nesnelere uygunluğundan (transandantal realizm) değil, nesnelerin kavramlara uygunluğundan (transandantal idealizm) ibaret olduğu yönündeki Kopernik doktrini ile başlar. Dram daha sonra, Kant'ın cesaretini kaybederek devrimini nihai sonuçlarına vardırarak gelişir. Kant, önemli sonuçlar doğuracak şekilde, kendinde-şeylere, yani onları bilme koşullarımızdan bağımsız şeylere olan inancına sıkı sıkıya bağlı kalmıştır ve anlama yetisi ile duyarlık arasındaki düalizm üzerinde ısrar etmiştir, öyle ki transandantal özne yalnızca deneyimin formunun kaynağıdır, maddesinin değil. Frederick C. Beiser, *The Fate of Reason: German Philosophy from Kant to Fichte*, Cambridge: Harvard University Press, 2002, s. 2.

şekilde temele oturtmak ister ve bu anlamda bir metafiziğin ilk adımlarını atar. Felsefi anlamda sağduyuya oldukça yakın bir tavırla doğanın keşfedilebilir, gözlemlenebilir ve bu bakımdan da nicelenebilir bir yapıya sahip olduğu görüşü böylelikle iyice güç kazanmaya başlamıştır. Yine de burada kuvvetler özel bir konumdadır çünkü ne tam olarak kendilerini görebiliriz ne de onlar olmadan nesneler arası ilişkileri fiziksel olarak açıklayabiliriz. Bu durumda sanki fenomenal dünya ile numenal dünya arasında bir geçiş aracı olarak kuvvetleri bir daha ele almak gerekebilir. Fiziksel Monadoloji, buna imkân verecek olsa da Kant'ın henüz Kritik öncesi bir eseri olduğu için Birinci Kritiği ve Doğa Biliminin Metafizik Temelleri'ni incelemeden henüz net bir yargıya varmak doğru olmayacaktır.

4.7 Kuvvetin Tanımsal Aporia'sı: A Priori ve A Posteriori Arasında Kuvvetin Kantçı İkilemi

Kuvvet kavramının Kant'ın felsefesindeki büyük önemi, doğa bilimleri ve özellikle de fizikteki konumu itibarıyla açıkça ortadadır; bununla birlikte bize göre asıl önemi bundan da büyüktür. Önceki bölümde gösterdiğimiz gibi kuvvet kavramı, bize göre ontolojik açıdan bir geçiş kavramıdır. Böylelikle kuvvet/ler sayesinde biz doğadaki hareketi ve dolayısıyla değişimi yine buna bağlı olarak değişmemeyi sabit kalmayı anlarız. Kant'ın nedensellik kavramına olan ilgisini ve Hume'un bu kavrama eleştirisini, Kant'ın ne derecede önemsedğini biliyoruz.¹⁶⁹ Hume'un nedensellik eleştirisi bilindiği üzere nedenselliğin empirik gözlemlerimizden türetildiği ve aslında alışkanlık gereği neden ve etkinin ardışık olarak sanki zorunlu bir bağıntıymışçasına ele almamızdır.¹⁷⁰ Kant bu

---

¹⁶⁹ Kant, *KrV*, B5. Şimdi, böyle zorunlu ve en sıkı anlamda evrensel ve dolayısıyla saf a priori yargıların insan bilgisinde fiilen mevcut olduğunu göstermek kolaydır. Eğer bilimlerden bir örnek isteniyorsa, yalnızca matematiğin tüm önermelerine bakmak yeterlidir; eğer en sıradan anlama yetisi kullanımından bir örnek isteniyorsa, “tüm değişimlerin birer nedeni olmalıdır” önermesi bu amaç için işe yarayacaktır. Bu son durumda bir neden kavramının kendisi bir etki ile bağıntının zorunluğu ve bir kuralın sıkı evrenselliği kavramını öylesine açıkça kapsar ki kavram eğer onu, Hume'un yaptığı gibi, olmakta olanın önceden olanla yineleyerek birleştirilmesinden ve bundan kaynaklanan o temsilleri birbirleri ile bağlama alışkanlığından (ve buna göre yalnızca öznel zorunluktan) türetecek olsaydık, bütünüyle yiterdi. Bilgilerimizdeki saf a priori ilkelerin edimselliğini kanıtlamak için bu tür örnekler gerekmeksizin de bu ilkelerin deneyimin kendisinin olanağı için vazgeçilmez oldukları gösterilebilir ve dolayısıyla varoluşları a priori kanıtlanabilir. Çünkü deneyimin kendisi kesinliğini nereden alabilirdi, eğer ilerlemesinde bağımlı olduğu tüm kurallar her zaman empirik ve dolayısıyla olumsal olsalardı ve o zaman tüm bu kuralları ilk İlkeler olarak geçerli saymak zor olurdu.

¹⁷⁰ David Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, Oxford: Clarendon Press, 1975, 26-27.

eleştiriyi oldukça titiz bir şekilde dikkate alıp inceler ve cevabı onun Transandantal felsefesinin temelindeki yetilerden birinde belki de en çok üstünde durduğunda yatar; o, “nedenselliğin deneyimden türetilmediğini anlama yetisinin bir kategorisi olduğu savını¹⁷¹ öne sürer.” Kant’a göre nedenselliğin transandantal yetilerimizle belirlendiğini görmüş olduk, böylelikle Hume’un eleştirisini kabul ederek o meşhur ifadeyle “dogmatik uykusundan”¹⁷² uyandığını görürüz. Nedensellik konusu ile kuvvet konusu bizim konumuz bağlamında oldukça iç içelerdir. Nedenselliğin başlatıcısı yani bir bakıma itkisi kuvvettir. Kuvvetler sayesinde bir nedensellik anlayışı elde edebiliyoruz; bu konu nedenselliğin doğada mı yoksa zihnimizde mi olduğu tartışmasından daha farklı bir konudur ve her iki durumda da bizce geçerliğini korur. Transandantal İdealist bir perspektif için zihnimizde neden ve etki kavramlarının başlatıcısıdır, eğer nedenselliği dışarıda kabul edeceksek de yine bu nedenin başlatıcısı bir kuvvettir, bunun hangi kuvvet olduğu ve nasıllığı ise doğa bilimlerinin konusudur.

Kuvvet kavramının bu denli önemli olmasının önemli nedenlerinden biri de aslında onun tanımının belirsizliğinde yatar. Günümüzde hala kuvvet kavramının Modern Fizik’teki tanımı ve konumunu belirlemek bir hayli zordur; bununla birlikte bazı temel uzlaşılar vardır. Örneğin Feynman bu konuyla alakalı kitabının¹⁷³ Newton fiziğini yorumladığı “Kuvvet Nedir (İng. *What is Force?*)” bölümünün yer aldığı kısımda, Newton’un yasalarını kullanabilmek için bir formüle sahip olmamız gerektiğini ve bir cismin ivmelenmesinden hareketle onun etkenliğini tespit edebileceğimizi belirtir.¹⁷⁴ Bize göre kuvveti ayrı kılan unsurlardan biri de bu tarz bir ontolojik statüye sahip olmasıdır, yani onu direkt olarak gözlemlemek yerine etkilerini görebildiğimiz için kuvvet esasında geri çıkarımsal akıl yürütme ile elde edilen kavramdır. Bu konu Kant’ın fizikten metafiziğe geçişinde kullandığına benzer argümanlarla ortaya şöyle konabilir, Newton Principia’sında konuyla alakalı şöyle der:

Biz el sanatlarından ziyade doğa felsefesiyle ve yapay kuvvetlerden ziyade doğal kuvvetlerle ilgilendiğimizden, gravitasyon, levitasyon, elastik

¹⁷¹ Kant, *KrV*, A189-211/B232-256.

¹⁷² Kant, *Prolegomena*, s.10.

¹⁷³ Richard P. Feynman, Robert B. Leighton, and Matthew Sands, *Feynman Lectures on Physics, Vol. I: Mainly Mechanics, Radiation and Heat, New millennium edition*, New York: Basic Books, 2011, Bölüm 9: Başlık 4, s.6.

¹⁷⁴ Feynman, vd., *Lectures on Physics, Vol. I*, Bölüm 9: Başlık:4 s. 6-7.

kuvvetler, akışkanların direnci ve bu türden çekme veya itme kuvvetleri üzerine odaklanıyoruz. Dolayısıyla mevcut eserimiz, doğa felsefesinin matematiksel ilkelerini ortaya koymaktadır. Zira felsefenin temel problemi, hareket fenomenlerinden doğanın kuvvetlerini keşfetmek ve sonra bu kuvvetlerden diğer fenomenleri göstermek olarak görünmektedir. 1. ve 2. kitaplardaki genel önermeler bu gayelere yöneliktir; 3. kitapta ise evren sistemine dair açıklamamız bu önermeleri örneklendirir.¹⁷⁵

Newton için kuvvet kavramının felsefi araştırmalar açısından hayati bir pozisyonda olduğunu görürüz. Alıntıdaki önemli vurguyu tekrar belirtmek isteriz ki az önce bahsettiğimiz geri çıkarımsal akıl yürütme formunun içeriğini, yani fenomenlerden geri giderek onları değişime uğratan ya da sabit bırakan etkiyi bulma uğraşını felsefenin temel problemi olarak görür. Aslında bu uğraşının kendisi bizim perspektifimizde olgusalılığı aşan bir uğraşı olduğundan genç dönemindeki Kant bize göre haklı bir çaba ile bu anlamda bir metafiziğe girişmiştir. Sanki empirik realitede gözlemlenebilir bir etki, kendisi değil de bir uzantısıymış gibi algılanır hale geliyor.

20.yüzyılın başlarında Einstein, ışık hızına yaklaşan momentumlara sahip nesneler üzerindeki kuvvetlerin etkisini doğru bir şekilde öngören ve aynı zamanda yerçekimi ve eylemsizliğin ürettiği kuvvetler hakkında içgörü sağlayan bir görelilik teorisi geliştirdi. Kuantum mekaniğine dair modern anlayışlar ve parçacıkları ışık hızına yakın hızlara çıkarabilen teknoloji sayesinde, parçacık fiziği, atomlardan daha küçük parçacıklar arasındaki kuvvetleri tanımlamak için bir Standart Model oluşturdu. Standart Model ayar bozonları adı verilen değiş tokuş edilen parçacıkların, kuvvetlerin yayılımı ve emiliminin temel mekanizması olduğunu öngörür. Sadece dört ana etkileşim bilinmektedir:¹⁷⁶ azalan kuvvet sırasıyla güçlü, elektromanyetik, zayıf ve kütle çekim kuvvetleridir. 1970'ler ve 1980'lerde yapılan yüksek enerjili parçacık fiziği gözlemleri, zayıf ve elektromanyetik kuvvetlerin daha temel bir elektrozayıf etkileşimin (kuvvetin) ifadeleri olduğunu doğrulamıştır.¹⁷⁷ Bununla birlikte bir problem daha doğar, bu kuvvetleri ortak bir kuram altında nasıl bir araya getirebileceğimiz problemi. Başka bir deyişle kuvvetleri, kendilerinde kuvvet olarak ele alabileceğimiz ortak bir kuvvet tözü var mıdır?

---

¹⁷⁵ Newton, *Principia*, s.382.

¹⁷⁶ Feynman, *Lectures on Physics, Vol. I*, Bölüm 2: Başlık: 2, s.9.

¹⁷⁷ D. Kleppner, R.J. Kolenkow, *An Introduction to Mechanics*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s.79.

Bu süreçte, Standart Model, üç temel kuvveti açıklamakta bir şekilde başarılı oldu: güçlü, zayıf ve elektromanyetik kuvvetler. Ancak, bu model kütle çekim kuvvetini kapsamaz ve bu eksiklik, genel görelilik teorisi ile Standart Model'i birleştiren bir kuantum yerçekimi teorisi arayışına yol açtı. Bu eksiklik özellikle kozmolojik ölçeklerde, evrenin genişleme hızının beklenenin aksine hızlandığını gösteren karanlık enerji ve karanlık madde gibi olguların keşfiyle daha da belirgin hale geldi. Bu gözlemler, mevcut teorilerin ötesinde yeni bir fiziğin gerekli olduğuna işaret etmektedir.¹⁷⁸

Görüldüğü üzere teorik fizik söz konusu olduğunda da kuvvet kavramına dair problemler gittikçe dallanarak karmaşık bir hale gelmektedir. Belirttiğimiz gibi 20. yüzyılın ortalarında, zayıf ve elektromanyetik kuvvetler arasındaki derin bağlantıları keşfetme çalışmaları yoğunlaştı ve nihayetinde bu iki kuvvetin daha temel bir "elektrozayıf" kuvvetin ifadeleri olduğu doğrulandı. Bu birleşim, Standart Model'in gelişimini büyük ölçüde etkiledi.

Standart Model, dört temel kuvvetten üçünü—güçlü, zayıf ve elektromanyetik kuvvetleri—başarıyla tanımlayarak evrenin temel yapı taşlarını ve bunlar arasındaki etkileşimleri açıklayan kapsamlı bir çerçeve sunar. Bu model, protonların ve nötronların daha küçük parçacıklar olan kuarklardan oluştuğunu ve kuarklar arasındaki güçlü kuvvetin gluonlar aracılığıyla taşındığını öne sürer. Elektronlar ve nötrino gibi leptonlar ise elektromanyetik ve zayıf kuvvetlerle etkileşime girer. Bu kuvvetlerin birleşimi, atom altı parçacıkların ve dolayısıyla maddenin yapı taşlarının nasıl bir araya geldiğini açıklar. Bu teorik çerçeve, günümüzde fizikteki birçok deneysel sonucu başarılı bir şekilde açıklamaktadır.¹⁷⁹

Standart Model'in gelişiminin önemli bir kilometre taşı, Higgs bozonunun keşfidir. Higgs mekanizması, parçacıkların kütle kazanmasını açıklayan bir mekanizma olarak büyük önem taşır. 2012 yılında Cern'deki Büyük Hadron Çarpıştırıcısı'nda (İng. *The Large Hadron Collider (LHC)*) Higgs bozonunun keşfi, Standart Model'in öngörülerini doğrulayan ve parçacık fiziğinde devrim niteliğinde bir keşif olarak kabul edilir.¹⁸⁰ Bununla birlikte Standart Model'in de elbette açıklayamadığı önemli konular var:

---

¹⁷⁸ Feynman, *Lectures on Physics*, Bölüm 2: Başlık:2 s.2-10.

¹⁷⁹ Frank Wilczek, *A Beautiful Question: Finding Nature's Deep Design*, New York: Penguin Press, 2015, s. 224, 253-263.

¹⁸⁰ Gordon Kane, *Modern Elementary Particle Physics: The Fundamental Particles and Fields*, Reading: Addison-Wesley, 1993, s.105-109.

Karanlık madde ve karanlık enerji, uzaydaki dağılımlarıyla birlikte, normal madde üzerindeki gözlemlerden çıkarılır. Astrofiziksel ve kozmolojik birçok bağlamda, bilinen fizik yasalarını (yani, Temel'i) kullanarak normal maddenin hareketini ancak normal madde dışında ek kütle kaynaklarının var olduğunu varsaydığımızda açıklayabildiğimizi görüyoruz. Başka bir deyişle, normal maddenin kendi yerçekimi etkisi altında hesapladığımız hareket, gözlemlenen hareketiyle uyuşmuyor.¹⁸¹

Standart Model'de açıklanamayan bu gibi fenomenleri açıklamak için de Süpersimetri Teorisi kullanılır bununla birlikte Süpersimetri'nin şu anki aşamada sadece bir teorik çerçeve sunduğunu söyleyebiliriz ve gözlemsel süpersimetrik bir veriye henüz raslanmamıştır.¹⁸² Son olarak bu anlamda bahsedebileceğimiz bir teoriyi daha ele almak isteriz.

Fizik tarihinde ilk kez, evrenin üzerine inşa edildiği her temel özelliği açıklama kapasitesine sahip bir çerçeveye sahibiz. Bu nedenle sicim teorisi bazen 'her şeyin teorisi' (İng. *Theory Of Everything*) ya da nihai (İng. *Ultimate*) veya son (İng. *Final*) teori olarak tanımlanmaktadır. Bu görkemli tanımlayıcı terimler, fiziğin mümkün olan en derin teorisine işaret etmek içindir, diğerlerinin temelini oluşturan, daha derin bir açıklayıcı temel gerektirmeyen ve hatta buna izin vermeyen bir teori.¹⁸³

Green, Sicim Teorisi konusunu geniş kitlelere yayan eserleriyle bilinen en önemli fizikçilerden biridir. Aynı zamanda o, Sicim Teorisi ile ilişkilendirebileceğimiz Süpersimetri'nin rolünü de¹⁸⁴ incelemiştir. Ama bu tam olarak bizim konumuzla alakalı değildir. Sicim Teorisi, kuvvet konusunda belki de rastlanabilecek en ilginç kuramlardan biridir. Bu teori sayesinde Einstein'ın Genel Göreliliği ile Kuantum Mekaniği uyuşması sağlanmaktadır. "Sicim teorisine göre, evrenin temel bileşenleri noktasal parçacıklar değildir. Aksine, sonsuz ince lastik bantlara benzeyen, ileri geri titreşen küçük, tek

---

¹⁸¹ Wilczek, *Nature's Deep Design*, s.232.

¹⁸² Natalie Wolchover, "What No New Particles Means for Physics," *Quanta Magazine*, August 9, 2016, <https://www.quantamagazine.org/what-no-new-particles-means-for-physics-20160809/> (erişim:17.05.2024) Süpersimetri üzerine, doğada var olduğuna dair kanıt sağlayamayan çok sayıda deney yapılmıştır.

¹⁸³ Brian Greene, *The Elegant Universe: Superstrings, Hidden Dimensions, and the Quest for the Ultimate Theory*, New York: Vintage Books, 2000, s.12.

¹⁸⁴ Greene, *Elegant Universe*, s.81.

boyutlu filamentlerdir.”¹⁸⁵ Bu teoriye göre farklı türde görünen şeyler aslında sicimlerin adeta farklı görünümümlü ama aynı olan imleridir. Böylelikle sicimler yani bu ufak iplik görünümümlü şeyler farklı tarzda kuvvetlerin de maddelerin ortak birer aktarıcısı görevini üstlenir.¹⁸⁶ Bizi buradan en çok ilgilendiren konu ise bu birleştirilmiş (İng. *Unified*) açıklama modelidir.¹⁸⁷ Bu sayede artık kuvvetlerin birleştirilmiş bir halini görmek belki de bizi bir tür kuvvetin kendiliğine mi götürecektir acaba? Bunu söylemek için hala erken diyebiliriz; bununla birlikte sicim teorisinin en kapsayıcı açıklama çerçevelerinden biri olduğunu ve bu anlamda sadece teorik fizik ile sınırlı kalmaması gerektiğini ve metafizik temellerinin de araştırılabileceğini ve böylece felsefi izdüşümünün bulunabileceğini söyleyebiliriz.

Tarihsel olarak teoriler değişse, ilerlese ve doğal olarak genişlese bile sanki kuvvet kavramının sistemdeki yeri bazı açılardan benzer kalacak yani, fizikteki yeni bir teori ya da felsefede bambaşka tarzda bir epistemoloji vb. ortaya çıksa ve onu yine açıklamaya çalışsa bile, direkt olarak kendisi yerine onu etkileri itibariyle açıklanırken bulacağımız gibi görünmektedir. Peki bu hipotezimiz bizim için ne ifade eder? Bize kalırsa buradan çıkarılabilecek en önemli sonuçlardan biri şudur: Bize göre bir şeyin kendiliğine direkt olarak empirik realitede erişilememesi ancak onun etkilerine bu alanda erişilmesi onun kendiliğinin var olmadığını göstermez, bilme kipimizin ona karşı farklı olduğunu ifade eder. O halde yeni bir içerik türü ile karşı karşıyayız, ne tam anlamıyla Kantçı perspektifte bilgi ne de yine aynı perspektifte düşünce olan bir şey. Bize göre bu bir *ara nesne* statüsüdür, başka bir deyişle ara nesne derken biz, düşüncenin kurgul tarafına benzer ama bilmenin görüsel içeriğine de sahip olan bir ontolojik aradan bahsediyoruz. Şimdi, bölümümüzün bağlamına geri getirecek olursak kuvveti felsefe bakımından şöyle tanımlayabiliriz: Kuvvet, nesnelerin birbirleriyle ve çevreleriyle etkileşimini sağlayan, doğrudan gözlemlenemeyen ancak etkileri üzerinden anlaşılabilen bir aracı varlık olarak

---

¹⁸⁵ Greene, *Elegant Universe*, s.65.

¹⁸⁶ Greene, *Elegant Universe*, s.69.

¹⁸⁷ Greene, *Elegant Universe*, s.203-215. “Sicim teorisi tüm kuvvetleri ve tüm maddeleri kapsayabilecek tek bir açıklayıcı çerçeve sunmaktadır. Tek bir ilkeden -en mikroskobik düzeydeki her şeyin titreşen sicimlerin kombinasyonlarından oluştuğu ilkesinden- yola çıkan sicim teorisi, tüm kuvvetleri ve tüm maddeyi kapsayabilen tek bir açıklayıcı çerçeve sunmaktadır.” Ayrıca Bkz. “Sicim teorisi bağlamında, yerçekimi artık diğer kuvvetlerden temelde farklı değildir. Bunun yerine, tıpkı fotonun elektromanyetizma için olduğu gibi, sicimin başka bir titreşim modelidir. Bu kavrayış, yerçekimini kuantum çerçevesine dahil etmek için bir araç sunmakta ve potansiyel olarak genel görelilik ile kuantum mekaniğini başarılı bir şekilde birleştiren birleşik bir teoriye yol açmaktadır.”

tanımlanabilir. Böylelikle nedensellik, zihnin anlama yetisinin bir kategorisi olarak ele alınsa dahi (yani içkin bir konumda olduğunda bile), kuvvet kavramı, tezahürlerin ötesine geçerek kendinde şeylerin doğasını anlamamıza olanak sağlayan bizce özgün bir konuma sahiptir. Kuvvet, fenomenal dünyanın kuruluşunda temel rol oynamakla kalmaz, aynı zamanda numenal alana erişimimizi sağlayan bir köprü vazifesi görür. Bu anlamda kuvvet, hem transandantal estetiğin (uzay ve zaman formları) hem de transandantal analitiğin (anlama yetisinin kategorileri) sınırlarını aşan, deneyimin olanaklılık koşullarını oluşturmakla birlikte kendinde gerçekliğe de işaret eden çift yönlü bir yapı taşıdır. Kant'ın kuvvet kavramına dair görüşleri ele alınırken genellikle "itme ve çekme kuvvetlerine olan güveni"¹⁸⁸ ve ayrıca "kuvvetin saf ama türetilen bir kavram olduğu"¹⁸⁹ anlatılır. Bu oldukça ilginçtir ki kuvvetlerin saflığına onları Kant perspektifinden ele alırken pek de rastlamayız çünkü her defasında onun etkilerini empirik olarak gözlemleriz. Oysa tanımımızda da belirtildiği üzere kuvvet bundan daha fazlasına işaret eder, etkileşimin her türüsünü içerir. Henüz keşfedemediklerimizi de.

---

¹⁸⁸ Helmut Holzhey, Vilem Mudroch, *Historical Dictionary of Kant and Kantianism*, Lanham Md.: Scarecrow Press, 2005, s.126.

¹⁸⁹ Jeffrey Edwards, "Force (Kraft)," *The Cambridge Kant Lexicon*, ed. Julian Wuerth, New York: Cambridge University Press, 2021, s.190.

SONUÇ

Bu çalışmamızda Kant'ın Transandantal Felsefesi içinde “kendi başına şey”, “orada” özne sanki etki etmese bile bir şekilde var olan şeyler hakkında bir soruşturma yapmaya gayret ettik. Bunu yaparken de bize bazı problemler belirdi. Bunların içinde aslında (1) Kuvvet (ler)in Zihinden Bağımsız Olarak Kendi Başına Varlıkları,(2) Yetiler Arasında Doğru Ayrım Yapmamanın Bir Sonucu Olarak Amfiboli ve Kavram/Görü Ayrımı Esasında Nesnelerin Kendi Başına Varlıkları ve son olarak (3) Bir Nesnenin Çekirdeği (İçi) Meselesi gibi problemler ortaya çıktı. Bunları tek tek incelemek oldukça kapsamlı bir çalışmayı gerektirdi. Ön çalışmalarımızda biz tüm problemleri incelerken sonunda daha çok kuvvet kısmının bir “ara bölge” yaratabildiği savına odaklandık. Tezimiz bir “ara nesne” kuruluşu çabası ile kendinde şeyler ile temsiller arasına bir gri bölge oluşturmayı denemiştir. Bunun için ise kuvvetlerin bu bölgede olup olamayacağı hipotezi ele alınmıştır. Kuvvet kavramı hakikaten de öyle kendine özgü bir role sahiptir ki onu günümüzde de çözümlemek hala eksik bir projenin parçasıdır, Modern Fizikte Kuantum Alan Teorisi ve Standart Model’de de bu henüz başarılammıştır. Bu durum Klasik anlamda olmasa da “Yeni” tarzda bir metafiziğin hala gerekli olup olmadığı sorusunu gündeme getirmiştir. Nitekim etkilerini bildiğimiz bir şeyin kendisini bilme çabamız oldukça doğaldır. Burada kastedilen kendilik henüz temsil aşamasında bile olsa keşfedilebilmiş değildir, fizikçiler tüm temel kuvvetleri tek bir teoride birleştirmeye çalışmaktadırlar; buna tezimizin son bölümünde değindik. Belki de bu tarz bir arayışı sadece gözlemlenebilir bir metotla yapmak mümkün değildir. Bu gibi sorunlar bizi kuvvet problemini araştırmaya ve fizik ile metafizik arasındaki geçişliliği incelemeye yönlendirdi.

Kant'ın özellikle gençlik döneminde fiziğe, Newton fiziğine, duyduğu ilgi bilinen bir şeydir. Newton'un fizik evrenine mekanik bir anlayışın hâkim olduğu da iyi bilinir. Tam da bu bakımdan Kant'ın bu mekanik evreni ele alma biçimini öznenin zihinsel yetileri üzerinden açıklaması ve olan biten tüm içeriği öznellikle sınırlandırması bize göre bazı bilimsel problemleri de ortaya koymaktadır. Bilimsel nesnellik sorunu, doğrunun ölçütü sorunu, bir anlamda solipsizm sorunu, bilimsel realizm ve anti-realizm problemi gibi durumları doğurur. Aslında bir ara bölge kuruluşuyla bu sorunların bazılarını

potansiyel çözüm önerileri getirebilecek bir zemin aramaya çalıştık. Ara bölge ile öznel yetiler ile nesnel gerçeklik arasında bir geçiş alanı sağlayarak, bilimsel nesnellik sorununa yeni bir bakış açısı sunabilir. Ara bölge bilimsel teorilerin gerçekliği temsil etme kapasitesini yeniden değerlendirmemize olanak sağlayabilir, böylece realizm ve anti-realizm tartışmasına yeni bir boyut katabilir. İnaniyoruz ki Kant'ın felsefesi günümüzde hala en etkili birkaç felsefeden biri olma özelliğini hala korumaktadır. Bu bakımdan Kant'ın perspektifi üzerinden tekrardan kurulabilecek bir nesneler teorisi de mümkün olabilir.

Çalışmamız bazı kısıtlılıklara da sahiptir. Yüksek lisans tezi kapsamında henüz temsillerden kendi başına nesnelere geçiş aşamasında kuvvetlerin rolünü göstermeye gayret ettik. Bu geniş bir projenin belki de ilk adımı ve tam da bu bakımdan bir nesneler teorisine girişin ilk spesifik örneği olan kuvvetleri içerir. Belirtmeliyiz ki bu daha geniş bir nesneler teorisinin sadece bir parçasıdır. Bilim, felsefe, sanat gibi geniş disiplinlerde farklı nesne tipleri vardır, bunları tek bir kategoriye dahil bir şekilde ele almak mümkün değil gibi görünmektedir. Bu çokluk arasındaki sanki varmış gibi de görünen ortaklık özellikle her geçen gün daha da zorlaşmaktadır ve tam da bu sebeple yeni bir nesne teorisine de ihtiyaç duyulmaktadır. Bu anlamda Tümmeller Problemi belki hala cevaplarını aramaktadır; bununla birlikte bu probleme cevap üretecek yeni ontolojilere de ihtiyaç duyulmaktadır.

Son olarak ise belirtmek isteriz ki Kant'ın Transandantal Felsefesinde eğer yapmayı denediğimiz şeyin giriş kısmını bile başarabildiysek bir tür yeni ontoloji ve buna bağlı bir nesne teorisi geliştirilebilir. Bizim amacımız “Kendi Başınlık Problemi Bağlamında Bir Nesneler Teorisi”ne gitmek iken bunu yüksek lisans tezimizde henüz temsillerden, kendi başına nesnelere geçiş aşamasında kuvvetleri göstererek tamamlayabildik. Daha geniş bir anlamda nesneler teorimizi şu şekilde genişletebileceğimiz bir çalışma yapmayı daha sonra gerçekleştirme umudunu taşıyoruz:

1. Doğal Nesneler Esasında Kendi Başınlık
2. Yapay Nesneler (Artefact) Esasında Kendi Başınlık
  - 2.1. Belirli Bir İşlevi (Ergon) Taşıyan Yapay Nesneler
  - 2.2. İşleve Çıkarsız, İlgisiz (Disinterested) Yaklaşıldığında da Özerk Varlığını Sürdürebilen Bir Estetik Nesnenin Kendi Başınlığı – Embodied Meaning

Kendi ilgimiz dolayısıyla bir sanat nesnesi kuruluşuna ihtiyacımız olduğunu gözlemliyor ve bu eksikliğin de keyfi olanın ötesine geçebilecek bir nesne teorisiyle kurulabileceğini düşünüyoruz. Bu teorinin keyfi veya öznel değerlendirmelerin ötesine geçebilecek nesnel temellere dayanan bir varlık statüsünde olduğunu düşünüyoruz. Böyle bir teori sanat eserlerinin özerk varlığını ve anlamını daha derinlemesine anlamamıza olanak sağlayacaktır. Tam da bu bakımdan, sanat nesnelerinin kendi başına varlığını incelemek, onların hem fiziksel, somut hem de kavramsal, soyut boyutlarını ele almayı gerektirir. Sanat eserlerinin, yaratıcısından ve izleyicisinden bağımsız olarak var olabilen kendi içsel değerini ve anlamını taşıyan dış varlıklar olarak nasıl var olabildiğini araştırmak, çalışmamızın önemli bir parçası olacaktır. Eğer olur da yapabilirsek bu nesneler teorisi sadece sanat alanıyla sınırlı kalmayacak doğal ve yapay nesneler arasındaki ilişkileri, Kant'tan da bildiğimiz işlevsellik ve estetik arasındaki gerilimi ve nesnelerin ontolojik statülerindeki farklılıkları da sorgulayacaktır. Bu sayede nesnelerin varoluşuna dair daha bütüncül ve derinlikli bir anlayış geliştirmeyi hedefliyoruz.

KAYNAKLAR

- Abela, Paul. *Kant's Empirical Realism*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Allison, Henry E. *Kant's Transcendental Idealism: An Interpretation and Defens*. New Haven: Yale University Press, 2004.
- Ameriks, Karl. *Kant's Theory of Mind: An Analysis of the Paralogisms of Pure Reason*. New York: Oxford University Press, 2000.
- . “On Universality, Necessity, and Law in General in Kant”. *Kant and the Laws of Nature*, editör Michael Massimi ve Angela Breitenbach, 30-48. New York: Cambridge University Press, 2017.
- Aristotle. *Physics*. Editör Jonathan Barnes. Çeviren R. P. Hardie ve R. K. Gaye. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1991.
- Bakewell, Charles M. “The Problem of Transcendence”. *The Philosophical Review* 20, 2 (1911): 113-36.
- Beiser, Frederick C. *The Fate of Reason: German Philosophy from Kant to Fichte*. Cambridge: Harvard University Press, 2002.
- Bormann, Claus von. “Kritik”. *Historisches Wörterbuch der Philosophie (HWPh)*, editör Karlfried Gründer, 4:1281-84. Basel: Schwabe & Co, 1976.
- Braiban, Sylvie, Giorgio Giacomelli, ve Maurizio Spurio. *Particles and Fundamental Interactions: An Introduction to Particle Physics (Undergraduate Lecture Notes in Physics)*. Dordrecht, Heidelberg, London, New York: Springer, 2012.
- Cassirer, Ernst. *Kant's Life and Thought*. Çeviren James Haden. New Haven: Yale University Press, 1981.
- Caygill, Howard. “Time”. *A Kant Dictionary*, 394-98. Oxford: Blackwell, 1995.
- Çitil, Ayhan. *Kant Okumaları & Birinci Kritik*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2021.
- Edwards, Jeffrey. “Force (Kraft)”. *The Cambridge Kant Lexicon*, editör Julian Wuerth, 190-92. New York: Cambridge University Press, 2021.
- Ellison, Addison. “The Case for Absolute Spontaneity in Kant's Critique of Pure Reason”. *Con-Textos Kantianos*, 6 (2017): 138-64.
- Feynman, Richard P., Robert B. Leighton ve Matthew Sands. *Feynman Lectures on Physics, Vol. I: Mainly Mechanics, Radiation and Heat, New Millennium Edition*. New York: Basic Books, 2011.

- Fraassen, Bas C. van. *The Scientific Image*. Oxford: Oxford University Press, 1980.
- Friedman, Michael. "Kant on Geometry and Spatial Intuition". *Synthese*, 186 (2012): 231-55.
- . *Kant's Construction of Nature: A Reading of the Metaphysical Foundations of Natural Science*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- Gözkân, H. Bülent. "Kant'ın Eleştiri Öncesi Döneminden Eleştiri Dönemine Geçişteki Anahtar Yazı: Uzayda Yönler Arasındaki Farklılığın Nihai Dayanağı Hakkında". *Felsefe Tartışmaları*, 37 (2006): 43-55.
- . *Kant'ın Şemsiyesi, Kant'ın Teorik Felsefesi Üzerine Yazılar*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2022.
- Greene, Brian. *The Elegant Universe: Superstrings, Hidden Dimensions, and the Quest for the Ultimate Theory*. New York: Vintage Books, 2000.
- Griffiths, David J. *Introduction to Elementary Particles*. Chichester, UK: Wiley, 2008.
- Grüne, Stefanie. "Kant and the Spontaneity of the Understanding". *Self, World, and Art: Metaphysical Topics in Kant and Hegel*, editör Dina Emundts, 145-76. Berlin, Boston: De Gruyter, 2013.
- Guyer, Paul. *Kant and the Claims of Knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- Hatfield, Gary. "Kant on the perception of space and time". *Kant and Modern Philosophy*, editör Paul Guyer, 61-93. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Heimsoeth, Heinz. *Kant'ın Felsefesi*. Çeviren Takiyettin Mengüşoğlu. Ankara: Doğu Batı, 2016.
- Holzhey, Helmut, ve Vilem Mudroch. *Historical Dictionary of Kant and Kantianism*. Lanham, Md: Scarecrow Press, 2005.
- Hume, David. *An Enquiry Concerning Human Understanding*. Oxford: Clarendon Press, 1975.
- Husserl, Edmund. *Ideas Pertaining To A Pure Phenomenology and Phenomenological Philosophy: First Book General Introduction to a Pure Phenomenology*. Çeviren Fred Kertsen. The Hague: Martinus Nijhoff, 1983.
- Jr., Gordon G. Brittan. "Kant's Two Grand Hypotheses". *Kant's Philosophy of Physical Science*, editör Robert E. Butts, 61-94. Dordrecht: Springer, 1986.

- Kane, Gordon. *Modern Elementary Particle Physics: The Fundamental Particles and Fields*. Reading: Addison-Wesley, 1993.
- Kant, Immanuel. *Arı Usun Eleştirisi*. Çeviren Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınları, 1993.
- . “Concerning the Ultimate Ground of the Differentiation of Directions in Space (Von dem ersten Grunde des Unterschieds der Gegenden im Raume)”. *Theoretical Philosophy 1755-1770*, editör David Walford. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- . *Critique of Pure Reason*. Çeviren Paul Guyer ve Allen W. Wood. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- . *Kritik der reinen Vernunft*, 1787.
- . *Lectures on Logic*. Çeviren J. Michael Young. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- . *Metaphysical Foundations of Natural Science*. Çeviren Michael Friedman. New York: Cambridge University Press, 2004.
- . “On the Form and Principles of the Sensible and the Intelligible World [Inaugural Dissertation]”. *Theoretical Philosophy: 1755-1770*, çeviren David Walford ve Ralf Meerbote. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- . “Physical Monadology (Monadologiam Physicam)”. *Theoretical Philosophy, 1755-1770*, çeviren David Walford ve Ralf Meerbote. New York: Cambridge University Press, 1992.
- . *Prolegomena to Any Future Metaphysics*. Çeviren Gary Hatfield. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Kitcher, Patricia. *Kant’s Transcendental Psychology*. New York: Oxford University Press, 1990.
- Kleppner, D., ve R. J. Kolenkow. *An Introduction to Mechanics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Kluge, Friedrich. “Kritisch”. *Etymologisches Wörterbuch*, 414. Berlin, New York: De Gruyter, 1989.
- Langton, Rae. *Kantian Humility: Our Ignorance of Things in Themselves*. Oxford: Oxford University Press, 1998.
- Longuenesse, Beatrice. *Kant and the Capacity to Judge: Sensibility and Discursivity in the Transcendental Analytic*. New Jersey: Princeton University Press, 2001.

- Loux, Michael J. *Metaphysics: A Contemporary Introduction*. New York: Routledge, 2006.
- Newton, Alexandra. “Transcendental Logic (transzendente Logik)”. *The Cambridge Kant Lexicon*, editör Julian Wuerth, 493-95. New York: Cambridge University Press, 2021.
- Newton, Isaac. *The Mathematical Principles of Natural Philosophy (Philosophiae Naturalis Principia Mathematica)*. Çeviren Andrew Motte. New York: Daniel Adee, 1850.
- . *The Principia: Mathematical Principles of Natural Philosophy*. Çeviren I. Bernard Cohen, Anne Whitman, ve Julia Budenz. London: University of California Press, 1999.
- Nuzzo, Angelica. *Ideal Embodiment. Kant’s Theory of Sensibility*. Bloomington: Indiana University Press, 2008.
- Oderberg, David S. *Real Essentialism*. Abingdon: Routledge, 2007.
- Oerter, Robert. *The Theory of Almost Everything: The Standard Model, the Unsung Triumph of Modern Physics*. New York: Penguin Group, 2022.
- Pullman, Bernard. *The Atom in the History of Human Thought*. Oxford: Oxford University Press, 1998.
- Regenbogen, Armin. “Krise”. *Enzyklopädie Philosophie*, editör H. J. Sandkühler, 734-38. Hamburg: Felix Meiner, 2010.
- Tonelli, Giorgio. “Appendix A”. *Kant’s Critique of Pure Reason within the Tradition of Modern Logic: A Commentary on Its History*, editör David Howard Chandler, 193-96. New York: Georg Olms, 1994.
- . “Appendix B”. *Kant’s Critique of Pure Reason within the Tradition of Modern Logic: A Commentary on Its History*, editör David Howard Chandler, 197-202. New York: Georg Olms, 1994.
- Walker, Ralph C. S. *Kant*. London: Routledge & Kegan Paul, 1978.
- Warren, Daniel. *Reality and Impenetrability in Kant’s Philosophy of Nature*. New York: Routledge, 2001.
- Watkins, Eric. *Kant and the Metaphysics of Causality*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- . *Kant and the Sciences*. New York: Oxford University Press, 2001.

Wilczek, Frank. *A Beautiful Question: Finding Nature's Deep Design*. New York: Penguin Press, 2015.

Wolchover, Natalie. "What No New Particles Means for Physics". Quanta Magazine, 09 Augustos 2016. <https://www.quantamagazine.org/what-no-new-particles-means-for-physics-20160809/>.

Wolff, Christian. *Cosmologia Generalis*, 1731.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	Ulaş	AYAZ
Doğum Yeri ve Yılı		
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	İngilizce (C1)	Almanca (A2), Eski Yunanca (A2), Latince (A2)
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise	2010-2014	Antalya Lisesi
Lisans	2016-2020	İstanbul Üniversitesi
Yüksek Lisans	2021-2024	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Çalıştığı Kurum/lar	Başlama – Ayrılma Yılı	Çalışılan Kurumun Adı
1.		
2.		
3.		
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar		
Katıldığı Proje ve Toplantılar		
Yayınlar:	Ontolojik Görelilik ve Diğer Makaleler Neyin Varolduğu Üzerine- Willard Van Orman Quine (çevirmenlerden biri)	
Diğer:		
İletişim (e-posta):		
Tarih		17.09.2024
İmza		
Adı Soyadı		Ulaş AYAZ

